रामप्रसाद पन्तको नियात्राकारिता

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र
सङ्काय अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको
स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको दसौँ
पत्रको प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधकर्ता
बाबुराम आचार्य
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर, काठमाडौँ
२०७०

शोध निर्देशकको मन्तव्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभाग स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षका छात्र **श्री बाबुराम आचार्यले रामप्रसाद पन्तको नियात्राकारिता** शीर्षकको शोधपत्र मेरा निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । शोध प्रक्रियाको अनुशासन भित्र रही शोध्य विषयको अपेक्षानुसार सामग्रीको सङ्कलन, वर्गीकरण र आवश्यक विश्लेषण गरी मिहेनतका साथ तयार पार्नुभएको उहाँको यस शोत्रपत्रबाट म पूर्णतः सन्तुष्ट छु र यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली केन्द्रीय विभाग समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

....

उप-प्रा. रजनी ढकाल
शोध निर्देशक
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौँ

मिति :- २०७०/०६/१३

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय

नेपाली केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर

स्वीकृति-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानिविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको समूह २०६६/०६७ का छात्र **श्री बाबुराम आचार्य**ले स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि तयार पार्नु भएको **रामप्रसाद पन्तको नियात्राकारिता** शीर्षकको शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कन गरी स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति	**हस्ताक्षर**
१. प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतम (विभागीय प्रमुख)	....
२. उप-प्रा. रजनी ढकाल (शोध निर्देशक)	....
३. प्रा. केशव सुवेदी (बाह्य परीक्षक)	....

मिति: २०७०/०६/१७

कृतज्ञता ज्ञापन

रामप्रसाद पन्तको नियात्राकारिता शीर्षकको यस शोधपत्र मैले त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वषको दशौं पत्रको प्रयोजनको लागि सम्माननीय गुरुआमा उपप्रा. रजनी ढकालको निर्देशनमा तयार गरेको हुँ । आफ्नो कार्यव्यस्तताका बाबजुद पनि मलाई यो शोधपत्र तयार गर्ने सन्दर्भमा आवश्यक निर्देशन सल्लाह सुझाव एवम् सहयोग गर्नुहुने श्रद्धेय गुरुप्रति म आभार प्रकट गर्दछु ।

शोधकार्यको क्रममा विभिन्न किसिमले सहयोग गर्नुहुने सम्पूर्ण श्रद्धेय गुरुहरूप्रति सादर नमन गर्दछु । नेपाली केन्द्रीय विभागका विभागीय प्रमुख प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतमले शोधकार्यको निम्ति दिनु भएका सल्लाह र सुझाउ अमूल्य रहन गयो । सामग्री सङ्कलनका क्रममा सुझाव र सन्दर्भ सामग्री प्रदान गरी सहयोग गर्नुहुने शोधनायक रामप्रसाद पन्तज्यू र केन्द्रीय पुस्तकालय तथा विभागीय पुस्तकालयप्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु ।

मेरो यो अध्ययनलाई यो क्षणसम्म ल्याई सदैव प्रेरणा, सहयोग र सद्भाव प्रदान गर्नुहुने मेरा पूज्यनीय पिता दिनेश आचार्य, माता विष्णु माया आचार्य, हजुरआमा कृष्णा कुमारी आचार्य तथा सम्पूर्ण परीवारप्रति सदा ऋणी छु । त्यस्तै गरी मेरो अध्ययन तथा शोधलेखन कार्यमा हौसला दिने दाजु तारा भाइ बालकृष्ण बहिनी सपना तथा अन्य परिवार प्रति आभार प्रकट गर्न चाहन्छु ।

यस शोधपत्र तयारीका निम्ति सहयोग गर्नुहुने मित्रहरू पुरुषोत्तम घिमिरे, रसिक सापकोटा, शैलेस पौडेल, रक्षा कार्की तथा कम्प्युटर टङ्कनमा सहयोग गर्नुहुने विष्णु वहादुर क्षेत्री र क्रियटिभ कम्प्युटर प्रति पनि हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु । अन्त्यमा यो शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सविनय अनुरोध सहित नेपाली केन्द्रीय विभाग त्रि. वि कीर्तिपुर समक्ष पेश गर्दछु ।

....

बाबुराम आचार्य
एम.ए. द्वितीय वर्ष
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर, काठमाडौ

शैक्षिक सत्र : २०६६/०६७
क्रमाङ्क : २९१
त्रि.वि. दर्ता नं. :९-२-३०६-३०-२००६
मिति : २०७०/०६/१३

विषय सूची

पृष्ठ

पहिलो परिच्छेद : शोध परिचय **१-६**

१.१ विषय परिचय १

१.२ समस्या कथन १

१.३ शोधकार्यको उद्देश्य १

१.४ पूर्वककार्यको समीक्षा २

१.५ शोधकार्यको औचित्य ५

१.६ शोधकार्यको सीमाङ्कन ५

१.७ सामग्री सङ्कलन विधि ५

१.८ शोधविधि ६

१.९ शोधकार्यको रूपरेखा ६

दोस्रो परिच्छेद : नियात्रा विश्लेषणका आधारहरू **७-१४**

२.१ विषय परिचय ७

२.२ नियात्राको पृष्ठभूमि ७

२.२.१ पूर्वीय साहित्यका सन्दर्भमा नियात्राको पृष्ठभूमि ८

२.२.२ पाश्चात्य साहित्यको सन्दर्भमा नियात्राको पृष्ठभूमि ८

२.२.३ नेपाली साहित्यको सन्दर्भमा नियात्राको पृष्ठभूमि ८

२.३ नियात्राको अर्थ ९

२.४ नियात्राको परिभाषा ९

२.४.१ भारतीय विद्वान्का दृष्टिमा १०

२.४.२ पाश्चात्य विद्वान्का दृष्टिमा १०

२.४.३ नेपाली विद्वान्का दृष्टिमा १०

२.५ नियात्राका तत्त्वहरू १२

२.५.१ विषयवस्तु १३

२.५.२ उद्देश्य १३
२.५.३ भाषाशैली १३
२.६ निष्कर्ष १४

तेस्रो परिच्छेद : रामप्रसाद पन्तको संक्षिप्त परिचय र उनको नियात्रा लेखन यात्रा १५-२८

३.१ विषय परिचय १५
३.२ जीवनी १५
३.२.१ जन्म र जन्मस्थान १५
३.२.२ बाल्यकाल १५
३.२.३ शिक्षादीक्षा १६
३.२.४ पारिवारिक स्थिति १६
३.३ रामप्रसाद पन्तको व्यक्तित्व १७
३.३.१ साहित्यिक व्यक्तित्व १७
३.३.२ जागिरे व्यक्तित्व २०
३.३.३ सामाजिक व्यक्तित्व २०
३.३.४ राजनीतिक व्यक्तित्व २०
३.४ सम्मान तथा पुरस्कार २१
३.५ रामप्रसाद पन्तको नियात्रा लेखनको विकास र चरण २१
३.५.१ पूर्वार्द्ध चरण (२०५८-२०६३) २२
३.५.२ उत्तरार्द्ध चरण (२०६४-२०६८) २५
३.६ निष्कर्ष २७

चौथों परिच्छेद : रामप्रसाद पन्तका पूर्वार्द्ध चरणका नियात्रा कृतिहरूको विश्लेषण २९-५७

४.१ विषय परिचय २९
४.२ जापान भ्रमणका केही सम्झनाहरू नियात्रा कृतिको विश्लेषण २९

	४.२.१ विषयवस्तु	३०
	४.२.२ उद्देश्य	३७
	४.२.३ भाषाशैली	३८
४.३	यात्रा र अनुभूति नियात्रा कृतिको विश्लेषण	३९
	४.३.१ विषयवस्तु	३९
	४.३.२ उद्देश्य	४६
	४.३.३ भाषाशैली	४७
४.४	पेट्रोनास टावरको सेरोफेरो नियात्रा कृतिको विश्लेषण	४८
	४.४.१ विषयवस्तु	४९
	४.४.२ उद्देश्य	५४
	४.४.३ भाषाशैली	५५
४.५	निष्कर्ष	५५

पाँचौ परिच्छेद : रामप्रसाद पन्तका उत्तरार्द्ध चरणका नियात्रा कृतिहरूको विश्लेषण **५८-८१**

५.१	विषय परिचय	५८
५.२	बाह्र सूर्य : सोह्र फन्को नियात्रा कृतिको विश्लेषण	५८
	५.२.१ विषयवस्तु	५९
	५.२.२ उद्देश्य	६४
	५.२.३ भाषाशैली	६५
५.३	पर्यन्तदेश नियात्रा कृतिको विश्लेषण	६६
	५.३.१ विषयवस्तु	६६
	५.३.२ उद्देश्य	६९
	५.३.३ भाषाशैली	७२
५.४	स्मृतिगङ्गाको तीरैतीर नियात्रा कृतिको विश्लेषण	७३
	५.४.१ विषयवस्तु	७३
	५.४.२ उद्देश्य	७८
	५.४.३ भाषाशैली	७९

५.५ निष्कर्ष ८०

छैटौं परिच्छेद : सारांश तथा निष्कर्ष ८२-८८

६.१ सारांश ८२

६.२ निष्कर्ष ८६

६.३ सम्भाव्य शोधशीर्षक ८८

सन्दर्भ सामग्री सूची

सङ्क्षेपीकृत शब्द सूची

सङ्क्षिप्त रूप	पूर्ण रूप
अ.प्र.	अप्रकाशित
इ.पू.	इसापूर्व
ई.स.	इस्वी सम्वत्
इ.	इन्जिनियर
एम.ए	मास्टर्स अफ आर्टस्
कि.मि.	किलोमिटर
गो.प.स.	गोरखा पत्र संस्थान
टी.आइ.सी.	टोकियो इन्टरनेसनल सेन्टर
दा.वा.प्र.	दायित्व वाङ्मय प्रतिष्ठान
न.	नम्बर
ने.रा.प्र.प्र.	नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
ने.रा.बैं.	नेपाल राष्ट्र बैंक
पृ.	पृष्ठ
मा.वि.	माध्यमिक विद्यालय
वि.स.	विक्रम सम्वत्
सम्पा.	सम्पादित
त्रि.वि.	त्रिभुवन विश्वविद्यालय

पहिलो परिच्छेद

शोध परिचय

१.१ विषय परिचय

रामप्रसाद पन्तको जन्म वि.सं. २०१० साल पौष २३ गते गुल्मी जिल्लाको बलेटक्सार दार्सिङ्वासमा भएको हो । उनको न्वारनको नाम खिमानन्द पन्त भए पनि साहित्यिक क्षेत्रमा रामप्रसाद पन्तका नामले परिचित छन् । उनको साहित्यिक लेखन सामाजिक विषयवस्तुको प्रस्तुति, प्रकृतिप्रेम र मानवतालाई यथार्थवादी प्रवृत्तिले अभिव्यक्त गर्ने खालको छ । उनले नियात्रा, उपन्यास, कथा, कविता, संस्मरण जस्ता विधामा ख्याति कमाएका छन् । निजात्मकता, सांस्कृतिक चेतना, राष्ट्रप्रेम, प्रकृतिप्रेम, प्रवृत्तिका नियात्रा लेखेका उनका नियात्रा कृतिहरू यसप्रकार छन् ।

जापान भ्रमणका केही सम्झनाहरू (२०५८), **यात्रा र अनुभूति** (२०६०), **पेट्रोनास टावरको सेरेफेरो** (२०६३), **बाह्र सूर्य : सोह्र फन्को** (२०६४), **पर्यन्तदेश** (२०६६) र **स्मृतिगङ्गाको तीरैतीर** (२०६८) । नियात्रामा निजत्व मिसाएर प्रकृति, समाज र जीवनको यथार्थ प्रस्तुति उनले गरेका छन् । यसै क्रममा स्वदेश, विदेश, स्वजाति, स्वधर्म, समाज, प्रकृतिका ज्ञाता र द्रष्टाजस्तै उनी देखिन्छन् ।

१.२ समस्या कथन

रामप्रसाद पन्तको मुख्य साहित्यिक विधा नियात्रा हो । पन्तको नियात्राकारितालाई विधागत मूल्याङ्कन गर्नु यस शोधको प्रयोजन हो । यस शोधसँग सम्बन्धित रहेका समस्याहरू यी हुन् :

(क) नियात्राकार रामप्रसाद पन्त र उनको नियात्रा लेखन यात्रा के-कस्तो छ ?

(ख) रामप्रसाद पन्तका नियात्राको विश्लेषण के-कसरी गर्न सकिन्छ ?

१.३ शोधकार्यको उद्देश्य

रामप्रसाद पन्तको नियात्राकारिताको विश्लेषण गरी त्यसको मूल्याङ्कन गर्नु नै प्रस्ताविक शोध कार्यको मूल उद्देश्य हो । प्रस्तावित शोध, समस्याको समाधानमा आधारित उद्देश्यहरू यसप्रकार रहेका छन् :

(क) नियात्राकार रामप्रसाद पन्तको संक्षिप्त परिचय दिनुका साथै उनको नियात्रा लेखन यात्राका चरणहरू केलाउनु ।

(ख) रामप्रसाद पन्तका नियात्रालाई नियात्रा तत्त्वका आधारमा विश्लेषण गर्नु ।

१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा

रामप्रसाद पन्त उपन्यास, कथा, कविता, संस्मरण लेखकका अतिरिक्त सफल नियात्राकार हुन् । रामप्रसाद पन्तको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको बारेमा अध्ययन मूल्याङ्कन भइसकेको छ । विधागत रूपमा अहिलेसम्म उनको नियात्राकारिता बारे भने अध्ययन भएको पाइदैन । छिटपुट रूपमा उनको नियात्राका बारेमा भएका अध्ययन अनुसन्धान यस्ता छन् ।

तारानाथ शर्मा (२०५८) ले **जापान भ्रमणका केही सम्झनाहरू** नियात्रा कृतिको भूमिकामा : पन्तको नियात्रा लेखनका बारेमा चर्चा गरेका छन् । यस लेखमा शर्माले पन्तलाई यात्रा वर्णनमा निस्तो सूचना मात्र प्रवाहित नगरेर आफूलाई समेत लेखेकाले भावुक रहेको टिप्पणी गरेका छन् । उनका नियात्रालाई साहित्यिक मूल्यका कसीमा खरा ठानेका छन् ।

कृष्णचन्द्रसिंह प्रधान (२०६०) ले **यात्रा र अनुभूति** नियात्राकृतिको भूमिकामा : शैली सरल, वर्णनात्मक, भाषा त्यतिकै नरम, नबिम्ने, नठोकिने किसिमको, ठाँटबाँट विनाको परिहरन जस्तो सटि प्रस्तुति, सोझो भनाई, कपटरहित कथन, जस्तो देख्यो त्यस्तै लेख्ने पारदर्शिता नै यस नियत्राकृतिको विशेषता हो । लेखकबाट यो निरन्तरता कायमै रहने विश्वास गर्दछु भन्ने धारणा व्यक्त गरेका छन् ।

यादव भट्टराई (२०६१) ले **रोडम्याप** साप्ताहिकमा 'पन्तको यात्रा अनुभूति' शीर्षकको लेखमा पन्तलाई आत्मपरक शैली, सरल भाषा प्रयोग गर्ने लेखकका रूपमा चिनाएका छन् । भट्टराईले पन्तलाई पाठकलाई समेत यात्रानुभूति हुने गरी नियात्रा लेख्ने पन्तको लेखन शिल्पका बारेमा प्रशंसा गरेका छन् ।

डा. दुर्गाप्रसाद भण्डारी (२०६३) ले **पेट्रोनास टावरको सेरोफेरो** नियात्रकृतिको भूमिकामा : रामप्रसादको कला राम्रो छ, प्रस्तुती अरू बढी खारिन सक्यो भने उनी धेरै रोचक लेखकको रूपमा स्थापित हुन सक्ने कुरा बताएका छन् ।

निर्मोही ब्यास (२०६४) ले **बाह्र सूर्य : सोह्र फन्को** नियात्राकृतिको भूमिकामा : स्वदेशी प्रकृति र संस्कृतिसितको स्नेहिल सानिध्य एवम् सरल जनजीवनप्रतिको अगाध प्रेम, समाजका सुकृतिहरू प्रति प्रशंसात्मक र दुष्कृतिहरूप्रति आलोचनात्मक टिप्पणीका साथै सुधारको आग्रह तथा सरल शुद्ध, प्रवाहमय अनौपचारिक र सजीव भाषाशैली एवम् निजात्मकता समन्वित रोचक रागात्मक प्रस्तुतिमा यात्रानुभूतिको निच्छल अभिव्यक्ति यात्राकार पन्तको मुलभूत वैशिष्ट्य हुन् भन्ने धारणा व्यक्त गरेका छन् ।

मुक्तिनाथ शर्मा (२०६४) ले **छलफल** साप्ताहिकमा 'पेट्रोनास टावरको सेरेफेरोको कुरा' शीर्षकको लेखमा मलेसिया यात्राका अनुभवहरूलाई आफ्नो देशमा छर्ने जमर्को गरेका छन् र त्यसको खास कारण हो त्यो देशले विकास गरेका विविध क्षेत्रका विषयहरूमा आफ्नो देश पनि त्यहाँको अनुकरण गर्ने होओस र सुखी बनोस् भन्ने धारणा व्यक्त गरेका छन् ।

सुविसुधा आचार्य (२०६५) ले **राजधानी** दैनिकमा 'बाह्र सूर्य : सोह्र फन्को' शीर्षकको लेखमा नियात्रा कृतिको बारेमा विविध चुनौती र समस्यासँग पौठेजोरी खेल्दै वर्णनात्मक र विवरणात्मक शैलीका माध्यमबाट निर्मल अनुभूति, सफा दृष्टिकोण, स्वच्छन्द विचार उनको सिर्जनाको विशेषता हो भनेका छन् ।

ठाकुर शर्मा (२०६५) **ले जनमत** पत्रिकामा 'बाह्र सूर्य : सोह्र फन्को' शीर्षकको लेखमा केही निबन्ध चारभन्ज्याङबाट बाहिर गएका देखिए पनि धेरैजसो निबन्धहरू उपत्यकाले निर्माण गरेका पर्वतीय क्षेत्रका रहेका छन् । यसमा साथीहरूको बुझाइबाट सिर्जित नियात्राहरू छन् । तथापि यसमा यात्राको रूप मात्र छैन सौन्दर्य छ, अनभुति छ, भावना छ, संस्मरण छ र जीवन छ भन्ने धारणा व्यक्त गरेका छन् ।

गोकर्ण अर्याल (२०६५) ले **मधुपर्क** पत्रिकामा 'आन्तरिक पर्यटनमा सघाउने नियात्राहरू' शीर्षकको लेखमा नियात्राकार पन्तले यात्राको क्रममा आफूले देखे भोगेका विषयवस्तुको गहिराइ सम्म पुगेर त्यसलाई भावनात्मक रूपमा सिर्जनाको लेप लगाउन पनि चुकेका छैनन् । तथ्य र यथार्थमा आधारित रहेर नै लेखकले यो यात्रामा साहित्य पढ्ने जो कोही पाठकलाई पनि आफू र यात्रामा रहेको वा सोही ठाउँको प्रत्यक्ष अनुभव गरिरहेको अनुभूति दिलाउन खोजेका छन् भन्ने धारणा व्यक्त गरेका छन् ।

डा. घनश्याम न्यौपाने परिश्रमी (२०६६) ले **पर्यन्तदेश** नियात्रा कृतिको भूमिकामा : पन्त सरकारी कर्मचारी मात्र होइनन् उनी नेपाली साहित्यको उत्थान र उन्नयनका खातिर सतत् समर्पित स्रष्ट्रा व्यक्तित्व हुन् । उनका नियात्रा कौतुहल जगाउने पढू : पढू लाग्ने र तिर्खा जगाएर मेटि पनि दिने भएकाले यी नियात्रा पढ्दा सन्तुष्टि मिल्ने धारणा व्यक्त गरेका छन् ।

वसन्तकुमार शर्मा नेपाल (२०६६) ले **पर्यन्तदेश** नियात्राकृतिको भूमिकामा : यात्रा वर्णन, देशाटनकथा, यातायातिक कुरा आदि इत्यादि नामनामेसीको लागत राख्ने र फार्ने परम्परा हामीकहाँ अझै धेरै चल्ने गरेको छ र नियात्रा शब्द पनि यसै क्रममा बढी चल्तिमा आएको हो । यद्यपि यो पनि प्रकारान्तरमा यात्रा वर्णन नै हो । यस्ता खाले रचना गर्दा कल्पना र अड्कलहरूले रङगिनु हुन्न, हुवहु चित्रण हुनुनपर्छ भन्ने कुरामा प्रशस्त सतर्क रहेको देखिन्छ भन्ने धारणा व्यक्त गरेका छन् ।

हरि अधिकारी (२०६७) ले **नेपाल** राष्ट्रिय साप्तहिकमा 'एउटा सामान्य कोटीको नियात्रा**'** भन्ने लेखमा नियात्राकारले नेपाली कर्मचारी तन्त्रमा व्याप्त विसङ्गतिलाई उजागर गर्दै अनेक प्रसङ्गमा नेपाल र चीनको कार्यशैलीका बीच तुलना गर्दै नेपालका पछौंटेपन र चीनको अग्रगामिताका कारणहरूको अन्वेषण समेत गरेको कुरा उल्लेख गरेका छन् ।

दुर्गाप्रसाद अर्याल (२०६७) ले **मिर्मिरे** मा 'बाह्र सूर्य : सोह्र फन्को संक्षिप्त अध्ययन' भन्ने लेखमा नियात्रा लेखनमा संवेदनाको उचाइ र अनुभूतिको गहिराइ हुनुपर्छ भन्ने मान्यता अँगालेर लेखकले सोह्र फन्को मारेका छन् । लेखकको नियात्राकारिता सम्बन्धी मान्यता नियात्राका अन्तरवस्तुमा अन्तरविरोध देखिदैन । नियात्रा साहित्यमा लेखकले अनुभव, अनुभूति, वेग, भावना र दृष्टिकोणहरू पनि विहार विचरण भएका स्थानसँग संयोग भएर व्यक्त भएका हुन्छन् । त्यसैले नियात्राबाट नियात्राकार तटस्थ रहन सक्दैन ।

देवीचन्द्र श्रेष्ठ (२०६८) ले **स्मृतिगङ्गाको तीरैतीर** नियात्राकृतिको भूमिकामाः पन्त नियात्राको उत्कृष्ट चाहना राख्दै कर्णाली प्रदेशमा प्रवेश गर्नु भएको छ । नेपालमा आन्तरिक पर्यटनको विकसित अवस्था खोजी गर्दै रहनुमा नै नेपाल र नेपालीहरूको कल्याण हुन्छ । रामप्रसाद पन्तजीको यात्रावृतले त्यसतर्फ हाम्रो ध्यान जान सक्ने कुरामा विश्वास गर्न सकिन्छ भन्ने धारणा व्यक्त गरेका छन् ।

रामप्रसाद पन्तको सिर्जनात्मक पक्षका बारेमा उपर्युक्त चर्चा भएको देखिए पनि उनका नियात्रा कृतिहरूको बारेमा विस्तृत चर्चा हुन सकेको देखिदैन । तारानाथ शर्मा, दुर्गाप्रसाद भण्डारी, मुक्तिनाथ शर्मा, दुर्गाप्रसाद अर्याल, देवीचन्द्र श्रेष्ठ आदिका विभिन्न रचना लेखका टिप्पणीका आधारमा मात्रै रामप्रसाद पन्तको नियात्राकारिताको अध्ययन पूरा भएको देखिदैन । त्यसैले यस शोधपत्र नियात्राकार पन्तका नियात्राकृतिहरूको अध्ययन गरी विश्लेषण गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

१.५ शोधकार्यको औचित्य

रामप्रसाद पन्तले कथा, उपन्यास, कविता, संस्मरणका साथै नियात्राहरू लेखे पनि नियात्राकारका केन्द्रीयतामा उनको अध्ययन भएको छैन । यसकारण नियात्राकारिताका समग्रतामा चिनाउने अध्ययनको आवश्यकता टड्कारो रूपमा देखिन्छ । यस शोधकार्यले यो आवश्यकता पूर्तिमा महत्त्वपूर्ण सहयोग पुऱ्याउने छ । यसमा रामप्रसाद पन्तका पुस्तकाकार कृतिका रूपमा प्रकाशित कृतिहरू : **जापान भ्रमणका केही सम्झनाहरू (२०५८), यात्रा र अनुभूति** (२०६०), **पेट्रोनास टावरको सेरेफेरो** (२०६३), **बाह्र सूर्य : सोह्र फन्को** (२०६४), **पर्यन्तदेश** (२०६६) र **स्मृतिगङ्गाको तीरैतीर** (२०६८) नियात्रा कृतिहरूको विश्लेषण गरिएको छ । अतः यस शोधबाट पन्तका नियात्राकलामा इच्छुक सबै पाठक लाभान्वित हुन सक्छन् । यसका अतिरिक्त यस शोधकार्यले नियात्राको अध्ययनका निम्ति पनि केही सहयोग अवश्य पुऱ्याएको छ । यिनै परिप्रेक्ष्यमा यो शोधकार्यको औचित्य स्पष्ट हुन्छ ।

१.६ शोधकार्यको सीमाङ्कन

प्रस्तुत शोधपत्रमा रामप्रसाद पन्तका २०६९ सालसम्म प्रकाशित पुस्तकाकार नियात्रा कृतिहरूको विश्लेषणमा सीमित रहेको छ ।

१.७ सामग्री सङ्कलन विधि

प्रस्तुत अध्ययनमा सामग्री सङ्कलन गर्दा मूलत : पुस्तकालय अध्ययन विधिका आधारमा नै लेखकका कृतिहरूको अध्ययन, विभिन्न पत्रपत्रिकाहरूमा प्रकाशित लेखका समालोचना, समीक्षा अध्ययन गरी सामग्री सङ्कलन पद्धतिको प्रयोग गरिएको छ । साथै आवश्यकता अनुसार विषय विशेषज्ञसँग समेत सम्पर्क गरी आवश्यक सल्लाह तथा सुझावहरू लिइएको छ । शोध नायकसँग आवश्यक जानकारी लिई सामग्री सङ्कलन

गरिएको छ भने मुख्य वा प्राथमिक स्रोतबाट वा द्वितीयक स्रोतबाट पनि सामग्री सङ्कलन गरिएको छ ।

१.८ शोधविधि

यो शोधपत्रमा आवश्यकता अनुसार वर्णनात्मक र विश्लेषणात्मक दुवै विधिको प्रयोग गर्दै वर्तमान सैद्धान्तिक ढाँचा अनुसार नियात्राको विश्लेषण र मूल्याङ्कन गरिएको छ ।

१.९ शोधकार्यको रूपरेखा

प्रस्तुत शोधपत्रलाई पाँच परिच्छेदमा विभाजन गरिएको छ । ती सबै परिच्छेदलाई दशमलव प्रणालीमा अङ्क मिलाइ आवश्यकता अनुसार शीर्षक र उपशीर्षकमा विभाजन गरिएको छ । यस शोधपत्रको मुख्य रूपरेखा वा सङ्गठन यस प्रकार रहेको छ :

पहिलो परिच्छेद : शोध परिचय

दोस्रो परिच्छेद : नियात्रा विश्लेषणका आधारहरू

तेस्रो परिच्छेद : रामप्रसाद पन्तको संक्षिप्त परिचय र उनको नियात्रा लेखन यात्रा

चौथों परिच्छेद : रामप्रसाद पन्तका पूर्वार्द्ध चरणका नियात्रा कृतिहरूको विश्लेषण

पाँचौ परिच्छेद : रामप्रसाद पन्तका उत्तरार्द्ध चरणका नियात्रा कृतिहरूको विश्लेषण

छैटौं परिच्छेद : सारांश तथा निष्कर्ष

सन्दर्भ सामग्री सूची

दोस्रो परिच्छेद
नियात्रा विश्लेषणका आधारहरू

२.१ विषय परिचय

नियात्रा साहित्यको गद्य विधा अन्तर्गत पर्ने आख्यानेतर भेद हो । यसमा यात्राकारले आफूले यात्रा गरेको समयमा देखेका अनुभव गरेका विषयवस्तुलाई सिर्जनात्मक रूपमा प्रस्तुत गरेको हुन्छ । नियात्रा साहित्यको अलग विधा नभएर निबन्ध जस्तै निबन्धको निकटस्थ विधा हो । नियात्राको विश्लेषणका आधारहरूको चिनारी दिने क्रममा नियात्राको पृष्ठभूमि, परिभाषा र तत्त्वलाई लिइएको छ । नियात्राको परिभाषाहरू विभिन्न विद्वान्हरूले आ-आफ्नै रूपमा प्रस्तुत गरेका छन् । नियात्राका तत्त्वहरू हालसम्म पनि यहि हो भनि किटानीका साथ छुट्याइएको पाइदैन । त्यसैगरी नियात्राको विकासक्रमलाई फरक-फरक विद्वान्ले फरक-फरक कालक्रममा चर्चा गरिएको पाइन्छ ।

२.२ पृष्ठभूमि

सभ्यताको आद्यविन्दु मानिने जङ्गली अवस्थादेखि नै मानिसले यात्रा गर्दथे । यही अवस्थामा शिकारीको लागि एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा गई त्यहाँको भूगोल, प्रकृति र अवस्थाको अनुभव बटुल्थे । जङ्गली अवस्थापछि सभ्य समाजको आरम्भ भयो अनि त झन् मानिसले यात्रालाई एक अभिन्न अङ्गको रूपमा लिएको पाइन्छ । सभ्यताको आरम्भदेखि नै मानिस ज्ञानको वृद्धि गर्नको लागि नयाँ कुराको निरीक्षण गर्दै आइरहेको छ र उसले भ्रमणबाट आत्मतृप्ति पनि पाइरहेको छ । तसर्थ यात्रा साहित्यमा मानव सभ्यता र संस्कृति लुकेको हुन्छ भन्नु युक्ति सङ्गत हुन्छ (शर्मा, २०५६ : ८२) । धर्मको अभिप्रायले विभिन्न धार्मिक स्थलहरूमा गरिने यात्रालाई धर्माटन भनिन्छ । तीर्थ जाने कार्यलाई तीर्थाटन मानिन्छ भने विभिन्न देशाबरमा गरिने यात्रालाई देशाटन भनिन्छ । पर्यटकीय हिसाबले गर्ने यात्रालाई पर्यटन भनिन्छ । अन्त्यमा व्यापार, शिक्षा, भेटघाट, उपचार, सम्मेलन, सम्बन्ध, जीवनयापन जुनसुकै कार्यका लागि समेत यात्रा अनिवार्य नै भएको छ ।

नियात्राको पृष्ठभूमि विभिन्न लोकसाहित्यका प्रसङ्गहरूबाट भएको मान्न सकिन्छ । लिखित रूपमा अज्ञात लेखकको **राजा गगनिराजको यात्रा** (१५५०) लाई नियात्राको प्रारूप मानिन्छ । यस कृतिमा नियात्राका तत्त्वगत वैशिष्ट्य पाउन नसकिए तापनि नियात्रा

लेखनको श्रीगणेश गराउने कृति मानिन्छ (अज्ञात,२०५८ : २११) । यात्रा साहित्यको परिभाषाका बारेमा २०२५ सालमा तारानाथ शर्माको **बेलाइततिर बरालिँदा** (२०२६) कृतिको भूमिका लेखनका क्रममा बालकृष्ण पोखरेलले नियात्रा शब्द प्रयोग गरेको पाइन्छ ।

२.२.१ पूर्वीय साहित्यका सन्दर्भमा नियात्राको पृष्ठभूमि

पूर्वमा साहित्यको ग्रन्थ ऋग्वेदलाई मानिन्छ । स्वच्छन्द रूपमा प्रकृतिको यात्रा गर्ने ऋषिकविद्वारा ऋग्वेदका सूक्त हरूको रचना भएको पाइन्छ (राई, २०६१ : १६) । पौराणिक कालमा रचना गरिएको वाल्मीकिकृत **रामायण**मा रामको वनवास यात्रा, व्यासकृत **महाभारत**मा पाण्डवको वनवासयात्रा तथा कालिदासको **मेघदूत** खण्डकाव्यमा मेघको यात्राका सजीव चित्रण भेटिन्छ । त्यस्तै गरी यात्रागत प्रसङ्ग र चर्चाहरूबाट नै पूर्वीय साहित्यमा नियात्रा विधाको पृष्ठभूमि निर्माण भएको देखिन्छ । यही पृष्ठभूमि नै नियात्राको पृष्ठभूमि हो (क्षेत्री, २०६५ : ७) ।

२.२.२ पाश्चात्य साहित्यको सन्दर्भमा नियात्राको पृष्ठभूमि

पाश्चात्य साहित्यको नियात्राको पृष्ठभूमि व्यापारिक यात्रा निबन्धात्मक कृतिहरूबाट आरम्भ भएको पाइन्छ । टेम्पलको **आयरल्यान्डको व्यापारिक अगुवाइ** (सन् १६७३) पाश्चात्य यात्रा साहित्यमा पृष्ठभूमि निर्माण गर्ने कृति हो (सुवेदी, २०४९ : ११) । त्यस्तैगरी पेसेयिसको **हिलाडस पेरिजेसियद** (सन् १७६५), रवर्ट लुई स्टिभेन्सनेको **अ जर्नी टु द वेस्टर्न आइसेल्स अफ स्कटल्याण्ड** (सन् १९७५), अल स्टेन्सिको **अ सेन्टिमेन्टल जर्नी** (सन् १८१०) (राई, २०६१ : १६) रुडोल्फ रास्पको **व्यारम मञ्च** (सन् १७८५), (इन्साइक्लोपिडिया व्रिटानियका, (सन् १९९८ : ६१७) आदि पाश्चात्य यात्रा साहित्यका पृष्ठभूमि हुन् ।

२.२.३ नेपाली साहित्यको सन्दर्भमा नियात्राको पृष्ठभूमि

पूर्वीय साहित्यका **रामायण** र **महाभारत** जस्ता ग्रन्थादिबाट नेपाल नियात्रा साहित्यको पृष्ठभूमि तय भएको मानिन्छ । हालसम्म प्राप्त सर्वप्राचीन यात्रा लेख **राजा गगनिराजको यात्रा** (१५५०), (नेपाल, २०३९ : ७) लाई मानिदै आएको छ । प्राचीन भाषामा लेखिएको यात्रा लेखको भाषाशैली अपरिष्कृत छ । राजा गगनिराजलाई कल्याणकारी दानी र भ्रमणशील व्यक्तित्वको रूपमा चिनाइएको छ । शैलीगत प्रस्तुतिका दृष्टिले साहित्यिक मूल्य न्यून रहेको छ तापनि ऐतिहासिक मूल्यका दृष्टिले उच्च महत्वको मानिएको छ ।

त्यस्तै अज्ञात लेखकद्वारा नै लिखित **जङ्गबहादुरको बेलायत यात्रा** (१९१०) (दीक्षित, २०१४ : क) लाई नेपाली नियात्राको पृष्ठभूमि निर्माण गर्ने उल्लेखनीय नियात्रा कृति मानिन्छ ।

२.३ नियात्राको अर्थ

नेपाली साहित्यमा यात्रा साहित्यलाई सीमित अर्थमा नियात्रा नाम दिएको छ । यो शब्द 'यात्रा' मा 'नि' उपसर्ग लागेर बनेको हो र यसले खास प्रकारको यात्रा साहित्यको अर्थ बहन गरेको छ । यात्रा साहित्यका लागि यो शब्द संस्कृत वा हिन्दी भाषामा प्रचलित छैन र नेपाली भाषामा पनि पहिले प्रचलित थिएन । नियात्राको कोशीय अर्थ यात्रा निबन्धको औपन्यासिक वा आख्यानात्मक रूप यात्राबारे कथात्मक शैलीमा लेखिएको निबन्ध मान्ने हुन्छ (क्षेत्री, २०६५ : ८) । नियात्रा शब्द नेपालमा २०२५ सालमा बालकृष्ण पोखरेलले तारानाथ शर्माको **बेलाइततिर बरालिँदा** (२०२६) नामक कृतिको भूमिका लेखनको क्रममा प्रथम पटक प्रयोग गरेका हुन् ।

नेपाली साहित्य यात्रामा आधारित गद्य रचनालाई यात्रावर्णन, यात्रावृतान्त, यात्रा–विवरण, यात्रासंस्मरण जस्ता विभिन्न नामले सम्बोधन गरेको पाइन्छ । तर यात्रा साहित्य शब्दको निर्माण नै यात्रा र साहित्य यी दुई शब्दको योगबाट भएको हुँदा यात्रा साहित्य भनेको यात्रा वाङ्गमय वा यात्रा सम्बन्धी जस्तो सुकै किसिमको लेखन अथवा यात्राको सोझो वस्तुपरक वर्णन नभएर साहित्यिक लेखन हो । साहित्यिक लेखन भन्नाले सर्जक यात्रीको निजात्मक राग र अनुभूतिको समेत सुन्दर समन्वय रहेको तथा नितान्त रूपले आत्मपरक ढङ्गबाट प्रस्तुत गरिएको यात्रा वर्णन भन्ने बुझिन्छ (उपाध्याय, २०६६ : ४४) ।

२.४ नियात्राको परिभाषा

यात्रा साहित्यको परिभाषा साहित्यका विभिन्न विद्वान्ले विभिन्न किसिमबाट गरेका छन् । नेपाली साहित्यमा यात्रा लेखनको क्रममा यात्रा साहित्य, यात्रावृतान्त, यात्रावृत, यात्राविवरण, यात्रासंस्मरण, भ्रमणवृतान्त, यात्रानिबन्ध र नियात्रा आदि अनेक नाम प्रचलित भएको पाइन्छ । नियात्राको ठोस परिभाषा भारतीय र पाश्चात्य विद्वान्हरूबाट अझैं पनि आउन सकेको छैन । यहाँ क्रमशः भारतीय, पाश्चात्य र नेपाली विद्वान्का अभिमतहरू यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ ।

२.४.१ भारतीय विद्वान्का दृष्टिमा

(क) ओमप्रकाश सिंहलका अनुसार "यात्रावृत कुनै व्यक्ति विशेषको जीवनमा घटेको कुनै घटनाको साहित्यिक चित्रण हो" (सिंहल, सन् १९८१ : ४९-५०) ।

(ख) आचार्य उमेश शास्त्रीका अनुसार "भोगेका स्थिति हरूको आत्मानुभूतिको अभिव्यञ्जना नै यात्रावृतान्त हो" (आचार्य, सन् १९८३ : १८१) ।

(ग) माजदा असदले गद्यकी नई विधाओका विकास शीर्षक ग्रन्थमा संस्मरण, रेखाचित्र, रिपोर्टाज आदिझै बीसौ शताब्दीमा विकसित गद्य साहित्यको नयाँ विधाका रूपमा यसको पनि अध्ययन प्रस्तुत गरेको पाइने हुँदा उनले यसलाई विधागत रूपमा गद्य साहित्यको एक स्वतन्त्र नयाँ विधा मानेको देखिन्छ (उपाध्याय, २०६६ : ५३) ।

२.४.२ पाश्चात्य विद्वान्का दृष्टिमा

क) द न्यू अक्सफोर्ड अमेरिकन डिक्सनरीमा ट्रायभलौग शब्दलाई वेस्टर्ड द न्यू इन्टरनेसनल डिक्सनरी मा भनिए जस्तै गरी "यात्रीले यात्राक्रममा आत्मसात् गरेका अनुभवहरूको वा पुगेका ठाउँहरूका बारेमा बनाइएको चलचित्र लेखेको पुस्तक अथवा गरेको सचित्र वर्णन" भनेर परिभाषित गरेका छन् (उपाध्याय, २०६६ : ४७) ।

२.४.३ नेपाली विद्वान्का दृष्टिमा

(क) वासुदेव त्रिपाठीले प्रत्यक्ष रूपमा यात्रा साहित्यको परिभाषा प्रस्तुत गरेको नपाइए पनि 'सैद्धान्तिक र ऐतिहासिक परिप्रेक्षमा नेपाली यात्रा साहित्यको रूपरेखा' शीर्षक लेखमा यात्रा साहित्यमा आफ्ना धारणा प्रकट गरेका छन् । उनका अनुसार यात्रा अथवा भ्रमण वृत्तान्त अन्तर्गत खास कालमा खास व्यक्तिले गरेका खास स्थानको यात्राको प्रक्रिया र त्यसको अनुभवको अङ्कन गरिन्छ (त्रिपाठी, २०३५ : २३) ।

(ख) मोहनराज शर्मा र दयाराम श्रेष्ठले यात्रा साहित्यलाई निम्न अनुसार परिभाषित गरेका छन् : "कुनै भूखण्डको स्थलरूप, लोकजीवन, रीति परम्परा आदिसँग साक्षात्कार गराउने र तद्विषयक अनुभव र ज्ञान व्यक्त गर्ने अभिप्रायले मूलतः तथ्य र अंशत : भावनाको अनुपातिक संयोजन गरी चित्रमय शैलीमा अनुभूत र स्मरण स्वरूप लेखिएको गद्य कृतिलाई यात्रा साहित्य मानिन्छ" (शर्मा, २०५६ : १८०) ।

(ग) नियात्रा शब्दका निर्माता र प्रथम प्रयोक्ता बालकृष्ण पोखरेलले तारानाथ शर्माको **वेलाइततिर बरालिँदा** पुस्तकको भूमिकामा भनेका छन् : "सत्यको निस्तो वर्णन छ भने यात्रा विवरण र रमरमको आनन्द पनि मुछिएको छ भने नियात्रा कहलाउँछ" (शर्मा, २०३४ : ख) ।

(घ) तारानाथ शर्माका अनुसार "रोचक ज्ञानबर्द्धक र निजात्मक यात्रा वर्णनलाई नियात्रा मानिन्छ" (शर्मा, २०५६ : २७७) ।

(ङ) नेपाली वृहत शब्दकोशका अनुसार "यात्रा निबन्धको औपन्यासिक रूप र यात्रा वर्णनबारे कथात्मक शैलीमा लेखिएको निबन्ध" भनि अर्थ्याइएको छ (पोखरेल २०४० : ७३४) ।

(च) राजेन्द्र सुवेदीका अनुसार "यात्रामा प्रवृत्त हुने यात्रीले आफूले देखेका र अनुभवमा समेटेका अनुभूतिपुञ्जमा पाइने तथ्यलाई निबन्धको रूपमा स्थापना गरेको छ भने त्यस्ता रचनालाई नियात्रा भनिन्छ" (सुवेदी, २०४९ : ४२) ।

(छ) निर्मोही व्यासका अनुसार "नियात्रा एक स्वच्छन्द प्रकृतिको अनुभूतिप्रधान रसासिक्त सिर्जनात्मक गद्य लेखन हो । यसमा सृजनशील यात्रीद्वारा आफ्नो यात्रा अनुभवलाई प्रगाढ निजात्मक रङ्गले रङ्गाएर उन्मुक्त, आकर्षक र आदलादक शैलीमा आत्मपरक ढङ्गबाट निबन्धात्मक रूपमा जीवन्त पाराले प्रस्तुत गरिएको हुन्छ" (निर्मोही, २०६१ : ५७) ।

(ज) कृष्णचन्द्रसिंह प्रधानले यात्रा र अनुभूति नियात्रा कृतिको भूमिकामा : "नाम अनुसार लामो विषयवस्तु घटना वा दृश्यद्वारा मुग्धता वा विमुखताको प्रभाव अङ्कित गर्ने प्रयास स्वरूप प्राप्त अनुभूतिको लेखन हो यात्रा निबन्ध" (पन्त, २०६०) ।

(झ) प्रमोद प्रधानका अनुसार "यात्रासँग सम्बद्ध सूचना, यात्राका विषय र घटनाक्रमसँगै लेखकका अनुभव, अनुभूति र विचारहरूको मनोरम प्रस्तुति भएको गद्य रचनालाई नियात्रा मान्दछन्" (प्रधान, २०६२ : ३) ।

२.५ नियात्राका तत्त्वहरू

अन्य विधामा जस्तै यात्रा साहित्यमा पनि विधा तत्त्वको आवश्यकता पर्दछ । कथा, कविता, उपन्यास जस्ता विधाको तत्त्वहरू विभिन्न विद्वान्हरूले एकीन गरिसकेका छन् भने तीन दशक समयावधि मात्रै पार गरेको नियात्राका तत्त्वहरू हालसम्म पनि यही नै हुन् भनेर किटान गरेको पाइँदैन । यहा विभिन्न अध्येताका धारणा प्रस्तुत गरिएको छ । प्रिया गौतमले 'यात्राकार तारानाथ शर्मा' (२०५४ : २३-२४) शीर्षकको अप्रकाशित शोधपत्रमा यात्रा साहित्यका तत्त्वहरूका रूपमा आख्यान, पात्र, अवधि, उद्देश्य, उपकरण आदिलाई लिइएको पाइन्छ ।

त्यस्तै वेदव्यास उपाध्यायले (२०६६ : ५९-६२) 'नेपाली यात्रा साहित्यको प्रवृत्तिगत विश्लेषण र मूल्याङ्कन' नामक अप्रकाशित विद्यावारिधि शोधको प्रबन्धमा यात्रा साहित्यका तत्वहरू मुख्य रूपमा प्राथमिक तत्त्व, द्वितीयक तत्त्व र अन्य तत्त्वहरू गरी तीन प्रकारका मानेका छन् । उपाध्यायले नियात्रामा नभई नहुने अनिवार्य तत्त्वलाई प्राथमिक तत्वमा राखेका छन् । प्राथमिक तत्त्व अन्तर्गत गतिशीलता, स्थानीयता र तथ्यात्मकता गरी तीन प्रकारका मानेका छन् ।

त्यस्तै उपाध्याले यात्रा साहित्यमा यात्रालाई साहित्यिक बनाउन प्राथमिक जस्तै द्वितीयक तत्त्वहरू पनि आवश्यक रहेका हुन्छन् भनि द्वितीयक तत्त्वलाई निजात्मकता र अनुभूतिमयता, चिन्तन र आत्मीयता, कल्पना र स्वच्छन्दता रसात्मकता वा रोचकता गरी चार प्रकारका मानेका छन् । त्यस्तै उपाध्यायले साहित्यका अन्य विधामा जस्तै नियात्राका पनि विभिन्न तत्त्वहरू छन् ती तत्त्वहरूको सहायता विना नियात्रा साहित्यको कोटीमा नपर्न सक्दछ भनि अन्य तत्त्वहरूलाई आख्यानात्मकता, परिवेश, उद्देश्य, भाषाशैली गरी चार प्रकारका मानेका छन् ।

जीवन भोगाइका अनुभव, अनुभूतिलाई भाषाको माध्यमबाट गरिएको अभिव्यक्तिगत रचना विशेषलाई साहित्य भन्ने गरिन्छ । साहित्यमा कल्पनाका माध्यमले यथार्थ जीवनको अनुभव सुनाई बुझाइलाई पस्कने गरिन्छ । पूर्वीय साहित्यमा श्रव्य र दृष्य गरी साहित्यका दुई भेद छन् । जसमध्ये नियात्रा गद्य उपभेद अन्तर्गत पर्ने आख्यानेतर विधा हो । निबन्धको प्रविधा पनि मान्ने गरेको पाइन्छ (भट्टराई, २०५८ : १४) । विभिन्न अध्येताहरूले नियात्राका तत्त्वलाई फरक-फरक ढङ्गमा बाँडेका छन् । अन्य विधाहरूमा जस्तै यसमा पनि स्वतन्त्र

तत्त्वहरू रहेकाले एउटा स्वतन्त्रपूर्ण र प्रभावकारी र सजीवता दिने आधारभूत तत्त्वहरू निम्नानुसार छन् ।

२.५.१ विषयवस्तु

साहित्यको सृजना गर्दा मुख्य उपकरण विषयवस्तुलाई नै मानिन्छ । यात्राको वृतान्त वा इतिवृत नै यात्रा संस्मरणको विषयवस्तु हो । यात्रारम्भदेखि अन्त्य हुँदासम्मका अवधिमा समेटिएका विविध घटना, तथ्य, सूचनाहरू यात्राका केन्द्रीय र परिधीय विविध सन्दर्भहरूनै यात्रा संस्मरणका विषयवस्तु हुन् । यात्रा सुरु भएर अन्त्य भएका स्थानसम्मका यात्रुले देखे भोगेका र अनुभूत गरेका सम्पूर्ण विषयहरू यात्रा संस्मरणमा समेटिएका हुन्छन् । यात्री र यात्राको घनिष्ट सम्बन्ध रहने यात्रा संस्मरणका विषयवस्तुहरू मूलतः सामाजिक, राजनीतिक, प्राकृतिक घटना तथा सुख दुःखानुभव आदि हुन्छन् (घिमिरे, २०५८ : २०२) । विषयवस्तुको सेरेफेरोमा रही नियात्राको सृजना गरिन्छ र कुन विषयमा लेख्न खोजिएको हो त्यो भाव त्यहाँ रहन्छ त्यसैले विषयवस्तु नियात्राको अपरिहार्य तत्त्व हो ।

२.५.२ उद्देश्य

सम्बद्ध यात्रास्थलको बहुपक्षीय वस्तुगत यथार्थको प्रकटीकरणका साथै अनुभूति र कल्पनाको प्रगाढ रङ्ग एवम् यात्राकारको निजात्मकताको संवेदनाद्वारा त्यसलाई पाठक वर्गको मनमस्तिष्कको चित्रपटमा चित्रित गरी सत्यम् शिवम् सुन्दरम्को भावनालाई अभिव्यञ्जित तुल्याउनु नै नियात्राको मूल उद्देश्य हो । नियात्रा एउटा निश्चित स्थान, समायावधिमा आबद्ध हुन्छ । कुनै उद्देश्यको परिपूर्तिको कामनाले आरम्भ भई परिपूर्तिपछि त्यो समाप्त हुन्छ (उपाध्याय, ६४) ।

२.५.३ भाषाशैली

साहित्यका सबै विधाको भाव अभिव्यक्ति भाषाका माध्यमबाट नै गरिन्छ । भाषा अभिव्यक्तिको माध्यम हो भने शैली अभिव्यक्तिको तौरतरिका हो । “यात्रा संस्मरण विभिन्न समाज र भूगोलको यात्रामा लेखिने हुनाले स्थानीय रङगका लागि यात्रारत समाजको भाषाको पनि प्रयोग हन्छ । समकालीन यात्रा संस्मरणमा संवादमा जीवन्तता प्रदान गर्न र विभिन्न सास्कृतिक सन्दर्भ वुझाउन त्यस्ता स्थानीय भाषाको प्रयोग भएको छ” (ढकाल,२०६८:२२७) । भाषाशैली व्यक्तिपरक हुने हुँदा यात्रा साहित्यकारले आफ्ना कृतिमा प्रयोग गर्ने भाषाशैली फरक-फरक हुन्छ । जस्तै तत्सम् तद्भव, आगन्तुक के कस्ता शब्दको प्रयोग भएको छ । सरल, सहज, प्रवाहमय, सम्प्रेष्य, काव्यात्मक भाषाशैलीको प्रयोगबाट

भाषा अभिव्यक्ति प्रभावकारी रूपमा प्रकट गरिने हुँदा साहित्यका अन्य विधामा जस्तै नियात्रामा पनि भाषाशैलीको प्रयोग महत्तम मानिन्छ ।

२.६ निष्कर्ष

यस परिच्छेदमा नियात्राको सैद्धान्तिक चिनारी दिने क्रममा यात्रा विश्लेषणका आधारहरू प्रस्तुत गरिएको छ । नियात्रा नेपाली साहित्यका विविध विधामध्ये सबैभन्दा कान्छो विधा हो । नियात्रा शब्द यात्रामा 'नि' उपसर्ग लागेर बनेको हो । यात्रा गर्ने र त्यसबाट प्राप्त ज्ञानका आधारमा केही लेख्ने वा यात्राको महत्त्वको बारेमा प्रकाश पार्ने चलन पूर्वमा धेरै पुरानो रहेको छ । विश्व साहित्यमा नै यात्रामा केन्द्रित भएर लेख्ने साहित्यको स्वरूप अठारौं शताब्दी देखि विस्तार हुन थालेको हो । नेपाली साहित्यमा यात्रा साहित्य लेखनको प्रारम्भ पूर्ण प्रकाश नेपाल यात्रीद्वारा अन्वेषित र सम्पादित **राजा गगनिराजको यात्रा** (१५५०) लाई मानिदै आएको छ । नियात्रा शब्द २०२५ सालमा वालकृष्ण पोखरेलले तारानाथ शर्माको **वेलाइततिर बरालिँदा** (२०२६) नामक कृतिको भूमिका लेख्ने क्रममा प्रथम पटक प्रयोग गरेका हुन् ।

नेपाली साहित्यमा यात्रा साहित्य लेखनका क्रममा यात्रासाहित्य, यात्रानिबान्ध, यात्राबृत, यात्राविवरण, यात्रासंस्मरण, भ्रमणवृतान्त र नियात्रा आदि अनेक नाम प्रचलिन छन् । भारतीय विद्वान्का दृष्टिमा, पाश्चात्य विद्वान्का दृष्टिमा, नेपाली विद्वान्का दृष्टिमा आ-आफ्ना इच्छा अनुसारका नाम चलन गरेर यात्रा साहित्यलाई परिभाषित गरेका छन् । विभिन्न विद्वानहरूका नियात्राका तत्त्व सम्बन्धी धारणा र साहित्यका अन्य विधाहरूमा जस्तै आधारभूत तत्त्वहरूलाई आधार बनाउँदा नियात्राका तत्त्वहरूलाई विषयवस्तु, उद्देश्य र भाषाशैलीका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ ।

तेस्रो परिच्छेद

रामप्रसाद पन्तको संक्षिप्त परिचय र उनको नियात्रा लेखन यात्रा

३.१ विषय परिचय

यस परिच्छेदमा रामप्रसाद पन्तको संक्षिप्त परिचय र उनको नियात्रा लेखनको यात्रा प्रस्तुत गरिएको छ । यस परिच्छेदमा उनको व्यक्तिगत परिचय, जन्म, बाल्यकाल, पारिवारिक विवरण, शिक्षादीक्षा, पेशागत संलग्नता, व्यक्तित्व, उनको साहित्यिक यात्रा आदिको बारेमा जानकारी दिइएको छ । यसै परिच्छेदमा उनका हालसम्म प्रकाशित कृतिहरूको क्रमिक रूपमा सूचिबद्ध गरिएको छ साथै उनका नियात्रा लेखनको चरण प्रस्तुत गरिएको छ ।

३.२ जीवनी

यसमा रामप्रसाद पन्तको जन्मस्थल, बाल्यकाल, शिक्षादीक्षा पारिवारिक स्थिति को बारेमा चर्चा गरिएको छ ।

३.२.१ जन्म र जन्मस्थान

रामप्रसाद पन्त वि.सं. २०१० पौष २३ गते लुम्बिनी अञ्चलको गुल्मी जिल्ला, बलेटक्सार गा.वि.स वाड नं. ८ दार्सिङ्वासमा जन्मिएका हुन् । पिता गुणकार पन्त र माता हरिकला पन्तका तीन छोरा र तीन छोरीमध्ये पाँचौं सन्तानका रूपमा जन्मिएका हुन् । उनको न्वारनको नाम खिमानन्द पन्त हो भने राशी मकर हो (शोधनायकबाट प्राप्त जानकारी) ।

३.२.२ बाल्यकाल

पिता गुणाकर पन्त र माता हरिकला पन्तका पाँचौं सन्तानका रूपमा गुल्मीको बलेटक्सारमा जन्मेका रामप्रसाद पन्तको वाल्यकाल मामाघर हुँगामा बित्यो । बाल्यकालमा उपद्र्‍याँहा स्वभाव भएका कारण र सरल स्वभावको सबैले खेदो खन्दै गरेको यथार्थबाट फेरी आफ्ना सन्तान नपरुन भन्ने कामनाका साथ छोरालाई विद्वान् बनाउने सोच राख्दै रामप्रसाद पन्तलाई मावली गाउँ हुँगामा पठाइएको हो । मध्यम वर्गीय परिवारमा जन्मेकाले यिनको वाल्यकाल सामान्य रूपमा बितको पाइन्छ (शोधनायकबाट प्राप्त जानकारी) ।

३.२.३ शिक्षादीक्षा

मध्यम वर्गीय परिवारमा जन्मेका नियात्राकार रामप्रसाद पन्तको अक्षरारम्भ पाँच वर्षको उमेरमा वि.सं. २०१५ सालमा दार्सिङ्वास गाउँमा कृष्णप्रसाद ज्ञवाली गुरूले गराएको पाइन्छ । रामप्रसाद पन्तलाई तत्कालीन प्रधानपञ्च अर्थात् मामा थानेश्वर भण्डारीको जिम्मामा सुम्पेपछि तिनै मामाले अहिलेको जनजागृति मा.वि. भएको ठाउँ ठूलोपोखरा हुँगाको एक टहरोमा पढाए । रुद्री र चण्डीको सामान्य अध्ययन पछि थोर्गामा बसेर लघु सिद्धान्त, कौमदी गुरु शिवकुमार ज्ञवालीको सामीप्यतामा उनले अध्ययन पूरा गरे । त्यसपछि सिद्धान्त कौमुदीको अध्ययन गर्न वेदवेदाङ्ग संस्कृत महाविद्यालय अर्चले पाल्पामा एक वर्ष बसे र प्रमाणिक अध्ययन गर्नको निम्ति वनारस पुगे (खनाल, २०६८ : ९) । वि.सं. २०२८ मा पूर्वमध्यमा सकी २०३० सालमै उत्तरमध्यमाको पनि अध्ययन पूरा गरे । वि.स. २०३२ मा एकै साथ शास्त्री र सँगसँगै अङ्ग्रेजीमा स्नातक उत्तीर्ण गरेपछि नियात्राकार पन्त वि.सं. २०३३ मा काठमाडौँ प्रवेश गरे । २०३९ सालमा त्रि.वि. बाट नेपालीमा स्नातकोत्तर गरेपछि उनको औपचारिक अध्ययन स्थगन हुन गयो ।

३.२.४ पारिवारिक स्थिति

मध्यमवर्गीय किसान परिवारमा जन्मिएका रामप्रसाद पन्तको पारिवारिक स्थिति सामान्य नै थियो । परिवारको मुख्य पेसा कृषि नै थियो । पाखो जमिन प्रशस्त थियो र त्यसमा पनि नगदेवालीको रूपमा परिचित उखुको खेती भएको कृषि उपभोग सन्तोषजनक नै थियो । अन्यत्र कतै अर्थउपार्जनको माध्यम नभएकोले कृषि कार्यमा नै दत्तचित्त भएर लाग्नु त्यति बेलाको आवश्यकता थियो । पन्तको विवाह वि.सं. २०२४ मा सीतासँग भएको थियो तर त्यो दाम्पत्य लामो समयसम्म टिक्न सकेन पत्नी वियोगको पीडा पश्चात फेरी लक्ष्मीसँग वि.सं. २०४१ मा वैवाहिक सम्बन्धमा गाँसिन पुगेको देखिन्छ । पन्तका दुई छोरा र एक छोरी छन् । आफ्नो जीवनमा पत्नी वियोगको पीडा परे पनि नियात्राकार पन्तको अहिलेको पारिवारिक जीवन सुखमय रहेको देखिन्छ (शोधनायकबाट प्राप्त जानकारी) ।

३.३ रामप्रसाद पन्तको व्यक्तित्व

यसमा रामप्रसाद पन्तको साहित्यिक लगायत अन्य व्यक्तित्वको बारेमा चर्चा गरिएको छ ।

३.३.१ साहित्यिक व्यक्तित्व

साहित्यकार रामप्रसाद पन्तको साहित्य लेखनको आरम्भ २०३४ साल तिरबाट भए पनि उनको पहिलो प्रकाशित रचना भनेकै 'आफ्नो मान्छे' कथा **मिर्मिरे** (२०३९), अङ्क ३९ हो । पन्तका प्रकाशित, अप्रकाशित र फुटकर रचना प्रशस्त पाइन्छन् । कथा, उपन्यास, कविता, संस्मरण र नियात्रा जस्ता साहित्यका विभिन्न विधामा कलम चलाएका पन्तको मौलाएको विधा नियात्रा हो । नेपालको साहित्यिक क्षेत्रमा भर्खर बामे सर्न थालेको विधा नियात्रा विधा हो । त्यसैले नियात्राकार नौलो सोचका व्यक्तित्व हुन् । नियात्राको विकासको क्रममा सक्रिय रूपमा लागि परेका एक व्यक्ति हुन् । रामप्रसाद पन्तले वि.सं. २०४४ मा दायित्य वाङ्मय प्रतिष्ठान स्थापना गरी प्रधान सम्पादकको रूपमा रहेर नेपाली साहित्यको विकासमा योगदान पुऱ्याउँदै आएका छन् (खनाल, २०६८ : १७) ।

(क) नियात्राकार व्यक्तित्व

साहित्यका अनेक विधामा कलम चलाउने साहित्यकार पन्तको विशेष क्षेत्र नियात्रा रहेको छ । पन्तले नियात्रा कृति प्रकाशित गरी नेपाली साहित्य जगतमा नियात्राकार व्यक्तित्वको पहिचान बनाएका छन् । नियात्राकार रामप्रसाद पन्त व्यक्तिगत रूपमा र नेपाल सरकारको निजामती कर्मचारीको हैसियतले प्रशासनिक कामको सिलसिलामा स्वदेश तथा विदेश भ्रमण मात्र गरेनन् त्यहाँ देखेका घटना, दृश्य, अनुभवलाई नियात्राका रूपमा प्रस्तुत पनि गरेका छन् । नियात्राकार रामप्रसाद पन्तका प्रकाशित नियात्रा कृतिहरू यसप्रकार छन् । **जापान भ्रमणका केही सम्झनाहरू** (२०५८) **यात्रा र अनुभूति** (२०६०), **पेट्रोनास टावरको सेरेफेरो** (२०६३), **बाह्र सूर्य : सोह्र फन्को** (२०६४), **पर्यन्तदेश** (२०६६) र **स्मृतिगङ्गाको तीरैतीर** (२०६८) आदि ।

(ख) कथाकार व्यक्तित्व

साहित्यकार रामप्रसाद पन्तको प्रथम प्रकाशित साहित्य सिर्जना भनेकै 'आफ्नो मान्छे' (२०३९) **मिर्मिरे** वर्ष ३९, अङ्क ३९ हो । उनका धेरै फुटकर कथाहरू विभिन्न

पत्रपत्रिकाहरूमा छापिएका छन् । रामप्रसाद पन्तले **रुक्मी दिदी** (२०६१), **सन्झ्याल** (२०६२), **पुष्पमञ्जरी** (२०६९) आदि कथासङ्ग्रह प्रकाशित भएका छन् । **रुक्मी दिदी** कथासङ्ग्रह भित्रका कथाहरूमा नारी जीवनका समस्या, नारीका यौनदमित भावनाहरू, सामाजिक विकृति जस्ता कुराहरू पाइन्छन् । **सन्झ्याल** कथासङ्ग्रह भित्रका कथाहरूमा यौन दमित भावनाहरू, सामाजिक विकृति, ग्रामीण प्रस्तुति आदि पाइन्छन् । **पुष्पमञ्जरी** कथासङ्ग्रह भित्रका कथाहरूमा सामजभित्रका घटनाहरूलाई आफ्ना कथाहरूको विषयवस्तु बनाएर सामाजिक यथार्थवादी कथाकारको रूपमा देखिएका छन् । उनका कथाहरूमा यौनमनोविज्ञान, जागिरे जीवनको भोगाइ, सामाजिक परिवेशलाई मूल विषयवस्तु बनाइएको छ (खनाल, २०६८ : १९) । सहरिया र ग्रामीण परिवेश, सरल र तरल घटनावली र मान्छेका विविध चरित्र तथा मनोवृत्तिलाई सँगालेर कथा लेख्ने उनको शैली सरल किसिमको रहेको छ ।

(ग) उपन्यासकार व्यक्तित्व

साहित्यकार रामप्रसाद पन्तको प्रथम प्रकाशित पुस्तकाकार कृति नै **बिरानो बस्तीमा** (२०४४) उपन्यास हो । त्यस्तै **तीन आमाको छोरा** (२०५७) पनि उपन्यासकार पन्तको दोस्रो प्रकाशित उपन्यास हो । **बिरानो बस्तीमा** उपन्यास पश्चिम नेपालको सेरोफेरोमा रचिएको नारी प्रधान उपन्यास हो । एउटी नारीका लागि पति प्रेम कति आवश्यक हुन्छ भन्ने कुरा देखाउनुका साथै नारीले नारीमाथि गरेको अपमानबाट सिर्जित परिस्थितिको चित्रण यहाँ पाइन्छ । **तीन आमाको छोरा** सामाजिक उपन्यास हो । जसमा गाउँले सामन्ती प्रवृत्ति र थिचोमिचोलाई यथार्थ रूपमा चित्रण गरिएको छ । यी दुवै उपन्यासमा समाजको यथार्थ चित्रण पाइनुका साथै बोलीचालीको भाषा, ग्रामीण शब्दको प्रयोग गरिएको छ । उनलाई तत्सम शब्दको बढी प्रयोग गर्ने, समाजवादी प्रवृत्ति भएका, नारीको सम्मान गर्ने, सामाजिक चरित्र भएका उपन्यासकारको रूपमा चिनिन्छ (खनाल, २०६८ : १९) ।

(घ) कवि व्यक्तित्व

साहित्यकार रामप्रसाद पन्तको **वेदनाका लहरहरू**(२०४७) एकमात्र खण्डकाव्य प्रकाशित भएको छ । तर उनका धेरै कविताहरू विभिन्न पत्रिका, स्मारिका मुखपत्रहरूमा प्रकशित छन् । कवि रामप्रसाद पन्तले **वेदनाका लहरहरू** खण्डकाव्य मुक्त छन्दमा लेखेका

छन् । यस खण्डकाव्यमा एउटा बच्चा पँहेले रोगले आक्रमित हुन्छ र उसलाई नेपाल र भारतका विभिन्न अस्पतालहरूमा उपचार गराइन्छ तर अन्त्यमा उसको देहावसानले बाबु आमालाई ठूलो पीर पर्दछ । कविले त्यही पिरमर्कालाई **वेदनाका लहरहरू**मा समेट्ने प्रयास गरेका छन् । काव्यगत नियमहरू, अलङ्कार, शैली आदि विभिन्न नियममा नबाधी स्वतन्त्र रूपमा लेखिएको खण्डकाव्य मार्मिक रहेको छ (खनाल, २०६८ : १८) ।

(ङ) संस्मरणात्मक व्यक्तित्व

साहित्यकार रामप्रसाद पन्तका प्रकाशनका दृष्टिले **उत्कृष्ट सत्ताइस व्यक्तित्व** (२०६५) र **सम्झनाका थुँगा** (२०६७) संस्मरण सङ्ग्रहहरू प्रकाशित भएका छन् तर संस्मरण लेखहरू भने विभिन्न पत्रपत्रिकामा प्रकाशित छन् । **उत्कृष्ट सत्ताइस व्यक्तित्व** रामप्रसाद पन्तको संस्मरणात्मक कृति हो । यसमा पन्तले नेपाली साहित्यको विकास गर्ने कार्यमा सदा तल्लीन रहेका सत्ताइस विद्वानहरूका जीवन, कथाहरू र योगदानको उल्लेख गरेका छन् । **सम्झनाका थुँगा** पन्तको दोस्रो संस्मरण सङ्ग्रह हो । यसमा उनले आफ्नो जीवन भोगाइमा देखिएका तीतामीठा कुराहरूलाई एक्काइस वटा संस्मरणमा समेटिएको संस्मरणात्मक कृति हो ।

(च) रामप्रसाद पन्तका प्रकाशित कृतिहरू

१. बिरानो बस्तीमा उपन्यास (२०४४)
२. वेदनाका लहरहरू खण्डकाव्य (२०४७)
३. तीन आमाको छोरा उपन्यास (२०५७)
४ जापान भ्रमणका केही सम्झनाहरू नियात्रासङ्ग्रह (२०५८)
५. रामचन्द्र शर्मा स्मृतिग्रन्थ (२०५९)
६.यात्रा र अनुभूति नियात्रासङ्ग्रह (२०६०)
७. रुक्मी दिदी कथासङ्ग्रह (२०६१)
८. सन्झ्याल कथासङ्ग्रह (२०६२)
९.पेट्रोनास टावरको सेरेफेरो नियात्रासङ्ग्रह (२०६३)
१०. बाह्र सूर्य : सोह्र फन्को नियात्रासङ्ग्रह (२०६४)
११. उत्कृष्ट सत्ताइस व्यक्तित्व संस्मरणसङ्ग्रह (२०६५)

१२. पर्यन्तदेश नियात्रासङ्ग्रह (२०६६)

१३. सम्झनाका थुँगा संस्मरणसङ्ग्रह (२०६७)

१४. स्मृतिगङ्गाको तीरैतीर नियात्रासङ्ग्रह (२०६८)

१५. पुष्पमञ्जरी कथासङ्ग्रह (२०६९)

३.३.२ जागिरे व्यक्तित्व

नियात्राकार रामप्रसाद पन्तका बाबु आमाको सानै देखिको चाहना छोरा शिक्षक बनोस् भन्ने थियो तर पन्तको अनिच्छाको कारण त्यो पूरा भएन । वि.सं. २०३९ मा स्नातकोत्तर उत्तीर्ण गरेपछि मच्छिन्द्र क्याम्पसमा केही समय उनले अध्यापन गरे । त्यसपछि २०४५ सालदेखि नेपाल सरकारको प्रशासनिक फाँटमा शाखा अधिकृतमा प्रवेश गरेर नेपाल सरकारको रक्षा मन्त्रालयको उप-सचिवसम्मको जिम्मेवारी बहन गरेर नेपाल सरकारको सेवामा समर्पित पन्त वि.सं. २०६८ देखि नेपाल सरकारको प्रशासनिक क्षेत्रबाट अवकाश प्राप्त गरी सकेका छन् । नियात्राकार रामप्रसाद पन्तले आफ्नो जीवनका बाँकी दिनहरू नेपाली साहित्यको विकासमा लगाउने अठोट व्यक्त गरेका छन् (शोध नायकबाट प्राप्त जानकारी) ।

३.३.३ सामीजक व्यक्तित्व

नियात्राकार रामप्रसाद पन्त समाज सेवाको भावना बोकेका एक व्यक्तित्व हुन् । उनले जनप्रिय प्रा.वि. बलेटक्सार-८, दार्सिङ्वासमा आफ्नै लगानीमा वि.सं.२०६१ मा पुस्तकालय स्थापना गरी सो पुस्तकालयमा विभिन्न पुस्तकहरू उपलब्ध गराउँदै आइरहेका छन् । पन्तले दुःख पाएर आउने जो कोही गरिब निमुखा व्यक्तिका लागि पनि भौतिक तथा आर्थिक सहयोग उपलब्ध गराउँदै आएका छन् । जागिरे जीवनमा पनि पन्त सकेसम्म आफ्नो कार्यकक्षमा प्रवेश गर्ने व्यक्तिको काम गर्नमा तल्लिन हुने व्यक्तिका रूपमा रहेको पाइन्छ (खनाल, २०६८ : १६) ।

३.३.४ राजनीतिक व्यक्तित्व

मानिस आफ्नो जीवनमा आवश्यक पर्ने विभिन्न वस्तुहरूको पूर्ति गर्न प्रति उत्सुक रहन्छ । रामप्रसाद पन्त एक अध्ययनशील व्यक्ति थिए । त्यसैले राजनीतिमा पनि रुचि राख्ने गर्दथे । पन्त ऋषिकेश छात्र संघको महासचिव, ऋषिकेश संस्कृति विभागको प्रमुख, नेपाल

साहित्यकार पत्रकार संघको स्थापना (२०६३) देखि नै निरन्तर रूपमा सदस्य रहँदै आएका छन् । पन्त विभिन्न प्रतिष्ठानका सल्लाहकार पनि रहेका छन् । महाकवि देवकोटा साहित्यिक कला सङ्ग्राहलय प्रतिष्ठान, लुम्बिनी सङ्गीत कला साहित्यिक प्रतिष्ठान, गुल्मेली पश्चिमाञ्चल विकास मञ्च आदि (शोधनायकबाट प्राप्त जानकारी) ।

३.४ सम्मान तथा पुरस्कार

साहित्यका विभिन्न विधामा कलम चलाएका रामप्रसाद पन्तले आफूले गरेको साहित्यिक, पत्रकारिता र सम्पादक भूमिकामा खेलेको योगदानले उनलाई विभिन्न सम्मान र पुरस्कार प्राप्त गरेका छन् । प्रेसकाउन्सिल पुरस्कार (२०५५), जनमत सम्मान (२०६५), श्यामप्रसाद साहित्यिक पत्रकारिता पुरस्कार (२०६६), अक्षरबह्म सम्मान (२०६६), स्पन्दन सर्वोत्कृष्ट कथा पुरस्कार (सन् २०१०), लक्ष्मी कार्की साहित्यिक पत्रकारिता पुरस्कार (२०६७), सकला सिद्धार्थ वाङ्मय पुरस्कार (२०६९) आदि ।

३.५ रामप्रसाद पन्तको नियात्रा लेखनको विकास र चरण

वि.सं. २०१० पौष २३ गते गुल्मीमा जन्मिएका रामप्रसाद पन्त २०३९ सालमा **मिर्मिरे** नामक पत्रिकामा ‘आफ्नो मान्छे’ नामक कथा लिएर साहित्यमा उदाएका थिए । वि.स.२०३९ सालबाट साहित्यमा लागेर पनि वि.स. २०४३ सालसम्म पनि उनका कृतिहरू पुस्तकाकार कृतिका रूपमा छापिएका छैनन् । वि.स. २०४४ सालमा **बिरानो बस्तीमा** नामक उपन्यास पुस्तकाकार कृतिका रूपमा छापिएको पहिलो कृति हो । यसरी २०३९ सालबाट पत्रिकामा फुटकर रूपमा लेखन आरम्भ गरेका पन्त २०४४ सालदेखि पुस्तकाकार रूपमा उपन्यासकार बनेर देखिएका हुन् । साहित्यका उपन्यास, कथा, कविता, संस्मरण र नियात्रामा कलम चलाए तापनि उनी नियात्राकार रामप्रसाद पन्तका रूपमा परिचित बनेका छन् ।

नियात्राकार रामप्रसाद पन्तले २०५२ सालबाट नियात्रा लेखन आरम्भ गरेका थिए । “वि.सं. २०५२ को असार/साउन तिर सरकारी कामको सिलसिलामा जम्माजम्मी डेढ महिनाको मलेसिया भ्रमण सकेर नेपाल फर्केपछि मैले त्यहाँका अनुभव लेख्न थालेको थिए र करिब एक वर्षको अवधिमा प्रस्तुत कृतिमा समावेश भएका रचनाहरू विभिन्न पत्रपत्रिकामा प्रकाशित भएका थिए” (पन्त, २०६३ : आफ्नै कुरा) । यसरी २०५२ सालबाट फुटकर

नियात्रा लेखेर पत्रिकामा छपाएका पन्त २०५८ सालमा आएर मात्र पुस्तकाकार कृतिको प्रकाशन गरेका छन् । उनका आजसम्म **जापान भ्रमणका केही सम्भनाहरू** (२०५८) **यात्रा र अनुभूति** (२०६०), **पेट्रोनास टावरको सेरेफेरो** (२०६३), **बाह्र सूर्य : सोह्र फन्को** (२०६४), **पर्यन्तदेश** (२०६६) र **स्मृतिगङ्गाको तीरैतीर** (२०६८) जस्ता नियात्रासङ्ग्रह प्रकाशित छन् ।

कुनै पनि लेखकको साहित्य यात्रा विभाजनका विविध आधारहरू हुन्छन् । कसैले उनका प्रवृत्तिका आधारमा विभाजन गरेका हुन्छन् भने कसैले प्रकाशन कालका आधारमा विभाजन गरेका हुन्छन् । कसैले कृतिमा प्रयुक्त विषयवस्तुका आधारमा पनि यात्रा चरण विभाजन गर्ने गरेका हुन्छन् । प्रस्तुत शोधमा नियात्रा चरण विभाजन उनको नियात्रा लेखनको प्रवृत्तिका आधारमा गरिएको छ । यसरी वि.सं. २०५८ बाट पुस्तकाकार कृतिका रूपमा देखिएका उनका नियात्राहरू वि.सं. २०६८ सम्ममा छ वटा सङ्ग्रह प्रकाशित छन् ।

सुरुका तीन वटा नियात्रासङ्ग्रह विषयवस्तु, योजना र भाषाशैली विन्यासका आधारमा अलि कमजोर जस्ता देखिएका छन् भने पछिल्ला तीन वटा सङ्ग्रहहरू वस्तुयोजना र भाषाशैलि विन्यासका आधारमा सशक्त मानिएका छन् । यस आधारमा उनको नियात्रा लेखन यात्रालाई पूर्वार्द्ध र उत्तरार्द्ध गरी दुई चरणमा विभाजन गर्न सकिन्छ ।

१. पूर्वार्द्ध चरण (२०५८-२०६३)
२. उत्तरार्द्ध चरण (२०६४-२०६८)

३.५.१ पूर्वार्द्ध चरण (२०५८-२०६३)

२०५८-२०६३ सम्मको समयावधिलाई पन्तको नियात्रा चरणको पूर्वार्द्ध चरणमा लिन सकिन्छ । उनका यस चरणमा **जापान भ्रमणका केही सम्भनाहरू** (२०५८) **यात्रा र अनुभूति** (२०६०), **पेट्रोनास टावरको सेरेफेरो** (२०६३), जस्ता नियात्रासङ्ग्रहहरू प्रकाशित भएका छन् । **पेट्रोनास टावरको सेरोफेरो** नियात्रासङ्ग्रह भित्रका नियात्राहरू पन्तले २०५२ सालको मलेसिया भ्रमणमा आधारित भएर २०५२/२०५३ सालततिर लेखेर पत्रपत्रिकामा प्रकाशित भैसकेको तर कृतिका रूपमा प्रकाशन भने २०६३ सालमा आएर मात्र भएको हो । यस अर्थमा **पेट्रोनास टावरको सेरोफेरो** लेखनका आधारमा पहिलो कृति हो भने प्रकाशनका आधारमा तेस्रो कृति हो ।

उनको यस नियात्रासङ्ग्रह भित्र सलामत देताङ् अर्थात् स्वागतम्, बुकिटकियारा अर्थात् उच्चस्थानमा रहेको वस्ती, ट्वन्टी, ट्वन्टी वावासान अर्थात् २०२० भिजन, स्वतन्त्रता पार्क र राष्ट्रिय झण्डा, कस्ता छन् त्यहाँका पुलिस : कस्तो छ त्यहाँको माटो ?, सेलाङ्गोर+कुआला सेलाङ्गोर, चौध किलोमिटर लामो पुलमाथि गुड्दा, बैसठ्ठी तलामाथिबाट पेनाङ सहर हेर्दा, क्यामेरोन हाइलैण्डका रङ्गिविरङ्गी पुतलीहरू, सांस्कृतिक कार्यक्रमको प्रस्तुतिः 'ए कान्छा मलाई सुनको तारा खसाइदेऊ न !' के तपाई मलाई चाहनुहुन्छ ? पानीमाथि सहर बसाउने योजना, कंक्रिट बनमा आठ घण्टा हराउँदा, आखिर उनले सक्कली अनुहार देखाइछाडे जस्ता चौध वटा नियात्राहरू समाविष्ट रहेका छन् ।

वि.सं. २०५२ असार/साउन तिर सरकारी कामको सिलसिलामा गरिएको डेढ महिने मलेसिया भ्रमणमा आधारित त्यहाँका अनुभवहरू समेटेर लेखिएको नियात्रासङ्ग्रह हो । मलेसियाको त्यो विकासमा जनता र प्रशासनको महत्त्व रहेको दर्साउँदै नियात्राकार आम नेपालीलाई सचेत बनाउन चाहन्छन् । यसमा उनले मलेसिया पुग्दा गरिएको स्वागत देखि त्यहा घुम्दा, डुल्दा गरिएका अनुभव आधारित छन् । त्यहाँको स्वतन्त्रता पार्क, चौध किलोमिटर लामो पुल, बैसठ्ठी तलाका घर, त्यहाँको साँस्कृतिक कार्यक्रम, त्यहाँका पुलिस, कंक्रिट वन, त्यहाँ आफूमाथि गरिएको व्यवहार जस्ता अनुभव आधारित देखिन्छन् ।

उनको लेखनगत हिसाबले दोस्रो तर प्रकाशनका हिसाबले पहिलो नियात्रासङ्ग्रह **जापान भ्रमणका केही सम्झनाहरू** हो । यस सङ्ग्रहमा पन्तले चौबीस वटा रमाइला यात्रा लेखहरू समावेश गरेका छन् । यी लेखहरू उद्योग धन्दा, शिक्षा र प्रविधिका क्षेत्रमा अतुलनीय प्रगति गर्ने मित्रराष्ट्र जापानका विषयमा हुनाले यसको उच्च महत्त्व र योगदान छ (पन्त, २०५८ : प्राक्कथन : तारानाथ शर्मा) । उनको यस सङ्ग्रहमा सङ्क्षेपमा जापान, मेरो दृष्टिमा निप्पोनहरू, त्यो त आँप पो रहेछ !, कसरी चलेको छ त्यो बस ?, म सिन्जुकुमा हराएँ, तिनीहरू मुसा हुन् कि कमिला ?, इम्पोरियल प्यालेस वरपर, माउन्ट फुजीको म तेम्वाछिरी बबुरो, बुद्धको जन्मभूमि नेपाल हो, नाङ्गो शरीर हेरेर चित्त बुझाउनेहरू, जहा मानिसहरू हराउँछन् र करोडपति बन्छन्, किनभने तपाइको जुँघा छोटो भइसकेको छ, के पैसै- पैसाले एक्काइस टनको मूर्ति बन्न सक्छ ?, म रकेट चढेँ, त्यहाँ सहर होइन पहाड प्रदूषित भएको छ, पुग्ने समय १४ : १ बजे, मिसातोले पछिमात्र मानिन्, हिरोसिमालाई मैंले सम्झना मै राखेँ, नेपाल खाल्टो सम्झाउने सहर, तेह्रसय मन्दिरको

सेरोफेरो, मैंले कुन चीजलाई प्राथमिकता दिनुपर्थ्यो !, मैंले के के सुने !, मैंले चीनको भूमिलाई पनि सम्झनुपर्थ्यो, थप रोचक टिपोटहरू जस्ता नियात्रा समाविष्ट छन् ।

यस सङ्ग्रहका नियात्रामा पन्तले जापान गए देखि फर्केसम्मका अनुभवलाई समेटेका छन् । यसका बारेमा पन्तले भनेका छन् "यस कृतिमा मैले सकेसम्म घटनावली हरूलाई अतिरञ्जित नगरी यथार्थ वर्णन गर्न खोजेको छु " (पन्त, २०५८ : रचना गर्नुअघि) । यस कारणले पनि यस नियात्रासङ्ग्रह यथार्थमा आधारित देखिन्छ ।

त्यस्तै पूर्वार्द्ध चरणको अर्को नियात्रा सङ्ग्रह **यात्रा र अनुभूति** हो । यस नियात्रासङ्ग्रहमा नेपालको गोसाईंकुण्ड देखि भारतको वनारस र गयासम्मका धार्मिक अनुभूति पाइन्छ । नेपालका विभिन्न ठाउँमा यात्रा गर्दा पाएका अनुभवलाई सुन्दर रूपमा उतार्न पुगेका छन् । "यात्रा भनेको कुनै निश्चित स्थानमा पुग्नु र फर्कनु मात्र होइन । तत्तत् स्थानको आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, प्राकृतिक, ऐतिहासिक एवम् धार्मिक पृष्ठभूमिको विश्लेषण गर्नु र त्यसमा अलिकति कल्पनाको रङ पोख्नु पनि हो " (पन्त, २०६० : मेरो तर्फबाट) । पन्त यस नियात्रासङ्ग्रहमा नेपाल र भारतका धार्मिक तथा ऐतिहासिक स्थल हरूको भ्रमण त्यो भ्रमणले पारको प्रभाव र उसमा उत्पन्न अनुभूतिलाई कल्पनाको रङ्ग पोतेर ती स्थानको आर्थिक, सामाजिक, साँस्कृतिक, प्राकृतिक अवस्थाको वर्णनमा आधारित छन् । लेखनको आधारमा तेस्रो र प्रकाशनका आधारमा दोस्रो स्थान प्राप्त गरेको यस नियात्रा सङ्ग्रहभित्र नीलमणिको प्रतिबिम्बः गोसाईंकुण्ड, यात्राका तीन अनुभव, त्यो घटना घटेको भए दोष कसले पाउँथ्यो !, अज्ञात यूवति, श्री दुर्गा रिसाल, भारतीको आलु र निर्मलाको माछा, त्यस पुण्यदिनसँग गाँसिएका सम्झनाहरू, बादलको घुम्टोभित्र लुकिरह्यो माछापुच्छ्रे, पोखरादेखि बेनीसम्म, मेरो तेस्रो युद्ध अधुरो रह्यो, गया तीर्थयात्राः यात्रा कि जात्रा !, चरिकोटसँग गाँसिएका दुई सम्झना, खतराका पाँच विभाजित रेखाहरू, त्यस यात्राले भेटिएका साहित्यकारहरू जस्ता चौध वटा नियात्रा समाविष्ट छन् । प्रायः नेपाल भित्रका स्थलको भ्रमण र वर्णनमा आधारित यो सङ्ग्रह धार्मिक, ऐतिहासिक, प्राकृतिक वर्णनका दृष्टिले सशक्त मानिन्छ ।

समग्रमा यस चरणका नियात्राहरू जापान भ्रमण, मलेसिया भ्रमण र नेपाल लगायत भारत भ्रमणमा आधारित छन् । पन्तका पूर्वार्द्ध चरणका नियात्राहरू विवरणात्मक, वर्णनात्मक, वस्तुपरक र यथार्थपरक छन् । पछिल्ला चरणका नियात्रा जस्ता निजात्मकता,

कल्पनात्मकता, तिख्खर र भाषिक विन्यासमा अलि कमजोर देखियता पनि त्यति नाजुक मानिँदैनन् ।

३.५.२ उत्तरार्द्ध चरण (२०६४-२०६८)

उत्तरार्द्ध चरण वि.सं. २०६४ देखि २०६८ सम्मको समयावधिलाई पन्तको नियात्रा लेखन यात्राको उत्तर्रार्द्ध चरणका रूपमा लिन सकिन्छ । यस चरणका उनका **बाह्र सूर्य : सोह्र फन्को**, **पर्यन्तदेश**, **स्मृतिगङ्गाको तीरैतीर** प्रकाशित भएका छन् । **बाह्र सूर्य : सोह्र फन्को** नामक नियात्रा सङ्ग्रह उनका यस चरणको पहिलो नियात्रासङ्ग्रह हो । बाह्र सूर्यःसोह्र फन्को यसको शीर्षक आफैमा महत्त्वपूर्ण छ । "प्रत्येक महिनाको राशी अनुसार वैशाखदेखि चैत्रसम्मको नाम सम्झिएर राखे जस्तो देखिन्छ-मित्र, रवि, सूर्य, भानु, खव, पुण्य, हिरण्य, मरिच, आदित्व, सविता, अर्थ, भास्कर, यसरी बाह्र महिनालाई सङ्केत गरिएको छ" (शर्मा, २०७० : ६७) । यसमा सोह्र वटा यात्रा समावेश गरिएको छ । यी यसप्रकार रहेका छन् । कुलेखानी हुँदै एक फन्को, रोसीको तीरैतीर कोसीतिर, मूलखर्क उक्लेर चिसापानी पुग्दा, शिवपुरी धाम र बाग्द्वारकी माता, जुकाले सातो खाएको त्यो असफल यात्रा, मेलम्ची परिक्रमा, तातोपानीको पुनरावृत्ति र खासा भ्रमण, सिरिरिरी जिरीतिर, देवघाट हुँदै गल्छीतिर, नालाबाट नगरकोट हुँदै साखुतिर, फुल्चोकीको शिखर चुम्दा, स्वस्थनीबासदेखि गुर्जुभन्ज्याङ् हुँदै झोरतिर, चन्द्रागिरि टेकेर दृष्टि घुमाउँदा, तीनपाने भन्ज्याङमा तीन घण्टा, तीस वर्षपछि नागार्जुनको धुरीमा, कालु पाँडेको टाउको खोज्दै दहचोक डाँडोमा आदि । यस आधारमा पनि यसको शीर्षक महत्त्वपूर्ण छ ।

यस नियात्रासङ्ग्रह भित्रका केही नियात्रा चार भन्ज्याङबाट बाहिर गएका देखिए तापनि धेरै जसो नियात्रा उपत्यकाले निर्माण गरेको पर्वतीय क्षेत्रकै हुन् । "काठमाडौं उपत्यकाको रक्षार्थ पहरेदारझैं भएर बसेका पूर्व नगरकोट, दक्षिण फुल्चोकी, पश्चिम चन्द्रागिरि र नार्गाजुन, उत्तर शिवपुरी रहेका छन् । यहाँका प्राकृतिक स्रोत यिनै हुन् र अत्यन्त रमणीय स्थलहरू रहेका छन् । कतिपय ठाउँमा भाषागत त्रुटि देखिए तापनि यात्राको क्रममा घुमेका स्थानको जानकारी दिने शैली अत्यन्त रोचक रहेको देखिन्छ " (शर्मा, २०७० : ६७) । यसरी काठमाडौं उपत्यका र आसपासको यात्रा वर्णनमा आधारित यो नियात्रासङ्ग्रह सशक्त देखिन्छ ।

उत्तरार्द्ध चरणको दोस्रो नियात्रासङ्ग्रहका रूपमा **पर्यन्तदेश** प्रकाशित भएको छ । वि.सं. २०६६ मा प्रकाशित यो नियात्रासङ्ग्रह पन्त जागिरे जीवनका क्रममा विभिन्न गोष्ठीका सन्दर्भमा मित्रराष्ट्र चीनको भ्रमण यात्राका अनुभवमा आधारित रहेको छ । पन्तले यस नियात्रासङ्ग्रहमा त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थलदेखि चीनका नानजिङ, हान्जु साङघाई जस्ता प्रदेश र ती प्रदेशको यात्राका तीतामीठा वस्तुस्थितिको वर्णन गर्दै त्यही विमानस्थलसम्मको चार हप्ते भ्रमणको वर्णन गरेका छन् । "साम्यवादी शासन सत्ता भएको जनगणतान्त्रिक चीन कति सभ्य सु-संस्कृत र विकसित भैसकेको छ भन्ने कुराका बलिया प्रमाणका रूपमा यो नियात्रा र संस्मरण उपस्थित छन् । चीनबाट हामीले धेरै कुरा सिक्नु पर्नेछ भन्ने सन्देशका रूपमा पनि यी रचनालाई लिन सकिन्छ " (पन्त, २०६६ : पर्यन्तदेश भित्र प्रवेश गर्दा : घनश्याम न्यौपाने) । यस सङ्ग्रहमा अन्योलपूर्ण यात्रा : विस्मयकारी स्वागत, एउटै विश्व : एउटै सपना, सनयातसेनको समाधि र कन्फ्युसस टेम्पल, नानजिङ वरपर, मासेकर म्युजियम : दर्दनाक कहानी, लभ र रोमान्सको राजधानी हान्जु, हान्जुका केही दृश्य/परिदृश्यहरू, चिया बगान, बाँसको वन र सङडाइनेष्टी सो, गगनचुम्बी घर र आकासे मार्गहरू, ओरियन्टल टावर र पानी जहाजको यात्रा, सूर्य लुकाइरह्यो साङघाइले, ओलम्पिकग्रामदेखि म्याट्रोरेलसम्म, स्लेन्डर लेकको उत्कृष्टता र भोजको भव्यता, छोरीलाई चिठी र त्यो दिन नआएको भए हुन्थ्यो जस्ता पन्ध्र वटा नियात्राहरू समाविष्ट रहेका छन् ।

पन्तको उत्तरार्द्ध चरणको अन्तिम नियात्रासङ्ग्रहका रूपमा **स्मृतिगङ्गाको तीरैतीर** नामक नियात्रासङ्ग्रह प्रकाशित छ । यस नियात्रासङ्ग्रहका नियात्राहरू नियात्राकार पन्त नेपाली सेनाको तालुक अड्डाको हैसियतले नेपाली सेनाले गरेका विकास निर्माणका कार्यको अवलोकनमा आधारित रहेका छन् । जुम्ला, नाग्म-गमगढी राजमार्ग नेपाली सेनाले कठिन चट्टान फुटाएर ट्र्याक खोल्ने कार्य गरिरहेको, मध्यपश्चिमको अति विकट कर्णाली अञ्चलमा आधारित भ्रमण र त्यस भेगका आसपासका महत्त्वपूर्ण स्थानको अवलोकनमा केन्द्रित देखिन्छ । यात्राका क्रममा नेपाली सेनाले देखाएको आत्मीय भाव, आतिथ्य भाव र मैत्रीभावको खुलेर प्रशंसा गर्दै सेनाले गरेका जटिल, कठिन र बहादुरीपूर्व कार्यको यसमा उल्लेख गरेको पाइन्छ । यस सङ्ग्रहमा सङ्कलित यात्राहरूमध्ये उकाली ओराली र चौराली हुँदै सुर्खेततिर, गोठीकाँडा : भेडेटारको पर्खाइमा, आकाशमै फनफनी, त्यो भूमि, त्यो कला र ती जनता, रामकलाको रोटी र सविनाको भात, मेरो भाषा मेरो गौरव : सिजा, बोता हुँदै रोतासम्म, चिप्लेटी खेल्दै चुच्चेमाराको चुचुरोमा, छकलेपानीदेखि राराको पानीसम्म,

सौन्दर्यको अनुपम नमुना : राराताल, रारालाई मुटुमा राखेर ताल्चातिर, आकाशमै सकियो मेरो जागिर जस्ता बाह्र वटा नियात्रा रहेका छन् । कर्णाली अञ्चलका मुगु, जुम्ला, कालिकोटका महत्त्वपूर्ण ऐतिहासिक स्थलहरूको वर्णनमा आधारित भएर लेखिएको यो सङ्ग्रह भाषा शैलीगत विन्यासका दृष्टिले सशक्त मानिन्छ ।

समग्रमा साहित्यका विविध कथा, कविता, उपन्यास, संस्मरण र नियात्रा जस्ता विधामा कलम चलाएर नियात्राकारका रूपमा चर्चित पन्तले वि.सं. २०५२ बाट नियात्रा लेख्न थालेका र २०५८ सालबाट पुस्तकाकार कृतिका रूपमा प्रकाशित हुन थालेका पन्तका **जापान भ्रमणका केही सम्झनाहरू, यात्रा र अनुभूति पेट्रोनास टावरको सेरोफेरो, बाह्र सूर्य : सोह्र फन्को, पर्यन्तदेश, स्मृतिगङ्गाको तीरैतीर** जस्ता छ वटा नियात्रासङ्ग्रह प्रकाशित छन् । उनको नियात्रा लेखनलाई पूर्वार्द्ध र उत्तरार्द्ध चरण जस्ता दुई चरणमा विभाजन गरिएको छ । देश, विदेशका भ्रमणमा आधारित नियात्रा लेखेका पन्तका पूर्वार्द्ध चरणका नियात्राहरू केही फितला देखिएका छन् । उत्तरार्द्ध चरणका पन्तका नियात्राहरू बढी खारिएका छन् । विषयवस्तुलाई बढी आलङ्कारिक नबनाएर जस्ताको त्यस्तै यथार्थ रूपमा समावेश गरेका पूर्वार्द्ध चरणका नियात्राभन्दा कल्पना पनि मिसिएका उत्तरार्द्ध चरणका उनका नियात्रा सशक्त देखिन्छन् । जेहोस् पन्तका नियात्राहरू समग्रमा सन्देश प्रवाही प्रकृतिप्रेम, राष्टप्रेम, सामाजिक पक्ष, ऐतिहासिक, सांस्कृतिक सम्पदाको प्रस्तुति तथा जानकारीका दृष्टिले सशक्त मानिन्छन् ।

३.६ निष्कर्ष

कथा, कविता, उपन्यास, संस्मरण, नियात्रा जस्ता साहित्यका विविध विधामा कलम चलाएका बहुमुखी प्रतिभाका धनी नियात्राकार रामप्रसाद पन्तका प्रकाशित, अप्रकाशित र फुटकर रचनाहरू पनि पाइन्छन् । नेपाल राष्ट्र बैंकबाट प्रकाशित हुने **मिर्मिरे** (२०३९) सालमा प्रकाशित 'आफ्नो मान्छे' कथा नै नियात्राकार रामप्रसाद पन्तको प्रथम प्रकाशित रचना हो । रामप्रसाद पन्तका पन्ध्र वटा जति कृतिहरू प्रकाशित छन् र कतिपय प्रकाशनको प्रतिक्षामा रहेका छन् । समग्रमा रामप्रसाद पन्त बहुमुखी प्रतिभाका धनी व्यक्तित्व हुन् । नैतिकता र स्वतन्त्रताका अनुयायी रामप्रसाद पन्तमा सामाजिक विषयवस्तुको प्रस्तुति, प्रकृतिप्रेम, मानवता, अध्यात्मिकता, सांस्कृतिक चेतना, सरल भाषाको प्रयोग, प्रजातान्त्रिक राजनीतिक आदर्श, यथार्थता जस्ता प्रवृत्तिहरू देखिन्छन् ।

साहित्यका विविध विधामा कलम चलाएका पन्त नियात्राकारका रूपमा चर्चित छन् । वि.सं. २०५२ सालबाट नियात्रा लेख्न थालेका र २०५८ सालबाट पुस्तकाकार कृतिका रूपमा प्रकाशित हुन थालेका पन्तका पूर्वार्द्ध चरणका नियात्राहरू केही फितला देखिएका छन् भने उत्तरार्द्ध चरणका नियात्राहरू खारिएका र माझिएका छन् । पन्तका पूर्वार्द्ध चरणका नियात्राहरू विवरणात्मक, वर्णनात्मक र यथार्थपरक छन् भने उत्तरार्द्ध चरणका नियात्राहरू कल्पना, भावना र निजात्मकता प्रवल मात्रामा पाइन्छ । रामप्रसाद पन्तका समग्र नियात्राहरूको अध्ययन गर्दा उनमा विषयवस्तुगत विविधता, प्रकृतिप्रेम, राष्ट्रप्रेम, तुलनात्मकता, चित्रात्मकता, व्यङ्ग्यात्मकता, आत्मीयता, निजात्मकता सरल भाषाशैलीको प्रयोग जस्ता प्रवृत्तिहरू देखिन्छन् ।

चौंथो परिच्छेद

रामप्रसाद पन्तका पूर्वार्द्ध चरणका नियात्रा कृतिहरूको विश्लेषण

४.१ विषय परिचय

यस परिच्छेदमा रामप्रसाद पन्तका वि.स. २०६३ सालसम्म प्रकाशित पूर्वार्द्ध चरणका तीन वटा नियात्रासङ्ग्रहहरू **जापान भ्रमणका केही सम्भनाहरू** (२०५८), **यात्रा र अनुभूति** (२०६०), **पेट्रोनास टावरको सेरोफेरो** (२०६३) कृति भित्रका नियात्राहरूको सङ्क्षेपमा यात्रा साहित्यको मुख्य तत्त्व विषयवस्तुका आधारमा विश्लेषण र समग्रमा नियात्रा कृतिको उद्देश्य र भाषशैलीका आधारमा सङ्क्षेपमा विश्लेषण गरिएको छ ।

४.२ जापान भ्रमणका केही सम्भनाहरू नियात्रा कृतिको विश्लेषण

जापान भ्रमणका केही सम्भनाहरू (२०५८) नियात्रासङ्ग्रह नियात्राकार रामप्रसाद पन्तको कृतिका रूपमा चौथो र नियात्रा कृतिका रूपमा भने पहिलो प्रकाशित कृति हो । रचनाका दृष्टिले **पेट्रोनास टावरको सेरोफेरो** नियात्रासङ्ग्रह पहिलो भए पनि प्रकाशनका रूपमा भने उनको पहिलो नियात्रा कृति **जापान भ्रमणका केही सम्भनाहरू** नै हो । पहिले छुट्टा छुट्टै साहित्यिक पत्र पत्रिका हरूमा प्रकाशित भएका चौबीस वटा नियात्राहरू यस सङ्ग्रहमा सङ्गृहीत छन् । जापानको टोकियोमा सम्पन्न राष्ट्रिय जग्गा विकाससम्बन्धी कार्यक्रममा सहभागी हुन नेपाल सरकारको तर्फबाट करिब डेढ महिनाको अवधिको समयमा जापान रहँदा त्यहाँको बसाइ अनुभवलाई नियात्राकारले यस कृतिमा प्रस्तुत गरेका छन् । "पन्तका यी चौबीस वटा लेखहरू उद्योगधन्दा, शिक्षा र प्रविधिका क्षेत्रमा अतुलनीय प्रगति गर्ने हम्रो मित्रराष्ट्र जापानका विषयमा हुनाले यस नयाँ ग्रन्थको उपादेयता ठूलो छ, महत्त्व उच्च छ र योगदान अविस्मरणीय छ" (पन्त, २०५८ : भूमिकामा : तारानाथ शर्मा) । यस नियात्रासङ्ग्रहको नाम अनु रूप नै जापानले गरेको विकासका साथै यात्रावर्णनमा सूचना मात्र प्रवाहित नगरेर आफूलाई समेत भावुक बनाएका छन् । एकातिर यो कृति अत्याधुनिक जापानलाई चिनाउने राम्रो माध्यम भएको छ भने अर्कातर्फ जापानी जनताको बहादुरी, मिहेनत, त्यहाँको प्रशासन, विश्वमा एक नम्बरमा पर्ने होड, जापानीहरूमा आफ्नो राष्ट्र र भाषाप्रतिको मोह कतिको रहेछ भन्ने कुरा यसमा छर्लङ्ग पाउन सकिन्छ । जापानमा रहँदा

पनि नियात्राकारले नेपाललाई झल्झली सम्झिएका छन् । यस कृतिमा वाह्य आवरण पृष्ठ वाहेक एकसय पेज रहेका छन् ।

४.२.१ विषयवस्तु

जापान भ्रमणका केही सम्झनाहरू नियात्रासङ्ग्रहमा जापानले गरेको उन्नति, प्रगति र विकास निर्माणका कार्यका साथै त्यहाँको भौगोलिक, प्राकृतिक, आर्थिक, शैक्षिक, धार्मिक, सांस्कृतिक, ऐतिहासिक, प्रशासनिक, औद्योगिक, विषयवस्तुको बारेमा वर्णन गरिएको छ ।

'संक्षेपमा जापान' शीर्षकको नियात्रा यस नियात्रासङ्ग्रहको पहिलो नियात्रा हो । यसमा भौगोलिक, प्रशासनिक, जनसाङ्ख्यिक र संवैधानिक आधारमा जापानको बारेमा वर्णन गरिएको छ भने दोस्रो विश्वयुद्धमा जापानले भोग्नु परेको समस्याका साथै त्यसपछि विकास निर्माण उद्योग र प्रविधिमा गरेको उन्नति, प्रगतिले गर्दा जापान अहिले विश्वमानै नमूनाको रूपमा रहेको प्रसङ्गको बारेमा वर्णन लगायत जापान र नेपालको सम्बन्ध आत्मीय रूपमा कुटनीतिक रूपमा र सांस्कृतिक रूपमा पनि राम्रो भएको कुरा यस नियात्रामा वर्णन गरिएको छ ।

'मेरो दृष्टिमा निप्पोनहरू' शीर्षकको नियात्रामा निप्पोन अर्थात् जापानी जनताहरूलाई विभिन्न कोणबाट हेर्न सकिने कुरा नियात्राकारले गरेका छन् । जापानी जनताहरू सम्पन्न भए पनि केही कुरामा जस्तैः जनघनत्व बढी भएको, निरन्तर लामो समय काम गर्नुपर्ने अबस्था, सहर प्रतिको आकर्षण, कामका कारण बच्चा जन्माउन छाडेको अवस्था, पढाइ सकेर काम गर्ने अवस्था भएपछि घर छाड्नु पर्ने जस्ता कारणले दुःखी भएको कुरा नियात्राकारले व्यक्त गरेका छन् । त्यस्तै अमेरिकालाई पछि पार्ने दाउमा बाटोमा हिँड्दा कसैको मुख समेत नहेरी आफ्नो काममा तल्लिन रहने गरेको, आफ्नो भाषा अरूले सिकोस् भन्ने चाहनाका कारण अन्य भाषाको प्रयोग नगर्ने गरेको, शिक्षामा शतप्रतिशत शिक्षित, जहाँ एक जाति समान कद, समान आकृति, समान भाषा, समान भेषभूषा र समान संस्कार भएको देश भनेर चिनिने जापानको भौगोलिक अवस्था भने नेपालसँग मिल्ने जस्ता कुराहरूलाई रोचकताका साथ वर्णन गरिएको छ ।

'त्यो आँप पो रहेछ !' शीर्षकको नियात्रामा नियात्राकार टोकियो जाने क्रममा थाइ नं.३२० विमानबाट बैङ्कक जाने क्रममा विमानको झ्यालबाट सुन्दर प्राकृतिक दृश्यको

अवलोकन गरेको, साढे चार घण्टाको यात्रालाई विश्राम दिँदै विमान बैङ्कक विमानस्थानमा अवतरण गरी टोकियो जाने जाल विमानलाई चार घण्टा कुर्नुपरेको, विमान उडेको मध्यरात ठानेको त विहानको साढे चार बजिसकेको र प्रातःकालीन देखिएको पूर्वीय आकाश लालिमामय भएको, उज्यालोले अँध्यारोमाथि आक्रमण गर्दै जाँदा अगाडिपट्टिको सतह कुनचाहिँ आकाशको र कुनचाहिँ समुद्रको सम्पूर्ण भाग नीलैनीलो देखिएको दृश्यको वर्णन गरिएको छ । जापानी खाना मन नपरेकोले पश्चिमी खाना माग्दा लामो चानो भेटिएको र त्यसलाई मेवा सम्झेको त त्यो आँप पो रहेछ ! भनि आश्चार्य र आफैमा लाज भएको कुरा व्यक्त गरिएको छ । जापान पुगेपछि नियात्राकारले जापानमा फलफूल चाइनाबाट आउने र फलफूल मासुभन्दा पनि महँगो पर्ने जस्ता कुराहरू वर्णित छन् ।

'कसरी चलेको छ त्यो बस ?' शीर्षकको नियात्रामा नियात्राकार करिब छ घण्टाको लामो यात्रा पूरा गरेर सुविधा सम्पन्न नारिता अन्तराष्ट्रिय विमानस्थलमा ओर्लेर जाइका काउन्टरतिर लागेको, त्यहाँका व्यक्तिका सहयोगले त्यहाँबाट उपलब्ध एउटा टिकट लिएर बाहिर उभिएको साङ्केतिक बसमा यात्रा गर्दाको एक घण्टाको वर्णन गरिएको छ । जापानीहरू एक त छोटा कदका र त्यसमा पनि अझ छोटो कद भएको ड्राइभर र दुई फिटजति अग्लो बारले ड्राइभरलाई छेक्दा नियात्राकारमा चालक विना बस चलेको भान भएको छ र त्यति छोटो समयमा २९०० ऐन तिर्नुपर्दा नियात्राकार अचम्म परेको कुरा वर्णन गरिएको छ ।

'म सिन्जुकुमा हराएँ' शीर्षकको नियात्रामा नियात्राकारले सिन्जुकु नगएमा टोकियो यात्रा नै अधुरो रहने कुरा, जापानको भूमिगत रेलले ज्यादै प्रभावित पारेको र त्यसमा पनि सिन्जुकु रेल्वे स्टेसनले पहिलो पटक टोकियो पुग्ने जो सुकैलाई पनि रोमाञ्चित पार्ने कुरा व्यक्त गरेका छन् । यसमा नियात्राकार (टी.आइ.सी. बिल्डिङ) हातगयामा बसेको र त्यहाँबाट सिन्जुकु जान १२० येन लाग्ने कुरा र साथीहरूसँग सिन्जुकु रेलवे स्टेशन निस्कदा अन्तरिक्षमा जादैछु जस्तो लागेको, सिन्जुकु बजार घुमेर आकियावारा सहरमा पुगेको, त्यहाँबाट इलोक्ट्रोनिक सामान किनेर सिन्जुकु फर्केको, त्यहाँबाट हातगया फर्कन अर्को ट्रेन बदल्ने क्रममा नियात्राकार साथीहरूसँग छुटेको र केही समय सिन्जुकुमा हराएको, आफू बस्ने ठाउँको नाम बिर्सेकोले अन्त्यमा १२० येनमा पुगिने स्टेसन पत्ता लगाइ हातगयामा बल्लतल्ल पुगेको घटना यसमा वर्णन गरिएको छ ।

'तिनीहरू मुसा हुन् कि कमिला ?' शीर्षकको नियात्रामा नियात्राकारले म त भन्छु ती मुसा र कमिला दुबै हुन्, किनकि दुबैको लक्षण र गुण उनीहरूमा विद्यमान छ भनेका छन् । किनभने जापानमा जमिनमुनि सहर बसाइएको, ठूला-ठूला रेलवे स्टेसनहरू निर्माण गरिएको छ भने ७० तलासम्मका अँग्ला अँग्ला चुचुराहरू ठड्याइएको छ । दोस्रो विश्वयुद्धबाट ध्वस्त भएको हिरोसिमा र नागासाकीलाई सुन्दर सहरमा परिणत गर्नुका साथै मरूभूमिमा वनस्पति उमारिदिएका छन् । त्यस्तै संसारको सबभन्दा लामो झोलुङ्गे पुल, समुन्द्रमुनि बनाइएको रेलवे मार्ग (होकाइडो-मोर्लोका) जोड्ने लगायत जापानीहरूले काट्नु पर्ने ठाउँमा पहाड काटेका, पुर्नु पर्ने ठाउँमा पुरेका छन् । यसरी जापानी जनताले गरेको विकासलाई देखेर नियात्राकारले शीर्षक अनुसार नै जापानी जनतालाई मुसा र कमिला भनेका छन् ।

'इम्पोरियल प्यालेस वरपर' शीर्षकको नियात्रामा नियात्राकारले केही नेपाली साथी हरूसँग इम्पोरियल प्यालेस (राजप्रसाद) वरपर अवलोकन गरेर जापानी संस्कार, परम्परा र प्रचलनका बारेमा बुझेको प्रसङ्ग, इम्पोरियल प्यालेस टोकियो सहरको मध्य भागमा पर्ने भएको र २०/२५ किलोमिटर ओगटेको सुन्दर उपवन बीचको त्यो दरवार प्राकृतिक छटाले भरिपूर्ण भएको कुरा वर्णन गरिएको छ । त्यसपछि नियात्राकार साथीहरूसँग सबैभन्दा महँङ्गो र अत्युच्चवर्गको बस्ती भएको गिन्जा सहरको भ्रमण गरी त्यस सहरमा पर्ने अन्य मुख्य-मुख्य स्थानहरूको वर्णन लगायत शान्तिवन स्थित मेजिस्वान हेर्न गएको कुरा वर्णन गरिएको छ ।

'माउन्ट फूजीको तेम्बाछिरी बबुरो' शीर्षकको नियात्रामा नियात्राकार र अन्य साथीहरू टी. आइ. सी. बिल्डिङ हातगयाबाट रातको २ : १५ बजे माउन्ट फुजीको दृश्य अवलोकन गर्नको लागि हिँडेको कुरा त्यसै क्रममा यामानाका ताल, कावागुची ताल लगायत यात्राको क्रममा देखिएका अन्य प्राकृतिक सौन्दर्यहरूको वर्णन गरिएको छ । त्यसपछि गोमामेमा पुगेर बसबाट ओर्ली माउन्ट फूजीको टुप्पोतिर लागेको २७७६ मिटर उचाइ रहेको माउन्ट फुजीको टुप्पोमा समय अभावका कारण नपुगेको र त्यही समयमा नियात्राकारले कम उमेरमा सगरमाथा चढ्ने तेम्बाछिरीलाई सम्झेको कुरा व्यक्त गरिएको छ । माउन्ट फुजीलाई टिभीमा देखेजस्तो नदेखिएको र त्यहाँको तालतलैया र प्राकृतिक वातावरण हेर्दा नियात्राकारलाई पोखराको सम्झना आएको छ । त्यसपछि भ्रमण टोली

जापानको सबभन्दा ठूलो अङ्गुर उत्पादन केन्द्र कात्सुनुवा यामानासीतिर हिँडेको र नागानो निवासी कृषकहरूले अत्यन्त धेरै अङ्गुर उत्पादन गरेर विभिन्न वाइनहरू बनाएको कुरा वर्णन गरिएको छ ।

'बुद्धको जन्मभूमि नेपाल हो' शीर्षकको नियात्रामा नियात्राकारले अन्य सामान्य मानिसहरूले बुद्धको जन्म नेपालमा नभएको भन्दा पनि, टोकियो विश्वविद्यालयका एक जना प्रोफेसरले बुद्धको जन्मभूमि इन्डिया भनिदिँदा आफूलाई आश्चार्य लागेको कुरा गर्दै यस्तो सुनेपछि त्यसै बेला होइन सर बुद्धको जन्मभूमि नेपाल हो जुन नेपाल भारतको सीमादेखि वीस/पच्चिस किलोमिटर टाढा लुम्बिनीमा पर्दछ भनेको र एकजना चिनीयाँ साथीले आफ्नो देशको परिचय दिँदा नेपालको नाम नलिएको कुराको वर्णन गरिएको छ । यसरी नियात्राकारले यस नियात्रामा राष्ट्रप्रेमको भाव व्यक्त गर्नुका साथै नेपाललाई चिनाउने विभिन्न प्रसङ्गहरू सगरमाथाको देश, बुद्धको जन्मस्थल लगायत अन्य तथ्यहरू पनि प्रस्तुत गरेको कुरा यस नियात्रामा व्यक्त गरिएको छ ।

'नाङ्गो शरीर हेरेर चित्त बुझाउनेहरू' शीर्षकको नियात्रामा आधुनिक युगमा प्रवेश गरेको जापानको विभिन्न ठाउँ, पार्क, सहर, विभिन्न पत्रपत्रिका, होटल, टेलिभिजन लगायत पश्चिमी नाङ्गो अर्थात् छाडा संस्कृतिको विकास भएको देख्दा नियात्राकारलाई आश्चर्य लागेको वा आफू पाखे भएको अनुभव गरेका छन् । स्वतन्त्रताको प्रतिफल जुन नाङ्गो संस्कृति हुर्के बढेको छ त्यसको यर्थाथता, त्यसको प्रभाव र त्यसबाट लोभिएको आफ्नो अस्तित्त्व गुमाएका कुराहरू लगायत शिक्षित मानिने जापान देशका चेतनशील नवयुवतीहरूले पुरुषको इसारामा आफ्नो अस्मिता सङ्कटमा पारेका कुरा लगायत पैसा भए सम्पूर्ण कुराको स्वतन्त्रता हुने जस्ता प्रसङ्गहरूको वर्णन गरिएको छ ।

'जहाँ मानिसहरू हराउँछन् र करोडपति बन्छन्' शीर्षकको नियात्रामा नियात्राकारले जापान गई बसोबास गरेका वा कामको शिलशिला लगायत अन्य संघसंस्था, पत्रकार, खेलकुद, नेपाल सरकारबाट विभिन्न तालिममा गएका, अध्ययन अनुसन्धानमा गएका केही नेपालीहरू भेटी, विभिन्न कुराहरू गरेको प्रसङ्गलगायत त्यहाँ बस्नुपर्दा गर्नुपर्ने काम, समस्या लगायत पैसाको बारेमा विस्तृत जानकारी लिइएको छ । हाम्रो जस्तो विकासोन्मुख र गरिब राष्ट्रका जनता लगायत अन्य देशका मानिस पनि विभिन्न कामको नाउँमा गएर पैसा कमाउने सिलसिलामा लुकिछिपी बसेको, भिसामा तोकिएभन्दा धेरै काम गर्नू पर्ने

अवस्था, नेपाल सरकारबाट खेलकुदका क्रममा गएका व्यक्तिहरू पनि त्यही हराई करोडपति बनेको हाम्रो देशको यथार्थ कुरालाई निजात्मक रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

'किनभने तपाइको जुँघा छोटो भइसकेको छ' शीर्षकको नियात्रामा जापानीहरूले जुँघा नफाल्ने प्रवृतिका कारण जापानमा काम गर्न आउने नेपाल लगायत अन्य मुलुकका व्यक्ति हरूले पनि त्यहाँ रहदा जुँघा काट्ने अथवा नपाल्ने प्रवृत्ति रहेको पाइयो । किनभने त्यहाँ कसैको पनि जुँघा नदेखेपछि अप्ठ्यारो लागेर त्यहाँ काम गर्ने लगायत लुकिछिपी विना भिसा रहनेहरूले पनि आफू चिनिने डरले त्यसो गरेको हुनसक्छ भनि हास्यात्मक रूपमा वर्णन गरिएको छ ।

'के पैसा पैसाले एक्काइस टनको मूर्ति बन्न सक्छ ?' शीर्षकको नियात्रामा जापानीहरू प्राय : सबैले जीवनमा तीन वटा धर्म सिन्तो, क्रिश्चियन र बौद्ध धर्म मान्ने गरेको पाइयो जन्मदा उनीहरू सिन्तो, विवाह गर्ने समयमा क्रिश्चियन र जीवनको उत्तरार्द्धमा बुद्धिष्ट बन्दछन् यसबाट उनी हरूमा धार्मिक कट्टरता नभएर धार्मिक सहिष्णुता रहेको थाहा पाउन सकिन्छ । नियात्राकार र अन्य साथीहरू धार्मिक स्थल वा पर्यटकीय स्थल कामाकुरामा विभिन्न मन्दिरहरूमा गएको कुरा वर्णन गरिएको छ । कामाकुरामा १२ औ शताब्दीमा दुईलाख चौरहत्तर हजार चास सय अट्ठाइस पाउन्ड अर्थात् २१ टनको पैसै पैसाबाट तयार गरिएको ग्रेटबुद्धको मूर्तिको अवलोकन र आश्चर्यजनक प्रसङ्ग देखाइएको छ ।

'म रकेट चढें' शीर्षकको नियात्रामा दुई दिने भ्रमणको कुरा वर्णन गरिएको छ । पहिलो दिन तुसुकुवाको स्पेस सेन्टर नास्दामा चार महिना पछि उड्ने तयारीमा रहेको रकेट चढेको आनन्द र नास्दासम्बन्धी सम्पूर्ण जानकारी लिएको कुराको वर्णन गरिएको छ भने त्यो रात होटल सिसायनमा बसेर अर्को दिन हिटाची नाकामा रहेको जापानको सबैभन्दा ठूलो र व्यस्त समुद्री बन्दरगाह सिफोर्टको लागि गएको र बन्दरगाहको बारेमा जानकारी लिइएको उक्त बन्दरगाह अत्यन्त व्यस्त र त्यतिकै महत्त्वपूर्ण भएको कुरा यहाँ वर्णन गरिएको छ ।

'त्यहाँ सहर होइन पहाड प्रदूषित भएको छ' शीर्षकको नियात्रामा नियात्राकार जापानका विभिन्न ठाउँहरू भ्रमण गर्दा बस्ती पहाडमा नभइ सहरमा भएको उद्योगहरू पनि पहाडको फेदि र समुद्रको किनारामा भएको साथै त्यहाँ अत्यन्तै सफा भएको कुरा वर्णन गरिएको छ । त्यहाँका पहाडहरू प्रदूषित छन् सहर प्रदूषित छैन यसको अर्थ त्यहाँका व्यक्ति

सतर्क छन् किनकी टिफिन खादा वा केही सामान प्रयोग गर्दा जथाभावी नफाली, सहरको फोहोर बोकेर घर लैजाने देशको सहर कसरी फोहर हुन्छ ? जस्ता सरसफाइ सम्बन्धी कुराको वर्णन गरिएको छ ।

'पुग्ने समय १४ : १ बजे' शीर्षकको नियात्रामा नियात्राकार टोकियोबाट नागोया जाँदा बुलेट ट्रेन चढेको लगायत जापानीहरूले ट्रेनमै केहिले पढेर र केहिले सुतेर समयको उपयोग गरेको प्रसङ्ग छ । विकसित देशहरूमा समयको कति महत्त्व हुन्छ भन्ने कुराको वर्णन माथिको शीर्षक अनुसार नै रेल १४ : १ बजे नै नागोया पुगेको प्रसङ्गले प्रस्ट पारेको छ । जापानीहरू हरेक काम समयमा नै गर्ने गरेको, कुनै कार्यक्रम सुरु हुनुभन्दा अघि नै पुग्ने गरेको यथार्थ वर्णन र हाम्रो जस्तो देशको लागि शिक्षा हुने र "टाइम इज वेल्थ" मा विश्वास गर्ने गरेको प्रसङ्ग यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ ।

'मिसातोले पछिमात्र मानिन्' शीर्षकको नियात्रामा नियात्राकार नेसनल ल्यान्ड डेभलोपमेन्ट कार्यक्रमसँग सम्बन्धित भएकोले नागोयामा स्थलगत अध्ययनमा व्यस्त रहेको, कम्प्युटर चलाउन नजान्दा मिस मिसातोले सहयोग गरेको र साथीहरूसँग जमिनमुनिको सहर घुमेको प्रसङ्गको वर्णन गरिएको छ । अर्को दिन नियात्राकार तोकुगावा प्राचीन राजाको कलात्मक दरवार हेर्न गएको र हाल त्यो म्युजियमको रूपमा प्रयोग भएको लगायत उक्त कार्यक्रममा पहिला मिसातोले फोटो खिच्न नमानेको तर अन्तिम दिन फोटो खिच्न मानेको कुराहरू यसमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

'हिरोसिमालाई मैले सम्झना राखे' शीर्षकको नियात्रामा नियात्राकार टोकियो, योकोहामा ओसाका, नागोया र क्योटो जस्ता प्रमुख पाँच सहरहरू घुमेको तर हिरोसिमाको बारेमा बुझेको तर घुम्न नपाउदा खल्लो लागेको प्रसङ्ग छ भने त्यसै क्रममा ओसाका इन्टरनेसनल, ओसाका क्यासल, ओसाका भ्यू टावर, ओसाका डोम १९९७ मा निर्मित (रङ्गशाला) आदि घुमेर नियात्राकार क्योटोतर्फ लागेको प्रसङ्ग वर्णन गरिएको छ ।

'नेपाल खाल्डो सम्झाउने सहर' शीर्षकको नियात्रामा ऐतिहासिक नगरी क्योटो जहाँ पहिले जापानको राजधानी भएको र धार्मिक, सांस्कृतिक दृष्टिले त्यो सहर उच्च कोटीको रहेको त्यहाँको भौगोलिक अवस्थाले नेपालको राजधानी काठमाडौं सम्झाएको प्रसङ्ग यहाँ वर्णन गरिएको छ । विकासको चरम अवस्थामा पुगेको क्योटो सहरका विभिन्न स्थानको भ्रमण गर्ने क्रममा नियात्राकारले क्योटो टावर, सव वे सेन्टर, बस स्टप जहाँ अन्यत्र भन्दा

केही सस्ता सामान पाइने गरेको लगायत जहाँको होटलमा नियात्राकार बसे त्यहाँको अत्याधुनिक सुविधा सम्पन्न अत्याकर्षण भव्य वैभव देखेर रमाए भने अर्कोतिर जापानले गरेको उन्नति र प्रगति देखेर आश्चर्य मानेको कुराको वर्णन गरिएको छ ।

'तेह्रसय मन्दिरको सेरोफेरो' शीर्षकको नियात्रामा नियात्राकार अन्य साथीहरूसँग क्योटो सहरमा पाँच घन्टाको भ्रमणका क्रममा विभिन्न प्रमुख चार दर्शनीय स्थल ऐतिहासिक क्योटो दरवार, सौन्दर्ययुक्त हियान सरिन, सेन्जुसाङ् गेन्दो हल (१००० समान आकृतिका धातुका मूर्तिहरू भएको) कियोजु टेम्पल आदिको भ्रमण लगायत झण्डै तेह्र सय मन्दिर भएको मन्दिरै मन्दिरको सहर क्योटोको भौगोलिक, ऐतिहासिक, धार्मिक, सांस्कृतिक, पर्यटकीय, प्राकृतिक सुन्दरताको वर्णन गरिएको छ भने त्यसपछि नियात्राकार क्योटोबाट योकोहामा हुँदै टोकियो गएको प्रसङ्गको वर्णन गरिएको छ ।

'मैले कुन चीजलाई प्राथमिकता दिनुपर्थ्यो' शीर्षकको नियात्रामा भ्रमणका तीन उद्देश्य र त्यहाँबाट प्राप्त हुने कुराहरूलाई दिइएको छ । जाइकाले दिएको निम्तोलाई स्वीकार गरी कार्यसिद्धी गर्नु, अन्तरङ्गमा तरङ्गित भावना र अनुभूतिलाई उद्घाटन गर्नु अर्थात् त्यहाँको सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक, राजनीतिक एवम् परम्परागत प्रचलनलाई बुझ्ने र धन कमाउने यी तीन वटा कुराहरूलाई अगाडि राखेर यात्रा गरिने हुनाले यात्राबाट आनन्द लिने यथार्थ कुराहरू राखेको स्पष्ट हुन्छ । यस नियात्रामा खानपिनमा र शारीरिक सङ्गठनमा जापानी हरूसँग पाठ सिक्नुपर्ने लगायत आफ्नो राष्ट्रको गौरब धर्म संस्कृतिलाई ध्यानमा राखेर भ्रमण गरेको कुराहरूको वर्णन पनि गरिएको छ ।

'मैले के के सुने' शीर्षकको नियात्रामा नियात्राकारले जापानको भौगोलिक नक्सा टाउको होकाइडो र पैतला ओकिनावा भन्ने कुरा बताइएको छ । होकाइडो उचाइमा भएकोले त्यो ठाउँ चिसो र हिमपात हुने हुँदा मानिसको बस्ती पातलो भएको र ओकीनावा सानो टापुको रूपमा रहेको र त्यहाँ अमेरीकी सैनिक र जापानी नागरिक पाँच-पाँच लाख भएको प्रसङ्ग लगायत होकाइडोमा थुप्रै ताल, तलैया, हिमाल, पहाड, जङ्गल, नदीनालाहरूले प्राकृतिक शोभा बढाएको कुरा वर्णित गरिएको छ । समय अभावका कारण शीतभूमि, कसिरो वेटल्याण्ड, डिस्नेल्याण्ड, टोकियो डोम, पचास जना अट्ने किताक्युसोमाको केवुलकार, विनासकारी भूकम्पबाट क्षतिग्रस्त भएको कोवे सहर, प्राकृतिक

सौन्दर्यले पूर्ण हामारिक्यु आदि जस्ता ठाउँहरूको बारेमा सुनेको तर देख्न नपाउँदा नियात्राकारले दुर्भाग्य ठानेको कुरा यसमा वर्णन गरिएको छ ।

'मैले चीनको भूमिलाई पनि सम्झनुपर्थ्यो' शीर्षकको नियात्रामा नियात्राकारले आफ्नो डेढ महिनाको भ्रमण अवधि सकी हानिदा विमानस्थल हुँदै ओसाका विमानस्थल र त्यहाँ चार घण्टाको प्रतीक्षापछि नेपाल वायुसेवा निगमको विमानबाट १ : १० बजे जापान छोडेको त्यसै क्रममा चीनको साङ्घाइमा विमानको अवतरण भएको करिब एक घण्टा त्यहाँ रोकिनुपरेको, त्यहाँ नियात्राकारलाई चीनको धर्ती टेक्ने इच्छा भएको र त्यो इच्छालाई नेपाली विमान चालकले पूरा गरिदिएको, विमानभित्र परिचारिकाबाट पाएको न्यानो आतिथ्यका प्रसङ्ग लगायत एक घण्टा पछि जहाज काठमाडौं आउने क्रममा नियात्राकारले जहाजबाटै मनमोहक प्राकृतिक दृश्यहरूको अवलोकन गर्दै फोटोहरू खिचेको प्रसङ्ग लगायत उदयपुरको उत्तरवर्ती क्षेत्रबाट नेपाल प्रवेश गरेको कुरा उल्लेख गरिएको छ ।

'थप रोचक टिपोटहरू' शीर्षकको नियात्रामा नियात्राकार अन्य नेपाली साथीहरूसँग जापानको बजारमा सामान किन्न जाँदा वा अन्यत्र घुम्दा घटेका रोचक घटनाहरू जस्तै : मेरो चस्मा फुट्यो, साडी किन्ने चक्कर, सामान भेटियो कि फर्साद पऱ्यो ! सबवेमा आधा घण्टा बेपत्ता, क्यामेरा फुटाएर फिर्ता जस्ता छोटा-छोटा शीर्षकमा विभिन्न रमाइला प्रसङ्गहरूको बारेमा वर्णन गरिएको छ ।

४.२.२ उद्देश्य

अन्य साहित्यको जस्तै नियात्राको पनि एक मुख्य तत्त्वका रूपमा उद्देश्य रहेको छ । कुनै साहित्यिक कृति लेख्नुको कुनै न कुनै उद्देश्य हुन्छ । त्यसैले नियात्रा कृतिको पनि कुनै न कुनै उद्देश्य रहेको छ । त्यसैले यस नियात्रा कृति जापान भ्रमणसँग सम्बन्धित रहेकाले समग्रमा यसको उद्देश्य लेखन जापानको टोकियोमा सम्पन्न राष्ट्रिय जग्गा विकाससम्बन्धी कार्यक्रममा नेपालको तर्फबाट सहभागी भई कार्यसिद्धी गर्नु, जापानमा लेखकले डेढ महिनाको अवधिमा अनुभव गरेका कुरालाई वर्णन गर्नु, जापानको भौगोलिक, ऐतिहासिक, जनसाङ्ख्यिक, राजनीतिक, सामाजिक, धार्मिक, सांस्कृतिक, पौराणिक लगायत त्यहाँको भेषभूषा, चालचलन, रीतिरिवाज, संस्कार आदिको बारेमा जानकारी दिनुको साथै जापानले विकास निर्माण, उद्योग, प्राविधी र शिक्षामा गरेको उन्नति र प्रगतिको वर्णन गर्नुका साथै अन्य राष्ट्रले पनि जापानसँग शिक्षा लिनुपर्ने लगायत त्यहाँका जनताहरूले गरे जस्तै :

हामीले पनि काममा मिहिनेत, लगनशील, सक्रिय भएर लाग्नुपर्ने, समयको महत्त्व बुझ्नुपर्ने, आफ्नो देश र भाषाको माया लगायत देश निर्माणको लागि जापानीहरूसँग शिक्षा लिने सन्देस जस्ता कुराहरू यस नियात्रा कृतिका उद्देश्य हुन् ।

४.२.३ भाषाशैली

रामप्रसाद पन्त सरल, सहज भाषाशैलीको प्रयोग गर्ने नियात्राकार हुन् । त्यसैले यस कृतिमा पनि उनले सरल, सहज भाषाशैलीको प्रयोग गरेकोले आलङ्कारिक भाषाशैलीको प्रयोग गरेको पाइँदैन । यसमा सामान्य लेखपढ गर्न जान्ने व्यक्तिले पढ्न र बुझ्न सक्ने किसिमको भाषा प्रयोग गरिएको छ । यस नियात्रासङ्ग्रहमा लेखकले सरल संयुक्त र मिश्र गरी तिनै प्रकारका वाक्यको प्रयोग गरेका छन् । यसमा तत्सम, तद्भव र आगन्तुक तिनै खाले शब्दको सम्मिश्रण भेटाउन सकिन्छ भने प्रस्तुत कृति जापान भ्रमणसँग सम्बन्धित भएकाले ठाउँ–ठाउँमा प्रसङ्ग अनुसारका जापानी भाषाका आगन्तुक शब्दहरूको प्रयोग अधिक मात्रामा भेटाउन सकिन्छ भने स्रोताहरूलाई बुझ्न र त्यसको अर्थ थाहा पाउन सजिलो होस् भन्नका लागि पुस्तकको पछाडि त्यस्ता जापानी शब्दहरूको अर्थ पनि दिइएको छ । जस्तै : 'तातामी' चकटी (पन्त, २०५८ : ४३) 'काराओके' आधुनिक सङ्गीत, 'वावल' कलात्मक कचौरा, 'ओहाइयो गोजाइमास', सुप्रभातम्, 'कोङ्वाङबा' शुभसन्ध्या (पन्त, २०५८ : ६) 'डाएट' पार्लियामेन्ट, वुंचो सेन्ट्रल आफिस 'कांचो' सेक्सन आदि जस्ता आगन्तुक शब्दहरूको प्रयोग गरिएको छ । कतै - कतै हाम्रो समाजको जनजिभ्रोमा प्रचलित उखानहरूको प्रयोग पनि गरेका छन् । जस्तै :

"नून चोर पनि चोर, सुन चोर पनि चोर" (पन्त, २०५८ : ३८) ।

"जापान जाऊ, एनि हाउ पैसा कमाउ अनि नेपाल आउ" (पन्त, २०५८ : ४२) ।

"वि वान्ट आवर ब्लु स्काइ ब्याक" (पन्त, २०५८ : ५६) ।

"टाइम इज वेल्थ" (पन्त, २०५८ : ५९) ।

यस कृतिमा जापानमा देखेभोगेका अनुभूतिलाई कतै वर्णनात्मक शैलीमा कतै विवरणात्मक शैलीमा कतै दृश्यात्मक प्रस्तुतिका रूपमा कतै पूर्व घटनाहरूलाई सम्झेर स्मरण शैली अपनाएका छन् । वर्णनमा कतै आत्मपरक शैली र कतै वस्तुपरक शैलीको प्रयोग पाइन्छ ।

४.३ यात्रा र अनुभूति नियात्रा कृतिको विश्लेषण

नियात्राकार रामप्रसाद पन्तको **यात्रा र अनुभूति** (२०६०) कृतिका रूपमा छैठौं नियात्रा कृतिका रूपमा दोस्रो नियात्रा कृति हो । यस सङ्ग्रहभित्र विभिन्न पत्रिकामा पहिले नै प्रकाशित भएका बाह्र वटा र कुनै पनि पत्रिकामा प्रकाशित नभएका दुई वटा गरी जम्मा चौध वटा नियात्राहरू सङ्गृहीत छन् । २०४५ सालदेखि २०६० सालसम्म लेखिएका नियात्राहरू यसमा छन् भने 'गया तीर्थयात्रा : यात्रा कि जात्रा' नियात्रा बाहेक अन्य नियात्रा सबै नेपाली भूमिमा भएको यात्राको वर्णन गरिएको छ । "शैली सरल र वर्णनात्मक, भाषा त्यतिकै नरम, नबिझ्ने, नठोकिने किसिमको, ठाँट बाँट विनाको पहिरन जस्तो सटिक प्रस्तुति, सोझो भनाइ, कपटरहित कथन, जस्तो देख्यो त्यस्तै लेख्ने पारदर्शिता नै यस नियात्रासङ्ग्रहको विशेषता हो" (पन्त, २०६० : भूमिकामा : कृष्णचन्द्रसिंह प्रधान) ।

४.३.१ विषयवस्तु

यात्रा र अनुभूति नियात्रा सङ्ग्रहमा नेपाल र भारत दुबै देशका महत्त्वपूर्ण धार्मिक स्थलहरूको वर्णनका साथै सामाजिक, सांस्कृतिक, शैक्षिक, भौगोलिक, र प्राकृतिक जस्ता विषयवस्तुलाई विभिन्न शीर्षकमा वर्णन गरिएको छ ।

'नीलमणिको प्रतिविम्ब गोसाईकुन्ड' शीर्षकको नियात्रा **यात्रा र अनुभूति** नियात्रा सङ्ग्रहको पहिलो नियात्रा हो । यस नियात्रामा नियात्राकार सहित रामबहादुर केसी, उत्तम जोशी र प्रकाश श्रेष्ठ वि.स. २०४८ भाद्र ७ गते शुक्रवार त्रयोदशी तिथिका दिन काठमाडौंबाट रसुवाको गोसाईंकुन्डमा जनैपूर्णिमाको दिन स्नान गरी यज्ञोपवित धारण गर्नको लागि हिँडेको चार दिने धार्मिक यात्राको वर्णन गरिएको छ । काठमाडौंबाट धुन्चे जाने क्रममा ककनी, नुवाकोट दरवार, त्रिशूली, लामटाङ राष्ट्रिय निकुञ्ज जस्ता ठाउँका दृश्यहरूले नियात्राकारको मन प्रसन्न भएको छ भने पहिलो दिनको यात्रा धुन्चेमै बास बसी भोलीपल्ट बिहानै गोसाईंकुन्डलाई लक्ष्य बनाएर उकालो लागेको र गोसाईंकुन्ड सम्मको उकालोलाई नियात्राकारले चार चरणमा विभाजन गरेका छन् । १. खन्तीको उकालो २. चन्दनवारीको उकालो ३. चोलाङपाटीको उकालो ४. लौरीविनाको उकालो । दोस्रो दिनको यात्रा लौरीविनाको उकालोको होटलमा बास बसेको कुरा वर्णन गरिएको छ । तेस्रो दिन बिहानै उठेर गोसाईंकुन्ड जाने क्रममा माछापुच्छे धवलागिरी, अन्नपूर्ण, लामटाङ हिमश्रृङ्खला र गणेश हिमालको सुन्दर दृश्यको वर्णन गरिएको छ । करिब ४३०० मिटर

अग्लो स्थानमा रहेको प्रकृतिको सुन्दरतम स्थल गोसाईंकुन्ड पुगी डुबुल्की मारेको प्रसङ्ग, जनैपूर्णिमा परेको अर्थात् धार्मिक मेला लाग्ने दिन परेकोले तीर्थयात्रीको भीडभाड भएको प्रसङ्ग कुण्डमा डुबुल्की मारी बाहिर निस्कदा शरीर हलुङ्गो र स्वर्गीय आनन्दको अनुभूति भएको त्यहाँ वरपर १०८ जति कुन्ड भएको र प्राकृतिक सुन्दरताले भरिपूर्ण रमणीय स्थल वर्णन गरिएको छ भने त्यही दिन धुन्चे आइ बास बसी अर्को दिन काठमाडौं आएको प्रसङ्ग उल्लेख गरिएको छ ।

'यात्राका तीन अनुभव' शीर्षकको नियात्रामा यात्रा गर्दा नियात्राकारले तीन वटा अनुभव प्राप्त भएको कुरालाई व्यक्त गरिएको छ । नियात्राकार भैरहवादेखि बुटवल जाने क्रममा बसमा धार्मिक विवाद भएको कुरा प्रस्तुत हुन्छन् जस्तै : स्वर्ग र नरकका कुरा चल्छन्, कसैले शिव र शङ्करमा भिन्नता नभएको, कसैले अमेरिकालाई स्वर्ग र इरानलाई नरक, कसैले कश्मिरलाई स्वर्ग त कसैले यी सब बेकार भएको र सुख र दुःख नै स्वर्ग र नरक भएको र यस्तै होहल्लामा बुटवल पुगेको प्रसङ्ग वर्णन गरिएको छ । त्यस्तै नियात्राकार बुटवलदेखि तानसेन जाने क्रममा बसमा एकजना रक्स्याही बुढी आँवै चढेर जथाभावी बोलेकीले बसका यात्रु लाज मानेका, कन्डक्टरसँग झगडा गरेकाले आँवैलाई दोभानमै झारेको र यस्ता आइमाईले समाजमा धेरै असर भएको कुरा व्यक्त गरिएको छ । त्यस्तै नियात्राकार तानसेनबाट रिडी जाने क्रममा बसमा चुरोट सल्काएर बसैभरि धुँवैधुवाँ हुँदा पनि कसैले केही भन्न नसकेका, ती व्यक्तिहरू देश विदेशका कुरा, सिद्धान्त प्रतिवादनका कुरा गर्ने गरेको, त्यहाँ पञ्च, काङ्ग्रेस, कम्युनिष्ट सबै भएकोले मार्क्स, लेलिन, माओ, गान्धी, महेन्द्रको सिद्धान्त आ-आफ्नै तरिकाले गुनगाँन गाँउने आफू भने नियममा नबस्ने गरेको वर्णन गर्दै रिडीसम्मको यात्रा उकुस-मुकुस र कष्ट भएको यात्रा वर्णन गरिएको छ । यसरी भैरहवादेखि रिडीसम्म आइपुग्दा नियात्राकारले अनेक किसिकका मानिसहरूको क्रियाकलाप देख्दा समाजमा राम्रा नराम्रा सबै कुराको ज्ञान भएको, यात्रा गर्दैमा आनन्दै आनन्द मिल्छ भन्ने नभएको र यात्रा गर्नु पनि एउटा अनुभव भएको कुरा नियात्राकारले व्यक्त गरेका छन् ।

'त्यो घटना घटेको भए दोष कसले पाउँथ्यो !' शीर्षकको नियात्रामा नियात्राकार अड्डाको काम र दशै मनाउनको लागि आफ्नो गृह जिल्ला गुल्मीको तम्घास जाने क्रममा भोग्नु परेको समस्यासँग सम्बन्धित छ । गुल्मेली जनताको बाहुवलले खनी २०३६ सालमा

विश्व खाद्यकार्यक्रम अर्न्तगत निर्माण भएर सञ्चालनमा आएको तानसेन रिडी तम्घास मोटर बाटोमा पिच नभएको र दशैंको बेलामा उक्त कच्ची बाटोमा यात्रुहरूको चाप बढी भएकोले बसले अगाडि तान्न नसकी बस पछाडि खिचिएकोले ओटको सहायताले बस दुर्घटना हुनबाट जोगिएको, यात्रुहरू डराएको प्रसङ्ग लगायत तम्घासबाट बस फर्कने क्रममा ड्राइभर र बस मालिकको अटेरीपन नकारात्मक क्रियाकलापहरूको वर्णनसँगै नियात्राकार राति १० बजे आफ्नो गाउँ दार्सिङ्वास पुगेको प्रसङ्ग व्यक्त गरिएको छ ।

'अज्ञात युवती' शीर्षकको नियात्रामा नियात्राकार तम्घासबाट काठमाडौं जाने रात्रि बसको प्रतीक्षामा बसेको र आफूसँग दुई वटा केटाहरू पनि बुटवल जाने भएकोले सँगै कुरेको तर काठमाडौं जाने रात्रि बस नआएकोले दिवाबसमै बुटवलसम्म जाँदा उक्त बसमा भीड भएकोले एउटी युवती बसेको ठाउँमा बस्नुपर्दा आफूलाई अप्ठ्यारो लागेको लगायत अरुले केही नराम्रो दृष्टिले हेर्छन्की भन्ने लाग्नु, उसलाई कहाँ जाने भनि सोध्दा काठमाडौं जाने भनेकी र साथमा दाइ पनि पछाडि सिटमा छ भनेकी तर बसभरि यात्रा गर्दा कही कतै उसले सोधपुछ नगरेकीले, अप्ठ्यारो परेको बखत पनि दाइसँग नबोलेकीले नियात्राकारलाई शंङ्का लागेको र बुटवल आइसकेपछि ऊ एक्कासि बेपत्ता भइकीले नियात्राकारले रातभर त्यो कहाँ गइ होला ? त्यो दाजु को थियो होला ? त्यस केटीको जीवनयात्रा कता मोडियो होला ? जस्ता विभिन्न कुरा सोच्दै काठमाडौं पुगेको कूरा वर्णन गरिएको छ ।

'श्री दुर्गा रिसाल' शीर्षकको नियात्रामा नियात्राकार कामको सिलसिलामा पन्ध्र दिनको कार्यभार बोकेर एउटा शाखा कार्यालयमा जाने क्रममा एक जना सहयोगीको आवश्यकता पर्ने भएकोले उक्त सहयोगी श्री दुर्गा रिसाल लोग्ने मानिस होला भनेको त महिला पो रहिछन् भनेर आश्चर्यमा परेको प्रसङ्ग व्यक्त गरिएको छ । एउटी महिला यसरी कार्यालयको काममा बाहिर किन हिँडेको भन्ने प्रसङ्गमा उक्त महिला विवाहित त्यसमा पनि विजातीय प्रेम विवाह गरेकीले लोग्नेको घरमा नकुचेको अवस्था, छोरीहरू चारजना भएको काठमाडौंमा डेरा गरी बस्ने अवस्था, अचानक पतिको मृत्यु भएको अस्थायी जागिर गर्ने महिलामा पर्ने आर्थिक, सामाजिक लगायत अन्य समस्याको यथार्थ चित्रण यस नियात्रामा वर्णन गरिएको छ ।

'भारतीको आलु र निर्मलाको माछा' शीर्षकको नियात्रामा काठमाडौंबाट दुई परिवारका नौ जना सदस्यहरू आफ्नै गाडीमा भ्रमणमा निस्कन्छन् र साढे दश बजे

काठमाडौंबाट हिडेका यात्रीहरू त्रिशूली वरपरको दृश्यको सूक्ष्म निरीक्षण गर्दै मलेखुको निर्मलाको होटलमा माछाको स्वाद लिएर मुग्लिङ हुँदै साँझपख रत्ननगर सौराहा पुग्छन् र यताउती अवलोकन गरी रिभर साइड जाने मुख्य मार्गमा पर्ने ट्राभलर्स जङ्गल क्याम्पमा रात्रि विश्राम गर्दछन् । अर्कोदिन विहान हात्तीमा सयर गरी चितवन राष्ट्रिय निकुञ्ज घुमी रमाएको र आनन्द मानेको प्रसङ्ग उल्लेख गर्दै भ्रमण टोली नारायणगढ आइ खाना खाएर बेलुका बस्ने समेत बन्दोबस्त गरी देवघाटतिर गएको प्रसङ्ग उल्लेख गरिएको छ । देवघाट पुगेपछि त्यहाँका सम्पूर्ण दर्शनीय स्थलहरूको भ्रमणको प्रसङ्ग लगायत त्यहाँका नदीहरूको प्राकृतिक सौन्दर्यको बारेमा भरपूर्ण वर्णन गरिएको छ भने यात्रीहरू रात्रि बासको लागि पुनः नारायणगढ आई बसेको प्रसङ्ग उल्लेख गरिएको छ । अर्को दिन यात्रीहरू नारायणगढबाट मुग्लिङ आबुखैरेनी हुँदै गोरखातिर लाग्छन् । त्यस क्रममा देखिने प्राकृतिक दृश्य हिमालहरूले मन रमाएको प्रसङ्ग वर्णन गर्दै यात्रीहरू ऐतिहासिक महत्त्व बोकेको गोरखा दरवारमा पुग्दछन् । त्यहाँ गोरखनाथ मन्दिर, कालीको मन्दिर, गोरखा दरवार क्षेत्रको भ्रमण लगायत पृथ्वीनारायण शाहको नाममा सङ्ग्रहालय बनाउने उद्देश्यले माथिल्लो दरवारको नक्कल गरेर बनाइएको त्यो दरवार कलात्मक र सुन्दर भएको प्रसङ्गको वर्णन गरिएको छ । त्यसपछि गोरखा बजारको भ्रमण गरी यात्रीहरू पुनः साँझ काठमाडौं आएको कुराको वर्णन गरिएको छ ।

'त्यस पुण्य दिनसँग गाँसिएका सम्झनाहरू' शीर्षकको नियात्रामा नियात्राकार अन्य निम्तोमा नगएर स्वर्गीय कुलचन्द्र कोइरालाको दशौं पुण्यतिथि चन्द्रनिगाहापुरमा मनाउने भएकोले काठमाडौंबाट अन्य साहित्यकारहरू साथ २०६० साल जेठ १० गते बिहानै हिँडेको र बीच बाटोमा चिया नास्ता खाइ खाना खान चन्द्रनिगाहापुर पुगेको यात्राको वर्णन गरिएको छ । त्यसपछि विभिन्न साहित्यकारहरू स्वर्गीय कुलचन्द्र कोइरालाको सक्रियतामा निर्माण भएको विद्यालयमा भेला भएर स्मृति दिवस मनाएको प्रसङ्ग यसमा वर्णन गरिएको छ । अर्कोदिन विहान स्वर्गीय कोइरालाको निवासमा काव्ययात्रा कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको र उक्त कार्यक्रममा छिमेकी जिल्लाका कविहरू लगायत काठमाडौंबाट गएका कविहरूको कविता पाठ भएको प्रसङ्गको वर्णन गरिएको छ भने त्यसपछि कार्यक्रमको समापन पछि साहित्यकारहरू काठमाडौं फर्कने क्रममा घटेका विविध घटनाहरूलाई वर्णन गरिएको छ ।

'बादलको घुम्टोभित्र लुकिरह्यो माछापुच्छ्रे' शीर्षकको नियात्रामा नियात्राकारले आफ्नो परिवार सहकर्मी रमेश घिमिरे सहित पाँच जनाको समूह पोखरा भ्रमणको लागि २०५९ साल चैत २८ गते रामनवमीको दिन यात्राको एउटा संयोग उपशीर्षक दिएर काठमाडौंबाट हिडेको प्रसङ्ग उल्लेख गरिएको छ । लोकगीतको लयमा लहरिँदै बस कुरिनटारको मनकामना गेटमा रोकिएको र रामनवमीको दिन परेकोले मनकामना दर्शन गरी फर्कने तीर्थयात्रुको भीड भएकोले बसमा पनि यात्रीको चाप भएको प्रसङ्गको वर्णन गरिएको छ । त्यस्तै डुम्रेकी करिश्मा कपूर उपशीर्षकको प्रसङ्ग पनि रोचक भएको लगायत पहाडी राजमार्गहरूमा मुग्लीङ-पोखरा मार्ग सजिलो भएको कुरा वर्णन गरिएको छ । चेरापूँञ्जीको सम्झनासँगै कास्की प्रवेश उपशीर्षकमा साच्चै नै कास्की प्रवेशसँगै पानी पर्न लागेको प्रकृतिको वर्णन लगायत दुई-तीन दिनको बसाइमा सारा पोखरा नगरी घुमी खुसीहरू सङ्गाल्दा पनि माछापुच्छ्रेले खुसी दिन नसकेको, कञ्जुस्याई गरेको, लजाइरहेको, बादलको घुम्टोभित्र लुकिरहेको जस्ता प्रसङ्गको वर्णन गरिएको छ ।

'पोखरादेखि बेनीसम्म' शीर्षकको नियात्रामा नियात्राकार सँगै साथी रमेश घिमिरे पोखरादेखि बेनीसम्मको दुई दिने यात्रामा हिँडेका छन् । बेनी जोमसोम मार्गको ७ कि.मी. मोटरबाटो निरीक्षण गर्नको लागि मन्त्रालयबाट त्यहाँ पुग्ने अवसर प्राप्त भएको थियो । यस नियात्रालाई विभिन्न उपशीर्षकमा विभाजन गरिएको छ । पोखराबाट बेनी जाने क्रममा धौलागिरीसँग लुकामारी खेल्दै मोदीखोलाको किनारै किनार विभिन्न प्राकृतिक दृश्यहरू हेर्दै पर्वतको कुश्मा बजार पुगेको, कुश्मा बजार घुम्ने क्रममा बस छुटेकोले बस नं. ९१६ को पछि दौड्दाको प्रसङ्ग अत्यन्त रोचक रहेको छ । कालीगण्डकीको किनारै किनार बागलुङ पुगेको प्रसङ्ग र बागलुङ महोत्सवको बारेमा त्यहाँको धार्मिक लोकसंस्कृतिको संरक्षण र आन्तरिक पर्यटनको बारेमा वर्णन गरिएको छ । त्यस्तै बेनीको सेरोफेरो उपशीर्षकमा पनि बेनीको वरपर रहेका विभिन्न धार्मिक लगायत पर्यटकीय स्थल बेनी जोमसोम राजमार्ग बनाउने कुराको वर्णन गरिएको छ । यसरी यस नियात्रामा बागलुङ, पर्वत, म्याग्दी र मुस्ताङ जिल्ला धार्मिक, ऐतिहासिक र पर्यटकीय दृष्टिले महत्त्वपूर्ण भएको कुरा, त्यहाँको सुन्दरताप्रति आकर्षित भएको आन्तरिक पर्यटनका लागि त्यो क्षेत्र उपयुक्त रहेको कुरा वर्णन गरिएको छ ।

'मेरो तेस्रो युद्ध अधुरो रहयो' शीर्षकको नियात्रामा नियात्राकार राष्ट्रसेवकका रूपमा आमचुनाव २०५६ को दोस्रो चरणमा माओवादी प्रभावित जिल्ला सिन्धुलीमा मतदान

अधिकृतको रूपमा गई मतदान सम्पन्न गराउने लक्ष्य लिएर काठमाडौंबाट हिँडेको लगभग एक हप्ताको यात्रा यसमा वर्णन गरिएको छ । विभिन्न उपशीर्षक दिएर त्यस यात्राको क्रममा भोग्नु परेको विविध घटनाहरूलाई विषयवस्तुको रूपमा व्यक्त गरिएको छ । चुनाव सफल गराउन काठमाडौंबाट सिन्धुली जाँदा युद्धको तयारी गरी सदरमुकाममा प्रहरी प्रशासनसँग जानकारी लिँदै तीन दिन बसेको कुरा वर्णन गरिएको छ । युद्धभूमितर्फ प्रस्थान उपशीर्षकमा चुनावी क्षेत्र मरिनखोलादेखि कमलाखोलासम्म माओवादीहरूको केन्द्रविन्दु नै भएको त्यस क्षेत्रतर्फ सुरक्षाकर्मीका साथ जाँदा साच्चै नै युद्ध गर्न नै हिँडेको हो कि जस्तो लागेको कुरा व्यक्त गरिएको छ । यसरी दिनभरी उकाली-ओराली गर्ने क्रममा पुलिसको पोशाकमा माओवादी आए जस्तो लागेको तर अन्त्यमा पुलिस नै भएको सन्त्रासै सन्त्रासमा क्षुधा भेट्यौ, हामी तर्सियौ तर तर्साइएनौ जस्ता कुराको वर्णन गर्दै त्यस रात बस्तीपुरमा बसेको कुरा उल्लेख गरिएको छ । त्यसपछि अर्कोदिन यात्रा गर्दा तामाङ्नी बैनीले चिप्ल्याइदिएको, एउटी आमाले आफ्नै ज्वाइँ पो आउनुभएछ भनेको, घिमिरेजीको टोली तामाजोरतिर र आफ्नो टोली नेत्रकालीतिर लागेको कुरा, मतदान केन्द्रको निरीक्षण गरी रात्रि विश्रामको लागि रामपुरतिर लागेको कुराको वर्णन गर्दै पहिलो युद्ध सफल भएको कुरा व्यक्त गरिएको छ । त्यस्तै गर्दै प्रहरीहरूको बीचमा सुत्नु परेको स्थिति लगायत पहिलो दिन गाउँले दाजुभाइ र दिदीबहिनीहरूसँग कुराकानीमा बितेको, दोस्रो दिन मतदान केन्द्रको सरसफाइ र मतदान केन्द्रको निर्माण गरी तेस्रो दिन चुनाव सम्पन्न गरेकोमा दोस्रो युद्ध जितेको र तीन घण्टाको हेलिकप्टर यात्रा गरी मतपेटिका सिन्धुली माडीमा ल्याइएकाले अभूतपूर्व यात्रा पुरा भएकोमा खुशी भएपनि तेस्रो युद्ध अधुरो रहेकोमा खूशी नभएको कुरा वर्णन गरिएको छ । यसरी यस नियात्रामा सरकारी कर्मचारीले भोग्नु परेको समस्या, नेपालको भौगोलिक जटिलतासँगै नेपालको राजनीतिक समस्यालाई यथार्थ रूपमा वर्णन गरिएको छ ।

'गया तीर्थयात्रा : यात्रा कि जात्रा !' शीर्षकको नियात्रामा नियात्राकारले छोरो र बुढी भएकी आमालाई लिएर पितृ ऋण मुक्तिका लागि धार्मिक महत्त्व भएको तीर्थस्थल भारतको वनारस र गयाको धार्मिक यात्रामा केन्द्रित छ । मिति २०५२ पुस ५ गते भैरहवाबाट यात्रा प्रारम्भ भई नौतनवा, गोरखपुर, गाजीपुर हुँदै रात्रि विश्रामका लागि वनारस पुगेको कुरा वर्णन गरिएको छ । भोलिपल्ट विहानै उठी गङ्गामा गई स्नान गरी मणिकर्णिका घाटमा श्राद्ध गरी पिण्ड दान गरेको विश्वनाथको दर्शन गर्नुका साथै पाण्डाहरूले दुःख दिएका कुराहरूको वर्णन गरिएको छ । त्यसै दिन रात्रि बसबाट गया जाँदा

यात्रीहरूलाई बसबाट झारिएको प्रसङ्ग, बसवालाले दुःख दिएको, त्यस्तै रिक्सावालाले पनि दुःख दिएको, ठगेको कुरा व्यक्त गरिएको छ । अर्कोदिन बिहानै चारैतिरबाट पहाडले घेरिएको गयाधाम गई पितृमुक्तिका लागि पिण्डदान गर्दा पाण्डाहरूले दुःख दिने गरेको प्रसङ्ग, बुद्धगया गई दर्शन गरेको लगायत त्यसै रात वनारसमा आई अर्कोदिन गोरखपुर हुँदै भैरहवा आएको कुराको वर्णन गरिएको छ । यसरी निष्काम तीर्थयात्राका क्रममा विभिन्न जात्राहरू देखिएको प्रसङ्गसँगै जलप्रवाहमा बिर्सजित पिण्ड टिप्न जानेहरूको सङ्घर्षमा विशेष ध्यान गएको कुरा वर्णन गरिएको छ ।

'चरिकोटसँग गाँसिएका दुई सम्झना' शीर्षकको नियात्रामा नियात्राकार जागिरको सिलसिलामा काठमाडौंबाट दोलखाको चरिकोट जाने क्रममा श्रीमती र दाजु पनि त्यसतर्फ गएका छन् । काठमाडौंबाट चरिकोट पुग्दासम्मका विभिन्न प्राकृतिक दृश्यहरूको वर्णन गरिएको छ । धुलिखेलबाट ओरालो लाग्दा झमक्क साझ परेको, दोलालघाट पुग्दा सिमसिम पानी परेको, लामोसाँघु हुँदै सुनकोशी तरेर अगाडि बढ्ने क्रममा खरि ढुङ्गा पुग्दा हिउँ परेर बाटो सेताम्य भएकोले दुर्घटना हुने डरले मोटरको गतिमा कम भएको छ भने मोटरबाट झरेर एकैछिन हिउँमा खेलेको कुराको वर्णन गरिएको छ । त्यसैगरी अगाडि बढ्ने क्रममा चरिङ्गे खोलातिर ओरालो लागि अलिकति तेर्सो लाग्ने क्रममा अलिपर एउटा विशाल उज्यालो देखियो तर ज्यादै नजिकै भएपछि त्यो प्रकाश ज्वालाको रूपमा देखियो र बीचको सानो खोल्सो तरेर पारी पुग्दा त्यो उज्यालो भ्यापभ्रुप निभ्यो । बाटामा वरदेखि परसम्म प्रज्वलित कोइला खसेका देखिएकोले दाइले प्रेतात्मा हो कि भन्ने कुरा गर्नु भयो भने हाम्रो मुटु ढुकढुक फूल्यो । यसरी माथि उल्लेखित दुई दृश्यहरू एक हिमपात भएको दुई ज्वाला दन्किएको कुरा चरिकोटसँग गाँसिएका दुई सम्झना भएका छन् ।

'खतराका पाँच विभाजित रेखाहरू' शीर्षकको नियात्रामा मानिसका चाहनाहरू बिचित्रका हुन्छन् । कुनै चाहना पूरा हुन सक्छन् भने कुनै चाहनाहरू कल्पनामा मात्र सीमित हुने र समय अत्यन्त बलवान हुन्छ भन्ने कुराहरूको वर्णन गरिएको छ । गाउँबाट दाइको फोन आएका कारण नियात्राकार श्रीमतीसँग वाध्यताबस तम्घासतिर विकटयात्रा गर्नुपरेको कुरा व्यक्त गरिएको छ । रात्रीबसमा काठमाडौंबाट बुटवल गई बृद्धा आमासँग दिनभरी बसी अर्कोदिन बिहानै ७:३० बजे बुटवलबाट तम्घासतिर लागेको त्यस यात्रा आफूले सोचे भन्दा सहज र फरक भएको कुरा व्यक्त गरिएको छ । बसले बलेटक्सारमा गएर मात्र खाना खान

रोकेको समयमा आफूले आफ्नो घरबारीलाई परैबाट हेर्दै, जिल्लाका विभिन्न स्थान हरूको दृश्यावलोकन गर्दै, प्राकृतिक वातावरणसँग रमाउँदै, त्यहाँको विकास निर्माणका कुरा गर्दै, त्यहाँका जनताको योगदान लगनशीलता र शिष्टताको कुरा गर्दै साँझ पख तम्घास पुगेको कुरा उल्लेख गरिएको छ । अर्कोदिन बिहानै उठेर शशी पन्थीसँग भेटघाट गरी दिउँसो मालपोतको काम सकेर रात्रि बसमा तम्घासबाट काठमाडौं फर्कने क्रममा उक्त मार्गलाई खतराका पाँच विभाजित रेखामा बाँडे । तम्घासदेखि गौडाकोटसम्मको भिरालो साँघुरो खतरनाक बाटो, गौडाकोटदेखि रिडीसम्मको हिलो बाटो, रिडीदेखि तानसेनसम्मको ग्राभलिङ भएको बाटो, तानसेनदेखि नागढुङ्गासम्मको पिच भएको दोहोरो मोटर चल्ने बाटो र नागढुङ्गापछिको उपत्यका ९९.९% खतरामुक्त बाटो भनि विभाजन गरेका छन् ।

'त्यस यात्राले भेटाएका साहित्यकारहरू' शीर्षकको नियात्रा यस नियात्रासङ्ग्रहको अन्तिम नियात्रा हो । यस नियात्रामा नियात्राकार साथी रमेश घिमिरेसँग बेनी जाने क्रममा बागलुङका साहित्यकारहरूसँग भेटघाट गरेको प्रसङ्गको बारेमा वर्णन गरिएको छ । बाग्लुङे चर्चित साहित्यकार काजी रोशन र प्रेम छोटासँग दायित्वलाई खुराक दिन गरेको आग्रहबाट परिचित भएको कुरा व्यक्त गरिएको छ । धवलागिरी साहित्य प्रतिष्ठानका अध्यक्ष काजी रोशन (काजी राजभण्डारी) लाई भेटी उहाँले नेपाली साहित्यमा गर्नुभएको योगदान र प्राप्त गर्नुभएको सम्मान तथा पुरस्कार, थुप्रै संघसंस्थासँग संलग्न भएको र उहाँले गरेको सौहार्दपूर्ण व्यवहारको बारेमा उल्लेख गरिएको छ । बाग्लुङे अर्का साहित्यकार जसले रत्न श्रेष्ठ गुठी २०३४ अनि रत्न श्रेष्ठ पुस्तकालय सञ्चालन गरी बसेको प्रेम छोटासँगको भेट र कुराकानीको बारेमा उल्लेख गरिएको छ । त्यस्तै तेस्रा साहित्यकार महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पसका प्राध्यापक र मेरो बागलुङ नामक कवितासङ्ग्रह लेख्ने कवि विष्णु मैत्रेयसँगको भेट र उहाँसँगै बागलुङ बजार घुमी मीठा-मीठा कुरा गरेको उल्लेख गरिएको छ । त्यसैदिन साँझ बेनी गई त्यसको भोलिपल्ट बिहान अफिसको काम सकेर पोखरा आइ पोखरेली साहित्यकारहरूलाई पनि भेट्ने इच्छा भएको तर विभिन्न कार्यले गर्दा भेट नभएको कुरा यस नियात्रामा व्यक्त गरिएको छ ।

४.३.२ उद्देश्य

कुनै पनि साहित्य रचना गर्नुको कुनै न कुनै उद्देश्य हुन्छ त्यसैले साहित्यका अन्य विधामा जस्तै नियात्रामा पनि उद्देश्य महत्त्वपूर्ण तत्त्व हो । **यात्रा वा अनुभूति** नियात्रासङ्ग्रह

नेपालको मध्यमाञ्चल र पश्चिमाञ्चलका विभिन्न स्थान र एउटा नियात्रामा भारतको वनारस हुँदै गयासम्मको स्थानको बारेमा लेखिएको छ । त्यसैले यस नियात्रासङ्ग्रहको समग्र उद्देश्य भनेको विभिन्न स्थानहरूमा यात्रा गरी नयाँ अनुभव र अनुभूति सङ्गाल्दै त्यस ठाउँको धार्मिक, सांस्कृतिक, शैक्षिक, भौगोलिक, प्राकृतिक पर्यटकीय अवस्थाको बारेमा जानकारी गराउनु हो । नियात्राकारले मेरो तर्फबाट भन्ने शीर्षकमा भन्नुहुन्छ "मेरो जीवनयात्रामा आइपुगेका विभिन्न उपयात्राका कथाहरूलाई अक्षरबद्ध गरेर अन्य यात्री हरूलाई पनि त्यस यात्रामा हिँडाउने र यात्राको स्वाद चखाउने मेरो उद्देश्य हो" । 'यात्राका तीन अनुभव' नियात्रा शीर्षकमा यात्रा गर्दा राम्रा र नराम्रा कुराको ज्ञान हुने उद्देश्य रहेको छ । 'नीलमणिको प्रतिविम्ब गोसाईंकुन्ड' नियात्रा शीर्षकमा धार्मिक लगायत पर्यटकीय क्षेत्रको बारेमा जानकारी गराउने उद्देश्य रहेको छ । 'गया तीर्थ यात्रा : यात्रा कि जात्रा' नियात्रामा धार्मिक महत्त्वको बारेमा जानकारी गराउनुका साथै त्यस यात्राका क्रममा देखिएका विसङ्गतिलाई केलाई अनेक यात्रीलाई सजक गराउनु हो । त्यस्तै अन्य नियात्रामा नेपालका विभिन्न स्थानमा यात्रा गर्दा देखिएका भौगोलिक प्राकृतिक दृश्यहरूको बारेमा जानकारी गराउनु साथै कुन क्षेत्र पर्यटकीय दृष्टिले महत्त्वपूर्ण छ र त्यसको विकासको लागि नेपाली जनता र सरकारले चासो देखाई देशको विकासमा सहयोग गर्नुपर्दछ भन्ने जस्ता उद्देश्य यस नियात्रासङ्ग्रहभित्र रहेका छन् ।

४.३.३ भाषाशैली

भाषाशैली सम्पूर्ण साहित्यिक विधाको महत्त्वपूर्ण तत्त्व हो । कुनै पनि लिखित वा मौखिक कुराको अभिव्यक्तिको माध्यम भाषा हो भने प्रस्तुत गर्ने तरिका शैली हो । नियात्राकार रामप्रसाद पन्त सरल, सहज भाषाशैलीको प्रयोग गर्ने नियात्राकार हुन् । त्यसैले यस कृतिमा उनले सरल र सहज भाषाशैलीको प्रयोग गरेका छन् । यस कृतिमा सामान्य लेखपढ गर्न सक्ने व्यक्तिले पढ्न र बुझ्न सक्ने किसिमको भाषा प्रयोग भएको छ । यस नियात्रासङ्ग्रहमा लेखकले सरल, संयुक्त र मिश्र तीनै प्रकारको वाक्यको प्रयोग गरेका छन्। यस कृतिमा तत्सम, तद्भव र आगन्तुक तीनै खाले शब्दको सम्मिश्रण भेटाउन सकिन्छ । यस नियात्रासङ्ग्रहमा यात्रा गरेका स्थानहरूमा प्रस्तुत स्थानीय भाषाको पनि ठाउँ ठाउँमा प्रयोग गरेको पाइन्छ । यस नियात्रा सङग्रहमा सङ्गृहीत एउटा नियात्रा 'गया तीर्थयात्रा यात्राः यात्रा कि जात्रा' भारतको भूमिमा भएकोले केही ठाउँमा हिन्दी भाषाको प्रयोग भएको

पाइन्छ । यस कृतिमा तत्सम् शब्दहरू प्रशस्त मात्रामा भेटाउन सकिन्छ । विभिन्न ठाउँमा तर्कपूर्ण प्रस्तुतिका लागि संस्कृतका श्लोकहरू पनि प्रयोग गरिएका छन् । जस्तै :

"नब्रुयात सत्यम्प्रियम्" (पन्त, २०६० : १४) ।

"भस्मि भूतस्य देहस्य पुनरागमनं कुत ?" (पन्त, २०६० : १८) ।

"महाजनो येन गत : स पन्था" (पन्त, २०६० : १२५) ।

"पञ्चक्रोशं गया क्षेत्रम् कोशमेकम् गयाशिर
यत्रयत्र स्मरेद् विद्वान् पितृणा दत्रमक्षयम्" (पन्त, २०६० : १२८) ।

"भाग्यम् फलति सर्वत्र" (पन्त, २०६० : १४३) ।

"त्वमेव शरणम्" (पन्त, २०६० : १४४) ।

नियात्राकारले यस कृतिमा देखे भोगेका अनुभूतिलाई कतै वर्णनात्मक शैली कतै विवरणात्मक शैली प्रस्तुत गरेका छन् । वर्णनमा कतै आत्मपरक शैली र कतै वस्तुपरक शैलीको प्रयोग गरेका छन् । "आत्मपरक शैली, सरल भाषा, पाठकलाई समेत यात्रानुभूति हुने गरी लेखिएको शैली प्रशंसनीय छ" (भट्टराई, २०६१ : ७) ।

४.४ पेट्रोनास टावरको सेरोफेरो नियात्रा कृतिको विश्लेषण

नियात्राकार रामप्रसाद पन्तको **पेट्रोनास टावरको सेरोफेरो** (२०६३) नियात्रासङ्ग्रह रचनाका आधारमा पहिलो भए पनि प्रकाशनका दृष्टिले तेस्रो नियात्रा कृति हो । यस कृतिको लेखन सन् १९९५ अर्थात् वि.स. २०५२ सालमा भएको हो । सहरी वातावरणसम्बन्धी अध्ययन कार्यक्रममा सहभागी हुन नेपाल सरकारको तर्फबाट गई करिब डेढ महिनाको अवधिमा मलेसियामा रहँदा आफूले देखे भोगेका र सुनेका घटनाक्रमहरूलाई यथार्थ रूपमा यस कृतिमा प्रस्तुत गरेका छन् । नियात्राकार मलेसियाबाट फर्केको करिब एक वर्षको अवधिमा यस कृतिमा समावेश भएका नियात्राहरू विभिन्न पत्रपत्रिका हरूमा प्रकाशित भएका थिए । त्यतिबेला यस कृतिको प्रकाशनका लागि तत्कालिन नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठानमा दिइएको थियो तर विभिन्न कारणले गर्दा प्रकाशन हुन नसकेपछि दश, बाह्र वर्षपछि मात्र दायित्व वाङ्मय प्रतिष्ठानले २०६३ सालमा प्रकाशित गऱ्यो । **पेट्रोनास टावरको सेरोफेरो** नियात्रा कृति मलेसिया भ्रमणसँग केन्द्रित भएकोले त्यहाँका विभिन्न स्थानहरूको बारेमा वर्णन गरिएको छ । यस कृतिमा धार्मिक, शैक्षिक, आर्थिक, राजनीतिक, प्रशासनिक, औद्योगिक, वातावरणीय क्षेत्रमा मलेसियाले गरेको उन्नति र प्रगतिको बारेमा

यथार्थ रूपमा चित्रण गरिएको छ । "मलेसियाको सहर, शिक्षास्तर, संस्कृति, अनुशासन र शिष्टताबाट लेखन निकै प्रभावित भएको कुरा व्यक्त गरिएको छ" (पन्त,२०६० : भूमिकामा :डा. दुर्गाप्रसाद भण्डारी) । यस नियात्रासङ्ग्रहमा जम्मा चौध वटा शीर्षकका नियात्राहरू सङ्गृहीत छन् । यस नियात्रासङ्ग्रहमा बाहिरी आवरण पृष्ठ बाहेक एक सय बीस पृष्ठ रहेका छन् ।

४.४.१ विषयवस्तु

पेट्रोनास टावरको सेरोफेरो नियात्रासङ्ग्रहमा नियात्राकार ८८ तले पेट्रोनास टावरको सेरोफेरोमा बसेर औपचारिक प्रशिक्षण लिनमा व्यस्त थिए भने अर्कोतिर अत्यन्त सफल र विकसित एसियाली राष्ट्र मलेसियाको प्राकृतिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, आर्थिक, धार्मिक विषयवस्तुको बारेमा वर्णन गरिएको छ ।

'सलामत देताङ अर्थात् स्वागतम्' शीर्षकको नियात्रा **पेट्रोनास टावरको सेरोफेरो** नियात्रासङ्ग्रहको पहिलो नियात्रा हो । नियात्राकार काठमाडौंबाट तत्कालिन शानेबानिको वोइङ २१७ बाट डेढ घण्टाको उडानपछि इन्दिरागान्धी अन्तराष्ट्रिय विमानस्थल नयाँ दिल्ली र त्यहाँबाट मलेसिया एयरलाइन्सको विमानबाट मलेसियाको अन्तराष्ट्रिय विमानस्थलमा अवतरण गरी, आफ्नो स्वागतार्थ बसेका व्यक्तिसाथ क्वालालम्पुर सहरका चिल्ला, फराकिला र सफारोडमा कहिले पुलमाथि र कहिले पुलमुनि हुँदै सुन्दर प्राकृतिक वातावरणमा प्रफुल्लित एवम् पुलकित नजर लगाउँदै बुकिट कियारा जलान दामन्सरा पुगेको र त्यहाँ सलामत् देताङ् अर्थात तपाइँलाई स्वागत छ । स्वागतद्वारमा लेखिएका यी अक्षरहरूले आफ्नो अभिनन्दन गरेको कुरा व्यक्त गरिएको छ । यसमा नियात्राकारले भारतीयहरूको र मलेसियनहरूको तुलना गरेका छन् ।

'बुकिट कियारा, अर्थात उच्चस्थानमा रहेको बस्ती' शीर्षकको नियात्रामा सहरी वातावरणबाट पर क्वालालम्पुर स्थित इन्तान सेमिनारस्थल अत्यन्त सुन्दर ठाउँ भएको त्यहाँको बसाइ सेमिनारमा आएका साथीहरूसँगको भेटघाट, कविन्दे स्वीजरलैण्ड क्याथरिन मलाविकी साथीको निकटताले नियात्राकारलाई सजिलो भएको कुरा, विदेशीहरूमा पाइने शिष्टता, नम्रता र सौहार्दपूर्ण व्यवहार, विदेशीहरूको संस्कृति र आफ्नो संस्कृति बीचमा भएको भिन्नता प्रस्तुत गरिएको छ । पुत्रजया क्षेत्र सरकारले प्रशासनिक राजधानीका रूपमा रूपान्तरण गर्ने योजना, त्यहाँको सुन्दरता, रमणीयता र प्राकृतिक दृश्यले पर्यटकीय

विकासमा ठूलो योगदान पुऱ्याउने कुरा उल्लेख गरिएको छ । वातुकेश मलेसियामा रहेको हिन्दूहरूको पवित्र धार्मिकस्थलको वर्णन गरिएको छ । एउटा मुस्लिम राष्ट्रमा बचाइ राखिएको हिन्दू संस्कारको त्यो दृश्य देखेर नियात्राकार भावुक भएको र त्यहाँ धार्मिक सहिष्णुता भएको जस्ता कुराहरूको वर्णन गरिएको छ ।

'ट्वन्टी ट्वन्टी वावासान अर्थात् २०२० भिजन' शीर्षकको नियात्रामा सन् २०२० सम्म विकसित देशको दाँजोमा पुग्ने महत्त्वाकांक्षी योजना अगाडि सारेर मलेसियाका प्रधानमन्त्री डा. महाथीर मोहम्मद निकै चर्चामा आएको र त्यहाँका उत्पादित वस्तुहरू पाम, रवर, काठका सामान, कपडा र इलोक्ट्रोनिक सामानको अधिकतम उत्पादनले मलेसियाको अर्थव्यवस्था माथि उठाउन बल मिलेको कुरा वर्णन गरिएको छ । ट्वन्टी ट्वन्टी भिजन मलेसियाको जिब्रोमा झुण्डिनुको कारण २०२० सम्म जापानको दाँजोमा पुग्ने लक्ष्य अनुरूप प्रत्येक वर्षको लक्ष्य हासिल गर्दै गइरहेको कुरा व्यक्त गरिएको छ । त्यहाँको विकास द्रूतगतिमा हुँदै जानुको कारण त्यहाँको राजनीतिक स्थिरता हो र ठूलो कारक तत्त्व त्यहाँको लिडरसिप भएको लगायत अन्य तत्त्वहरूमा जनताहरूको सोचविचार, राज्यको योजना, राजतन्त्रात्मक पद्धति केही राज्यमा गर्भनर शासन भएको मुलुक आफ्नै निर्माणमा व्यस्त रहेको कुरा उल्लेख भएको छ । हामीले पनि मलेसियाले अपनाएको २०२० भिजनजस्ता दीर्घकालीन योजना बनाउँ र प्रत्येक वर्ष लक्ष्य पूर्ति गर्दै जाउँ भन्ने सोच वा सुझाव रहेको छ ।

'स्वतन्त्रा पार्क र राष्ट्रिय झण्डा' शीर्षकको नियात्रामा लामो यात्रापछि जम्मा भएका सत्ताइस देशका बयालिस सहभागीहरूले एक आपसमा मित्रता गाँस्ने सौभाग्य प्राप्त भएको थियो । प्रकाशित कार्यक्रम ४ जुलाइदेखि ५ अगस्तसम्मको भए पनि पहिलो हप्ता दर्शनीय स्थलहरूको भ्रमणमा बित्यो । उक्त कार्यक्रममा छानिएका दर्शनीय स्थलहरूमा स्वतन्त्रता पार्क, सेन्ट्रल टावर, मुस्लिम मस्जिद, किंग प्यालेस, इन्डियन फिलिपिनो र मले कम्प्लेक्स, सण्डे लाइब्रेरी, जनरल हस्पिटल, समुआ हाउस, प्राइमिनिस्टर क्याविनेट हाउस, इन्डियन हस्पिटल, होलिङ्ग सिटि, गोल्डेन ट्रेङ्गल आदि महत्त्वपूर्ण थिए । हप्ता दिनको टुरिस्ट गाइडको प्रतिनिधित्व गरेका जाफरले जनरल हस्पिटल, सेन्ट्रल लाइब्रेरी, सुवाङ परेङ सपिङ कम्प्लेक्स आदिको निरीक्षण गराइ क्वालालम्पुर सहरको मुटु कोटरायामा अवस्थित मर्डेका स्क्वायर अर्थात् स्वतन्त्रता पार्क जहाँ सुन्दर राष्ट्रिय झण्डाको अवलोकनबाट नियात्राकार

प्रभावित भएका छन् । त्यहाँ अवस्थित स्वतन्त्रता पार्क त्यसको तलपट्टि विशाल मार्केट लगायत सेन्ट्रल टावर ४२१ मिटर अग्लो टावरको झिलिमिली रङ्गी बिरङ्गी बिजुली बत्तिका दूरगामी ग्लोवहरू घुमिरहेको दृश्यको अवलोकन गरेका कुराहरूको बारेमा वर्णन गरिएको छ ।

'कस्ता छन् त्यहाँका पुलिस ! कस्तो छ त्यहाँको माटो ?' शीर्षकको नियात्रामा सहभागी टोली मलेसिया पामआयल काउन्सिल, मलेसियन टुरिजम, इन्फर्मेसन सेन्टर भ्रमण गर्दै साप्ताहिक कार्यक्रम अन्तर्गत नेशनल प्यानेटोरियम क्षेत्र भ्रमण, इकोनोमिक प्लानिङ् युनिट तथा प्राइमिनिस्टर क्याविनेट हाउस, किगं प्यालेस, मुस्लिम मस्जिद आदिको भ्रमण गरेको कुरा वर्णन गर्नुका साथै सहरको मध्यक्षेत्रमा निर्माण भइरहेको गोल्डेन जुम्ल्याहा टावर अर्थात संसारको सबैभन्दा अग्लो पेट्रोनास टावर जसको उचाइ ४५१.९ मिटर अर्थात् १४७६ फिट अग्लो बन्दै गरेको दृश्यको अवलोकन गरेको कुरा व्यक्त गरिएको छ । मलेसियामा प्रशस्त मोटरगाडी गुड्ने भए पनि हर्न बजाएको नसुकेको, त्यहाँको ट्राफिक व्यवस्था, बत्तीको नियमितता, सडकको सुरम्यता र मानिसको अनुशासनको नियात्राकारले प्रशंसा गरेका छन् । जहाँ बाटो, घर, नदी र उद्यान बाहेक विना प्रयोजन माटो देख्ने अवसर पाइदैन । त्यस्तै जहाँ दुर्घटना, चोरी, बदमासी र अशान्ति हुँदैन त्यहाँ पुलिस किन चाहियो भनेर नियात्राकारले फूलका फेदमा माटो देखे जस्तै पथ प्रदर्शन गर्नुपर्ने ठाउँहरूमा मात्र पुलिस देखेको कुरा व्यक्त गरेका छन् ।

'सेलाङ्गोर+कुआला सेलाङ्गोर' शीर्षकको नियात्रामा मलेसियाको भ्रमणको सिलसिलामा सहरदेखि अलिकति टाढाको प्राकृतिक सुन्दर ठाउँ सेलाङ्गोर क्षेत्रको भ्रमणको क्रममा आकाशेमार्ग, अलाम मस्जिदको प्रसङ्ग जहाँ मलेसियाका प्रथम राजा शाह आलमको सम्झना स्वरूप विभिन्न पौराणिक वस्तुहरू राखिएको तत्कालीन संस्कृति र सभ्यताको चिनारी गराउने वस्तुहरूको अवलोकन गरी प्राकृतिक दृश्यले भरिपूर्ण स्थान एग्रिकल्चर पार्कको पैदलयात्रामा हिँडेको कुरा वर्णन गरिएको छ । त्यस्तै भ्रमणका क्रममा इण्डोनेसियाको टापुको दृश्य दूरविनबाट अवलोकन गरी नौका बिहार गरेर डेलाङगोन रिभरको किनारमा पुगेको र साँझको समय भएकाले त्यहाँको प्राकृतिक वातावरणको प्रसङ्ग लगायत नौकाबिहार गर्दा नियात्राकारले स्वर्णीम आनन्द भएको कुरा व्यक्त गरेका छन् ।

'चौध किलोमिटर लामो पुलमाथि गुड्दा' शीर्षकको नियात्रा १० जुलाई १९९५ को दिन अर्थात् एक हप्ते स्थलगत भ्रमण सकि इन्तान इन्स्टिच्युटको विशाल हलमा औपचारिक समुद्घाटन भयो । कार्यक्रम अनुसार एक हप्ताका लागि पेनाङ जानुपर्ने भएकोले इन्तान इन्स्टिच्युट देखि पेनाङ सहर सम्मको यात्राविवरण यस नियात्रामा प्रस्तुत गरिएको छ । भ्रमणका क्रममा पेटालिङ, जया, केपोड, सुवाङ, वेहराङ, बिभोर, टेम्पुरभाङ, गोपेङ, इपोह, सिम्पुङ्पु आदि स्थानहरूछाड्दै टेरावाङ पुगेको र सुरूङ छिरेर जापानिज प्रविधिद्वारा निर्मित एसियाकै सबैभन्दा लामो पक्कि पुलमाथि गुड्दा वा गुडेको गुडै रहुँ जस्तो लागेको प्रसङ्ग उल्लेख गरिएको छ । समुद्रपारीको टापुमा एउटा सुन्दर सहर देख्दा नियात्राकार त्रेतायुगतर्फ फर्केका छन् भने त्यतिबेलाको प्रविधि र हालको प्रविधिमा अन्तर भएको कुरा व्यक्त गरेका छन् । उक्त चौध किलोमिटर पुलको यात्रा पार गरी पेनाङ सहरमा प्रवेश हुन्छ ।

'बैसठ्ठी तल्लामाथिबाट पेनाङ सहर हेर्दा' शीर्षकको नियात्रामा पेनाङ् मलेसियाकै व्यापारिक सहर र पेनाङको सुन्दरतालाई अन्य सहरहरूले समेट्न नसकेको कुरा व्यक्त गरिएको छ । पेनाङ सहरलाई फोर एस र फोर एचको सहर पनि भनिदो रहेछ । अर्थात् सी, सन्, सेन्ड, सेन्सिरिटि र हिल, ह्यापिनेस, हाइड्रोस, हुर्री (अप्सराजस्तै सुन्दरी) जस्ता महत्त्वपूर्ण विशेषताका रूपमा हेर्नुका साथै मलेसियाकै दोस्रो अग्लो भवन बैसठ्ठी तलामाथिबाट पेनाङ सहरको मनोरम दृश्य हेर्दा ज्यादै रमाइलो भएको कुरा व्यक्त गरिएको छ । पेनाङ बसाइको अनुसन्धान गरी अन्तिम दिन पेनाङको वस्तुस्थितिबारे छलफल गरी फिल्डरिपोर्ट तयार पारेको कुरा वर्णन गरिएको छ ।

'क्यामेरोन हाइलैण्डका रङ्गी बिरङ्गी पुतलीहरू' शीर्षकको नियात्रामा भ्रमण टोली कार्यक्रमको योजना अनुसार पेनाङबाट हाइलैण्ड जानेक्रममा बाटोमा पर्ने पेराक सहरमा रोकिएको र त्यहाँको पार्क हरियाली उपवन नै त्यहाँको आकर्षण भएको कुरा व्यक्त गरिएको छ । पेराकको लक्ष्मीनारायण मन्दिरका पुजारी रामजी शास्त्रीसँग भएको भेटको सम्झना गरिएको छ । सुन्दर पर्यटकीय क्षेत्र हाइलैण्ड भ्रमण गर्दा नेपालको नगरकोटसँग दाजिएको छ । यसको महत्त्वपूर्ण पक्ष भनेको वटरफ्लाई गार्डेन हो । पुतली नै पुतली भएको वन, पुतली नै पुतली भएको ठाउँ, प्रकृतिको अनुपम उपहार देख्न पाएको, पुतलीको संसारमा रुमल्लिएको कुरा व्यक्त गरिएको छ । भ्रमणटोली हाइलैण्डको पर्यटनसम्बन्धी जिल्ला कार्यालय गएको र त्यहाँ गरिएको स्वागत लगायत त्यहाँको बारेमा डकुमेन्ट्री हेरेको प्रसङ्ग

र साँझ होटलमा फर्की विभिन्न खेल खेलेको प्रसङ्ग सँगै भोलिपल्ट गीत गाउँदै हाँसो रमाइलो गर्दै क्यालालम्पुर फर्केको प्रसङ्ग उल्लेख गरिएको छ ।

'सांस्कृतिक कार्यक्रमको प्रस्तुतिः ए कान्छा मलाई सुनको तारा खसाइदेऊ न' शीर्षकको नियात्रामा एक हप्ताको भ्रमण सकी इन्तान इन्स्टिच्युटमा फर्केको भोलिपल्ट सबै सहभागीहरू एउटै मञ्चमा बसेर आ-आफ्नो राष्ट्रिय पोशाक लगाएर, आ-आफ्नो देशको संस्कृति झल्काउने गीत गाउने क्रममा पहिले मलेसियन मिश्रित भएका आ-आफ्ना स्वदेशीय गाना प्रस्तुत गरियो । त्यसपछि एकल गीत गाउने क्रममा नियात्राकारले ए कान्छा मलाई सुनको तारा खसाइ देऊ न ! गीत गाएको प्रसङ्ग उल्लेख गरिएको छ । अर्को दिनबाट फेरी साथीहरू विषयगत रूपमा विभाजित भई एक हप्तासम्म नियमित क्लास लिने क्रममा ढल निकास व्यवस्थाको निरीक्षण गर्न विभिन्न स्थानहरूमा गएको कुराको वर्णन गरिएको छ । सहभागीहरूले पालै पालो राष्ट्रिय पत्र प्रस्तुत गर्ने क्रममा आ-आफ्नो देशको गाथा झल्कने खालका विषयहरू प्रस्तुत गरी आएको प्रश्नको जवाफ दिइएको कुरा प्रस्तुत गरिएको छ ।

'के तपाई मलाई चाहनुहुन्छ ?' शीर्षकको नियात्रामा कार्यक्रम अनुसार क्वालालम्पुरबाट मलक्का जाने क्रममा कोकुआली, मेमोटोङ, सुसुङ, केन्डेराङ, टाम्पिङ, अलोर्गजाहर, कुरागाङ, कुवासाङ, जोहोर स्थानहरूलाई छाड्दै प्राकृतिक वरदान पाएको मलेसियाको बाटो वरिपरि भएको रमणीय दृश्य हेर्दै ऐतिहासिक स्वरूप लिएर आफ्नो वास्तविक अस्तित्त्वलाई बचाइराख्न सफल ऐतिहासिक सहर मलक्का पुगेको कुरा उल्लेख गरिएको छ । २१०२ वटा कोठा भएको होटल द भिलेज रिसोर्टमा बस्दा एउटी केटीले राती फोन गरेर के तपाई मलाई चाहनुहुन्छ, आवश्यकता छ भने सेवा गर्न तयार छु जस्ता कुरा लगायत फाइव स्टार होटलहरूले दिने गरेको सेवा सुविधाहरूको बारेमा उल्लेख गरिएको छ । मलक्का भ्रमणका क्रममा "मिनी मलेसिया" भनेर चिनिने ग्रीनपार्कमा गएको कुरा सामुद्रीक किनारामा रहेका समुद्री हाइलैण्ड, फर्मोसा क्षेत्रको प्राकृतिक सुन्दरता लगायत उक्त क्षेत्र ऐतिहासिक, पौराणिक र पुरातात्विक दृष्टिले महत्त्वपूर्ण रहेको कुरा व्यक्त गरिएको छ ।

'पानीमाथि सहर बसाउने योजना' शीर्षकको नियात्रामा भ्रमण टोली मलक्काबाट जोहोर सहर जाने क्रममा सेनाई क्षेत्रबाट सुरु हुने सामुद्रिक किनारै किनार समुद्र पारीको सिङगापुर अवलोकन गर्दै जोहोर पुगेको कुरा उल्लेख गरिएको छ । अर्कोदिन राजा सुल्तान

इब्राहिमद्वारा निर्मित पुरानो दरवार अवलोकन गर्दा नियात्राकारलाई लुम्बिनीको सम्झना आएको कुरा, जोहोरवरू सिटिकाउन्सिल जाने क्रममा जोहोर सिटीको १८५ वर्ग कि.मी. को विकास गर्न भव्य रूपमा डिजाइन र प्लानिङ भइरहेको कुरा लगायत त्यसै क्रममा समुद्री किनारतिर लागेको र त्यहाँ करिब २०० मिटर चौडाइ र १००० मिटर लम्बाइको समुद्री किनारमा पानीमाथि सहर बसाउने पन्ध्र वर्षीय योजना सुरु भएको देखेर आश्चर्य लागेको कुरा व्यक्त गरिएको छ ।

'कंक्रिट वनमा आठ घण्टा हराउँदा' शीर्षकको नियात्रामा होलिडे भएकोले आज औपचारिक कार्यक्रम नभएकोले सिङ्गापुर घुम्ने कार्यक्रम भएकोले मलेसिया र सिङ्गापुर जोड्ने साँघु तरी घनघोर कंक्रिटको वनभित्र पस्यौ । जहाँ दश प्रतिशत पनि खाली जमिन छैन । मुस्तफा मार्केट जहाँ इन्डियनहरूको पसल भएको ठाउँ, उडल्याण्ड गार्डेन, बुकिट रोड हुँदै बुकिट टिमाहा, सेराङ्गुन रोडहुँदै विभिन्न स्थानका दृश्यहरू अवलोकन गर्दै २६ कि.मी. को दुरी पार गरी गगनचुम्बी घरहरू, त्यहाँको प्राकृतिक वातावरण, बजारमा केही सामान खरिद गरेका कुरा, सिङ्गापुर एसियाको भेनिस हो भनेर सुनेको तर साच्चै नै सुन्दर भएको कुरा वर्णन गरिएको छ ।

'आखिर उनले सक्कली अनुहार देखाइछाडे' शीर्षकको नियात्रा यस नियात्रासङ्ग्रहको अन्तिम नियात्रा हो । यसमा मलेसिया कार्यक्रमको अवधिमा साथीहरूसँगको सम्पर्क व्यवहार र अनुशासनका कुराहरू लगायत बिदाइका कुरा व्यक्त गरिएको छ । बङ्गाली बाबुको व्यवहार र बोलीले नियात्राकारको मन रोएको र बिदाइको समयमा तीतो पीरो हुनुपर्दा नरमाइलो लागेको कुरा उल्लेख गरिएको छ ।

४.४.२ उद्देश्य

साहित्यका अन्य बिधामा जस्तै नियात्रामा पनि उद्देश्य महत्त्वपूर्ण हुन्छ । **पेट्रोनास टावरको सेरोफेरो** नियात्रासङ्ग्रह एसियाको एउटा विकसित देश मलेसियाको भ्रमणका बारेमा लेखिएको छ । त्यसैले यस नियात्रासङ्ग्रहको समग्र उद्देश्य भनेको त्यस ठाउँको विभिन्न स्थानहरूमा यात्रा गरी नयाँ अनुभव सङ्गाल्नु, त्यहाँको वस्तुस्थितिबारे जानकारी गराउनु, त्यस देशले गरेको विकास निर्माण तथा उन्नति प्रगतिको बारेमा जानकारी गराउनु लगायत त्यहाँको सांस्कृतिक, धार्मिक, शैक्षिक, आर्थिक, भौगोलिक, राजनीतिक, प्राकृतिक, ऐतिहासिक, पर्यटकीय क्षेत्रको बारेमा जानकारी गराउनु हो । त्यहाँको सहरी अवस्था,

विकासका काम शिक्षास्तर, संस्कृति, अनुशासन र शिष्टताको बारेमा जानकारी गराई नेपालीहरूलाई अनुशासित हुन र त्यसको अनुशरण गर्न, शिक्षा-दीक्षा लिन सिकाउनु हो । त्यहाँको राजनीतिक अस्थिरता र सफल नेतृत्वले गर्दा अर्थतन्त्र बलियो भएको कुरा अवगत गराउनु, एउटा मुस्लिम राष्ट्रमा बचाइ राखिएको हिन्दु संस्कारको बारेमा जानकारी दिनु, मलेसियाले जापानलाई पछ्याए जस्तै हामीले पनि समृद्ध र विकसित देश निर्माण गर्नको लागि दीर्घकालीन योजना बनाएर लक्ष्य पूरा गर्दै जानुपर्ने सुझाव लगायत सम्पूर्ण मलेसियाको वस्तुस्थिति, विकास निर्माण, प्राकृतिक सौन्दर्यको बारेमा यथार्थ चित्रण गर्नु यसको उद्देश्य हो ।

४.४.३ भाषाशैली

रामप्रसाद पन्त सरल, सहज र सम्प्रेष्य भाषाशैलीको प्रयोग गर्ने नियात्राकार हुन् । त्यसैले यस कृतिमा पनि उनले सरल, सहज र सम्प्रेष्य भाषाशैलीको प्रयोग गरेका छन् । यस कृति सामान्य लेखपढ गर्न जान्ने व्यक्तिले पढ्न र बुझ्न सक्ने किसिमको भाषा प्रयोग गरिएको छ । यस नियात्रासङ्ग्रहमा लेखकले सरल, संयुक्त र मिश्र गरी तिनै प्रकारका वाक्यको प्रयोग गरेका छन् । कृतिमा तत्सम्, तद्भव र आगन्तुक शब्दको सम्मिश्रण भेटिन्छ । प्रस्तुत कृति मलेसिया भ्रमणसँग सम्बन्धित भएकोले नियात्राकारले मलेसियन भाषाको प्रयोग प्रशस्त गरेका छन् । ठाउँको नाम जस्ताको त्यस्तै राख्नुपर्ने भए पनि कतिपय शीर्षकमा समेत मलेसियन भाषाको प्रयोग गरिएको छ । त्यसलाई स्पष्ट पार्न अर्थात् स्रोताहरूलाई बुझ्न सजिलो होस् भन्नका लागि कृतिको अन्त्यमा मलेसियन शब्दको अर्थ पनि दिइएको छ । “रामप्रसादको कला राम्रो छ, प्रस्तुति अझ बढी खारिन सक्यो भने उनी धेरै रोचक लेखकको रूपमा स्थापित हुनेछन्” (पन्त, २०६३ : भूमिकामा : डा. दुर्गाप्रसाद भण्डारी) । यस कृतिमा नियात्राकारले मलेसियामा देखेभोगेका अनुभवलाई कतै वर्णनात्मक शैलीमा, कतै विवरणात्मक शैलीमा, कतै दृश्यात्मक, कतै चित्रात्मक शैलीको प्रयोग गरिएको छ । वर्णनमा कतै आत्मपरक शैली कतै वस्तुपरक शैलीको प्रयोग पाइन्छ ।

४.५ निष्कर्ष

रामप्रसाद पन्तका प्रकाशित नियात्रा कृतिहरू नेपाली नियात्रा साहित्यका क्षेत्रमा महत्त्वपूर्ण कृति हुन् । पन्तका २०६३ सम्म प्रकाशित पूर्वार्द्ध चरणका नियात्रा कृतिहरूको संक्षेपमा विषयवस्तुका आधारमा र समग्रमा उद्देश्य र भाषाशैलीका आधारमा यस

परिच्छेदमा विश्लेषण गरिएको छ । रामप्रसाद पन्तका प्रकाशित तीन वटा नियात्रा कृतिहरूमध्ये **जापान भ्रमणका केही सम्भनाहरू** (२०५८), **पेट्रोनास टावरको सेरोफेरो** (२०६३) दुई वटा नियात्रा कृतिहरू नियात्राकार नेपाल सरकारको कर्मचारीका हैसियतले विभिन्न कार्यक्रममा सहभागी हुन् क्रमश : जापान र मलेसिया भ्रमणमा गएका बेलामा रचना गरिएको हुनाले यी दुई वटा नियात्रा कृतिहरू पूर्णरूपमा विदेशी भूमिको यात्राको वर्णनमा आधारित छन् । **यात्रा र अनुभूति** (२०६०) नियात्रा कृतिमा 'गया तीर्थयात्रा : यात्रा कि जात्रा !' शीर्षकको नियात्रामा भारतको र अन्य सबै नियात्राहरू नेपालको भूमिमा आधारित छन् ।

जापान भ्रमणका केही सम्भनाहरू नियात्रासङ्ग्रह जापान भ्रमणसँग सम्बन्धित भएकोले यस नियात्रासङ्ग्रहमा जापानले गरेको उन्नति, प्रगति र विकास निर्माणका कार्यका साथै जापानको भौगोलिक, प्राकृतिक, आर्थिक, शैक्षिक, सांस्कृतिक, औद्योगिक, प्रशासनिक, ऐतिहासिक विषयवस्तुको बारेमा वर्णन गरिएको छ । यस नियात्रासङ्ग्रहको समग्र उद्देश्य भनेको जापानी जनताहरूले गरेको उन्नति र प्रगतिको बारेमा नेपाली जनताहरूले शिक्षा लिन सकुन् र राष्ट्रनिर्माणमा समर्पित होऊन् भन्ने सन्देश पनि दिएको छ ।

यात्रा र अनुभूति नियात्रासङ्ग्रहमा नेपाल र भारत दुबै क्षेत्रका महत्त्वपूर्ण धार्मिक स्थलहरूको भ्रमणका साथै सामाजिक, सांस्कृतिक, शैक्षिक, भौगोलिक र प्राकृतिक विषयवस्तुलाई वर्णन गरिएको छ । यस सङ्ग्रहमा सङ्गृहीत 'गया तीर्थयात्रा : यात्रा कि जात्रा !' शीर्षकको नियात्रामा भारत यात्राको वर्णन गरिएको छ भने अन्य नियात्राहरूमा नेपालका विभिन्न स्थानहरूको यात्राको वर्णन गरिएको छ । यस नियात्रासङ्ग्रहको समग्र उद्देश्य भनेको विभिन्न स्थानहरूमा यात्रा गरी नयाँ अनुभव र अनुभूति सङ्गाल्दै धार्मिक महत्वको बारेमा जानकारी गराउनु र पर्यटकीय दृष्टिले महत्त्वपूर्ण स्थानहरूको बारेमा जानकारी गराउनु हो ।

पेट्रोनास टावरको सेरोफेरो नियात्रासङ्ग्रह मलेसिया भ्रमणसँग केन्द्रित रहेकोले त्यहाँका विभिन्न स्थानहरूको बारेमा वर्णन गर्नुका साथै धार्मिक, शैक्षिक, आर्थिक, राजनीतिक, प्रशासनिक, औद्योगिक, वातावरणीय अवस्थाको बारेमा यथार्थ चित्रण गरिएको छ । यस नियात्रासङ्ग्रहको समग्र उद्देश्य भनेको त्यहाँको वस्तुस्थिति विकासका काम, शिक्षास्तर, संस्कृति, अनुशासन र शिष्टताको बारेमा जानकारी गराउनुका साथै विकसित

देश निर्माण गर्नको लागि दीर्घकालीन योजना बनाएर लक्ष्य पूरा गर्दै जानुपर्ने सुझाव दिइएको छ ।

रामप्रसाद पन्त सरल, सहज भाषाशैलीको प्रयोग गर्ने नियात्राकार हुन् । त्यसैले माथि उल्लेख गरिएका तीन वटा नियात्रासङ्ग्रहमा सामान्य लेखपढ गर्न सक्ने व्यक्तिले बुझ्न सक्ने सरल, सहज र सम्प्रेष्य भाषाशैलीको प्रयोग गरिएको छ । नियात्राकार पन्त संस्कृत साहित्यका विद्यार्थी भएका कारण उनको लेखनमा संस्कृतको केही प्रभाव देख्न सकिन्छ । पन्तका नियात्राकृतिहरूमा तत्सम्, तद्भव र आगन्तुक तिनै खाले शब्दहरूको सम्मिश्रण भेटाउन सकिन्छ । रामप्रसाद पन्तका विदेशी यात्राको भ्रमणमा आधारित नियात्राहरूमा आगन्तुक शब्दहरूको बाहुल्यता देखिन्छ । जस्तैः **जापान भ्रमणका केही सम्झनाहरू** नियात्रासङ्ग्रहमा जापानी शब्दहरूको र **पेट्रोनास टावरको सेरोफेरो** नियात्रासङ्ग्रहमा मलेसियन शब्दहरूको प्रयोग गरेको पाइन्छ । पन्तका नियात्राहरूमा स्थान अनुरूप ठाउँ-ठाउँमा स्थानीय भाषाशैलीको प्रयोगका साथै कहीकँतै व्यङ्गात्मक भाषाशैलीको प्रयोग पनि पाइन्छ । कहीकँतै हाम्रो जनजिब्रोमा प्रचलित उखाँनहरूको प्रयोग पनि भेटिन्छ । पन्तले नियात्राहरूमा आफूले देखे भोगेका अनुभवलाई कतै वर्णनात्मक शैली कतै विवरणात्मक शैली र कतै आत्मपरक शैली र कतै वस्तुपरक शैलीको प्रयोग गरेका छन् ।

पाँचौं परिच्छेद

रामप्रसाद पन्तका उत्तरार्द्ध चरणका नियात्रा कृतिहरूको विश्लेषण

५.१ विषय परिचय

यस परिच्छेदमा रामप्रसाद पन्तका वि.स. २०६४-२०६८ सालसम्म प्रकाशित उत्तरार्द्ध चरणका तीन वटा नियात्रासङ्ग्रहहरू **वाह्र सूर्य : सोह्र फन्को** (२०६४), **पर्यन्तदेश** (२०६६), **स्मृतिगङ्गाको तीरैतीर** (२०६८) कृति भित्रका नियात्राहरूको सङ्क्षेपमा यात्रा साहित्यको मुख्य तत्त्व विषयवस्तुका आधारमा विश्लेषण र समग्रमा नियात्रा कृतिको उद्देश्य र भाषशैलीका आधारमा सङ्क्षेपमा विश्लेषण गरिएको छ ।

५.२ बाह्र सूर्य : सोह्र फन्को नियात्रा कृतिको विश्लेषण

नियात्राकार रामप्रसाद पन्तको **बाह्र सूर्य : सोह्र फन्को** (२०६४) नियात्रासङ्ग्रह नियात्रा कृतिका रूपमा चौथो प्रकाशित कृति हो । यस नियात्रासङ्ग्रहमा वर्णित स्थानहरूको यात्रा श्रृङ्खलावद्ध रूपमा वि.स.२०६३ सालको होलीदेखि वि.स.२०६४ सालको होलीसम्मको एक वर्षको अवधिमा प्राय : उनै-उनै सहयात्रीका साथ सम्पन्न गरिएको छ । यो नियात्रासङ्ग्रहमा भूगोल, प्रकृति, समाज, इतिहास, धर्म, संस्कृति, कृषि, उद्योग, व्यापार, व्यवसाय, भाषा साहित्य, राजनीति आदि विविध पक्षलाई समेटिएको छ । यस नियात्रा सङ्ग्रहभित्र विभिन्न शीर्षकमा आवद्ध पूर्व प्रकाशित र अप्रकाशित गरी सोह्र वटा नियात्राहरूमध्ये एउटा नियात्रा 'तातोपानीको पुनरावृत्ति र खासा भ्रमण' मा विदेशी भू-भागको यात्रा प्रस्तुत गरिए पनि अरू सम्पूर्ण यात्राहरू स्वदेशमै अझ काठमाडौं वरपरको भू-भागमा सीमित रहेका छन् । यस नियात्रासङ्ग्रहभित्र रहेका चौध वटा नियात्रामा एक दिनको यात्राक्रम र दुई वटा नियात्रामा दुई दिनको यात्रा क्रम प्रस्तुत गरिएको छ । "प्राकृतिक सुन्दरताको धनी देश नेपालकै गौंडा-गौंडा, थुम्का-थुम्का, खोच-खोचमा पाइला बढाउन सकेमात्र पनि राम्रा नियात्राहरू जन्मन्छन् भन्ने ज्वलन्त उदाहरण बाह्र सूर्य : सोह्र फन्को बनेको छ" (आचार्य, २०६५ : ६) । सरल, सजीव र परिष्कृत भाषा एवम् रोचक प्रस्तुति यस नियात्रा सङ्ग्रहका प्राप्ति हुन् । बाहिरी आवरण पृष्ठ बाहेक यस नियात्रासङ्ग्रहमा एक सय छयासी पृष्ठ रहेका छन् ।

५.२.१ विषयवस्तु

बाह्र सूर्य : सोह्र फन्को नियात्रासङ्ग्रहमा भूगोल, प्रकृति, समाज, इतिहास, धर्म, संस्कृति, कृषि, उद्योग, व्यापार, व्यवसाय, भाषा, साहित्य, राजनीति आदि विविध विषयवस्तुको वर्णन गरिएको छ ।

'कुलेखानी हुँदै एक फन्को' शीर्षकको नियात्रा **बाह्र सूर्य : सोह्र फन्को** नियात्रा सङ्ग्रहको पहिलो नियात्रा हो । यसमा नियात्राकार, कुमार दाहाल, केशव शर्मा, २०६३ साल फागुन १९ गते होलीको नाममा संस्कृतिको सिकार भइन्छ भनेर प्राकृतिक वातावरणमा रमाउन बिहान काठमाडौंबाट कुलेखानी गई साँझ पुनः काठमाडौं फर्केको यात्राको विवरण यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ । यात्राको क्रममा चोभार, फर्पिङ हुँदै कुलेखानी जाँदा लालीगुँराससँग रमाउँदै गएको, लाँकुरी भञ्ज्याङबाट काठमाडौं उपत्यकाको दृश्यावलोकन, उत्तरपट्टिका हिमश्रृङ्खलाको अवलोकन, इन्द्रसरोवर ताल, कुलेखानी जलविद्युत परियोजनाको अवलोकन गरी प्राकृतिक सौन्दर्यको चित्रण, भौगोलिक अवस्थाको चित्रण गरिएको छ । कुलेखानी आवुडोल, तिस्टुङ हुँदै काठमाडौं फर्कने क्रममा विभिन्न जातजाति, धर्म र संस्कृतिका कुराको बारेमा उल्लेख गरिएको छ ।

'रोसीको तीरैतीर कोसीतिर' शीर्षकको नियात्रामा वि.स. २०६४ वैशाख ११ गते लोकतन्त्र दिवसका अवसरमा विदाको दिन पारेर नियात्राकार, बालकृष्ण शर्मा, कुमार दाहाल र केशव शर्मा रोसीको तीरैतीर कोसीतिर गएको प्रसङ्गलाई वर्णन गरिएको छ । बिहान दश बजे बनेपाबाट यात्रा सुरु हुन्छ । पहाडै-पहाड, डाँडो, फाँट, भञ्ज्याङ, खोचको अवलोकन गर्दै यात्रा टोली भकुण्डेवेशी पुग्छन् । त्यसै क्रममा कृषियोग्य भूमि, फलफूल इत्यादिको अवलोकन गर्दै मंगलटार हुँदै नेपालचोक पुग्दछन् । नेपालचोकको ऐतिहासिक वा भौगोलिक स्थितिको बारेमा चर्चा गरिएको छ । सुन्दर, स्वच्छ पानी बगिरहेको कोशी नदीमा गीत गाउँदै पौडी खेलेको प्रसङ्ग लगायत काभ्रे, रामेछाप र सिन्धुली तीन जिल्लाको सङ्गम स्थल नेपालचोकलाई व्यापारिक क्षेत्र भनि चिनाउन खोजिएको छ ।

'मूलखर्क उक्लेर चिसापानी पुग्दा' शीर्षकको नियात्रा दायित्व वाङ्मय प्रतिष्ठानको सातौं वार्षिकोत्सव पद्मकन्या क्याम्पसका विद्यार्थीहरूको झगडाले गर्दा स्थगित भएर रहेको खाली समयलाई सदुपयोग गर्ने क्रममा नियात्राकार कुमार दाहाल र केशव शर्माले गरेको काठमाडौं चिसापानी यात्राको वर्णन गरिएको छ । सुन्दरीजलबाट उकालो चढ्दा, मूलखर्क

गाउँका तामाङ, शेर्पा भाइ बहिनीको हिडाइले नियात्राकारलाई बाल्यकाल र आफ्नो जन्मथलोको सम्झना आउँछ । शिवपुरी राष्ट्रिय निकुञ्ज, उकालो ओरालो गर्ने विदेशी पर्यटक, लाकुरी भञ्ज्याङको चीसोपन महत्त्वपूर्ण पक्ष हुन् । त्यहाँको चिसापानीले ट्रेकिङ्ग रुटको महत्त्व राखेको छ । पर्यटकीय दृष्टिले र प्राकृतिक सौन्दर्यका दृष्टिले उक्त ठाउँको महत्त्व रहेको कुरा वर्णन गरिएको छ ।

'शिवपुरीधाम र बाग्द्वारकी माता' शीर्षकको नियात्रा शिवपुरी राष्ट्रिय निकुञ्ज र बाग्द्वार अर्थात् बाग्मती नदीको उत्पत्ति स्थलको भ्रमणमा आधारित धार्मिक यात्रा हो । बुढानीलकण्ठबाट यात्राको सुरुवात हुन्छ । शिवपुरी राष्ट्रिय निकुञ्जको घनाघोर जङ्गल र जङ्गलमा रहेका विविध प्रकारका जडिबुटीको महत्त्व उल्लेख गरिएको छ । नागी गुम्बाको दर्शन गरेको कुरा, बाग्मतीको उत्पत्तिस्थलको ढोकैनिर तपस्यामा तल्लीन रहेकी माँशक्तिका विचारलाई उल्लेख गरिएको छ । त्यस्तै युक्रेनबाट आएर बसेका शिवकृष्ण बाबा, भारतको मरेठबाट आएका रुखको टोड्कामा बस्ने टोड्के बाबा, शिवपुरी बाबा, र विश्वेश बाबाको वर्णन गरिएको छ । यसरी यस नियात्रमा धार्मिक, आध्यात्मिक कुराहरूको बारेमा चर्चा गरिएको छ भने अर्कोतिर शिवपुरी डाँडाबाट देखिने प्राकृतिक सौन्दर्यको बारेमा वर्णन गरिएको छ ।

'जुकाले सातो खाएको त्यो असफल यात्रा' शीर्षकको नियात्रा वि.स. २०६४ असार ९ गते नियात्राकार पन्तका साथमा कुमार दाहाल, केशव शर्मा र बालकृष्ण शर्मा यस यात्रामा संलग्न छन् । भन्ज्याङ्फेदीबाट सिस्नेरीको डाँडो हुँदै उपत्यकाको दृश्य अवलोकन गर्दै लाकुरी भन्ज्याङ पुग्छन् । सिस्नेरी डाँडा हुँदै श्रृङ्गेश्वर गुफा हेर्न जाँदा जुकाले सताएको र श्रृङ्गेश्वर गुफा नै पत्ता लगाउन नसकी असफल यात्रा भएको घोषणा गर्दछन् । फर्किने क्रममा रयाल बजार, कुशा देवीको दर्शन, भालेश्वर मन्दिरको दर्शन, मल्पी इन्टरनेसनल स्कुल पनौती हुँदै काठमाडौं आइपुग्छन् ।

'मेलम्ची परिक्रमा' शीर्षकको नियात्रा वि.स. २०६४ असार २३ गते नियात्राकारका साथमा अन्य तीनवटा साथीहरू यस यात्रामा सहभागी छन् । यात्राको आरम्भ धुलिखेलबाट हुन्छ । पाँचखालको कृषियोग्य जमिनको चर्चा गर्दै लामीडाँडा हुँदै अगाडि बढ्ने क्रममा रानीगाउँमा रहेको कृषियोग्य जमिन त्यहाँको उत्पादन लगायत जर्केखोलाको छेउमा रहेको सुन्दर फाँटले जन्मस्थलको स्मरण गराएको कुरा वर्णन गरिएको छ । नियात्राकारले

सिन्धुपाल्चोकका साहित्यकारहरूको सम्झना गरेका छन् । यात्राका क्रममा नेपालका विभिन्न नदीहरूको स्वभाव र विशेषताहरूको पनि चर्चा गर्न पुग्छन् मेलम्ची खानेपानी आयोजनाले गरेका क्रियाकलापको निरीक्षण, मेलम्चीमा केही क्षण पौडी खेली विभिन्न कच्ची बाटोबाट प्रकृतिको अवलोकन गर्दै काठमाडौं आइपुग्दा यात्रा समाप्त भएको छ ।

'तातोपानीको पुनरावृत्ति र खासा भ्रमण' शीर्षकको नियात्रा वि.स. २०६४ भदौ ११ र १२ गते नियात्राकार र अन्य साथीहरूका साथ चीनको भूमिमा गरिएको यात्रा हो । नियात्राकार तातोपानी र खासा पहिले पनि भ्रमण गरिसक्नु भएको छ तर पहिले गरेको यात्रा र अहिले गरेको यात्रामा फरक भएको र दोलालघाट पुग्दा नै त्यसको अनुभूति भएको छ । तातोपानी पहिलेभन्दा धेरै व्यवस्थित भएको धाराहरू निर्माण गरिएका स्विमिङपुल निर्माण गरिएको र आनन्द प्राप्तिको लागि यात्रा टोली एकरात तातोपानीमा बसेका छन् । चीनको खासा व्यापारिक केन्द्र भएकोले त्यहाँ भएको भीडभाड, सामानको ओसार-पसार, दुई देशको सीमामा हुने झन्झट जस्ता कुराको बारेमा चर्चा गरिएको छ । खासा बजार सहज रूपमा अवलोकन गरी काठमाडौं फर्कने क्रममा भोटेकोसी नदी माथि निर्मित दक्षिण एसियाकै आर्कषण मानिने बन्जीङजङपीङमा आएर विदेशीहरूले जम्पिङ गरेको अवलोकन गरी यात्रालाई पुनः निरन्तरता दिँदै काठमाडौं आइपुग्दा यो नियात्रा समाप्त हुन्छ ।

'सिरिरिरी जिरीतिर' शीर्षकको नियात्रामा नियात्राकारका साथ उनै चार जना साथी लामोसाँघु हुँदै जिरी दुई दिनको यात्रा वर्णन गरिएको छ । मोटरसाइकलमा गरिएको यस यात्रामा प्राकृतिक सौन्दर्यको पूर्ण वातावरणले आनन्द दिएको, २६०० मिटरको उचाइमा रहेको मुडेमा पुग्दाको आनन्द, तेर्स्रो उकालो हुँदै चरिकोटबाट १६ किलोमिटर तल तामाकोसी किनारको बजारमा खाजा खाइ, लामोसाँघु-जिरी राजमार्गको सबैभन्दा अग्लो ठाउँ नाम्दु, मैनापोखरी, खावा पुगेको यसको उचाई ३२६० मिटर रहेकोले चिसो अत्यन्तै भएको, त्यहाँबाट तल झरेर जिरी पुगी एक रात त्यही बसेको कुरा उल्लेख गरिएको छ । जिरीश्वरी महादेव, हलेश्वरी महादेव लगायत जिरी उपत्यकामा रहेका विभिन्न स्थानहरूको भ्रमण, जिरीको पहिचान, जिरेल संस्कृति र उत्पादन चीज भएको कुरा उल्लेख गरिएको छ । जिरी पर्यटकीय स्थल भएको र जिरीलाई मिनी स्वीजरल्यान्ड पनि भन्ने गरेको कुरा उल्लेख गरिएको छ । फर्कने क्रममा दोलखा भीमसेनको दर्शन गरी मानवीय आस्था र विश्वासको कुरा गर्दै विभिन्न स्थानहरूको अवलोकन गर्दै लामोसाँघुमा आइपुग्दा नियात्रा समाप्त हुन्छ ।

'देवीघाट हुँदै गल्छीतिर' शीर्षकको नियात्रामा नियात्राकार, बालकृष्ण शर्मा, केशव शर्मा, कुमार दाहाल गरी चार जना मोटरसाइकलमा बालाजु-नुवाकोटको देवीघाट हुँदै त्रिशूलीको किनारै किनार गल्छी निस्कने रहेको छ । तादीखोला त्रिशूलीको सङ्गम हुँदै यात्रालाई निरन्तरता दिने क्रममा जाल्पादेवी मन्दिर, भैरवी मन्दिर परिसरले त्यहाँको प्राकृतिक वातावरणमा फूलमा सुगन्ध थपेको छ । त्यहाँको रमणीय दृश्यहरूबाट प्रभाबित हुदै गल्छी पुगेर काठमाडौं आउने क्रममा कोल्पूखोला आउना साथ महाकवि लक्ष्मीप्रसाद देवकोटालाई सम्झेको कुरा वर्णन गर्दै यात्रा टोली काठमाडौं फर्कको कुरा उल्लेख गरिएको छ ।

'नालाबाट नगरकोट हुँदै साखुँतिर' शीर्षकको नियात्रामा नियात्राकार पन्त, केशव शर्मा, बालकृष्ण शर्मा, कुमार दाहालले नालाबाट नगरकोटतिर, गरेको यात्राको वर्णन गरिएको छ । यात्राको क्रममा भुइँचालो डाँडो, चिहान फाँटको अवलोकन गर्दै नेपालको धार्मिक, शैक्षिक र औद्योगिक महत्त्व बोकेको नालाको वर्णन गरिएको छ । प्राकृतिक क्षेत्रमा रहेका विभिन्न वस्तुहरूको अवलोकन गर्दै यात्रीहरू नगरकोट गई त्यहाँको सुन्दरतामा रमाएको कुरा वर्णन गरिएको छ । नगरकोटबाट फर्किदा विश्वम्भरा, भट्टेखोला, नालुगाउँ, साँखु हुँदै काठमाडौं आइपुग्दा नियात्रा समाप्त भएको छ ।

'फुल्चोकीको शिखर चुम्दा' शीर्षकको नियात्रा २०६४ को गोवर्द्धन पूजाका दिन नियात्राकार, कुमार दाहाल, केशव शर्मा र बालकृष्ण शर्माले गरेको भ्रमणमा आधारित नियात्रा हो । नियात्राकार पन्तले यात्रासम्बन्धी विभिन्न दृष्टिकोण प्रस्तुत गर्ने क्रममा जीवनलाई प्रभाव पार्ने महत्त्वपूर्ण विषय यात्रालाई लिँदै त्यसमा पनि सामुहिक यात्राको आनन्द बेग्लै हुने कुरा व्यक्त गरेका छन् । चावहिलबाट यात्रा सुरुगरी गोदावरी हुँदै घनाजङ्गल प्राकृतिक वातावरणमा रमाउँदै चिसोको अनुभव गर्दै फुल्चोकी पुग्छन् । फलामको लागि प्रख्यात फुल्चोकीमा रहेका फुल्चोकी देवी, शिव पार्वती, गणेशका मूर्ति, धार्मिक सहिष्णुताको प्रतीक बौद्धस्तुप, रेडियो, टेलिभिजन, दुरसञ्चार र हवाइजहाजका टावर आदि अवलोकन गरी फर्कने क्रममा टौखेलमा आइ यात्रा समाप्त भएको छ ।

'स्वस्थनिवासदेखि गुर्जुभन्ज्याङ हुँदै झोरतिर' शीर्षकको नियात्रा २०६४ पुस १५ गते नियात्राकार, केशव, बालकृष्ण र कुमारले गरेको भ्रमण बुढानीलकण्ठबाट सुरु गरी शिवपुरी राष्ट्रिय निकुञ्जका थरिथरिका फलफूल, दूर्लभ, जडिबुटी, वन्यजन्तुहरूको वर्णन गर्दै,

थाप्लेको लेख, पश्चिमोत्तर दिशातिर रहेको गुर्जुभन्ज्याङ्बाट देखिने हिमश्रृङ्खला, विभिन्न डाँडाहरूको रमणीय दृश्यावलोकन गर्दै धेरै तल फैलिएको झोरको फाँटको प्राकृतिक सुन्दरताको अवलोकन गरेको कुरा वर्णन गरिएको छ । फर्कने क्रममा झोरको बसस्टप, बौडेश्वर महादेवको गुफा मन्दिर लगायत टोखा बजारमा रहेका विभिन्न मठ मन्दिरको दर्शन गरेको कुरा उल्लेख गरिएको छ । टोखाबाट नेपालटार हुँदै पुरानो गुह्येश्वरीमा आइ यात्रा समाप्त भएको छ ।

'चन्द्रागिरि टेकेर दृष्टि घुमाउँदा' शीर्षकको नियात्रामा नियात्राकार उनै साथीहरूसँग चन्द्रागिरि भ्रमण गर्ने रहेको छ । गोरखाबाट मकवानपुरतिर लाग्दा पृथ्वीनारायण शाहले चन्द्रागिरिबाट काठमाडौँ उपत्यका देखेपछि मन पराएको कुरा सम्झँदै यात्राटोली पनि उक्त क्षेत्रको भ्रमण गर्ने मनसायले थानकोट हुँदै देउराली भन्ज्याङ्बाट हात्तीबन हुँदै चुचुरोतिर उक्लेर हेर्दा नेपाल खाल्डो देखेको कुरा उल्लेख गरेका छन् । देउराली भन्ज्याङ्बाट देखिएको सुन्दर दृश्य काठमाडौं, चित्लाङ, मार्खु र निगालेको डाँडोको अवलोकन गरिएको छ भने वरिपरि देखिने सुन्दर प्रकृतिसँगै नेपालको विकासको स्थिति प्रति निरास भएका छन् । त्यस क्षेत्रमा रहेका ऐतिहासिक वस्तुको संरक्षण गर्नुपर्ने लगायत चन्द्रागिरिबाट देखिने प्रकृतिको सुन्दर स्वरूपको उल्लेख गरेका छन् ।

'तीनपाने भन्ज्याङ्मा तीन घण्टा' शीर्षकको नियात्रामा २०६४ साल माघ २५ गते नियात्राकार पन्त, कुमार, केशव र बालकृष्णको यात्रा सातदोबाटो हुँदै भट्टेडाँडातिर लाग्ने क्रममा खुमालटार, सुनाकोठी, बज्रबाराही मन्दिर र त्यस मन्दिर वरपरको जङ्गलमा पाइने विभिन्न रुख जनावरहरूको उल्लेख गर्दै, टोखेलमा रहेको ढुङ्गा रोडा उद्योगले दूषित बनाएको वातावरणको उल्लेख गर्दै, टीकाभैरव बजार हुँदै, कालीटारमा चियापान गरी त्यहाँ रहेको बाँदरकम्पनीको अवलोकन गरी, तीनपाने भन्ज्याङ् पुगी त्यहाँको वस्तुस्थिति र भौगोलिक वातावरणको बारेमा वर्णन गरिएको छ । उपत्यकाका नजिकका डाँडाकाँडा भन्ज्याङ् घुम्दा नियात्राकारलाई विकासका काममा पछि परेको भनि हीनताबोध भएको छ । काठमाडौँ फर्कने क्रममा तोरीको तेलले प्रसिद्ध भएको खोकनालाई ऐतिहासिक र सांस्कृतिक सम्पदाको महत्त्व रहेको ठाउँ भनि उल्लेख गरिएको छ ।

'तीस वर्षपछि नागार्जुनको धुरीमा' शीर्षकको नियात्रा २०६४ को महाशिवरात्रिका दिन नियात्राकार पन्त, कुमार, केशव र बालकृष्णद्वारा नागार्जुनको भ्रमण गरिएको छ ।

नियात्राकार पन्त तीस वर्षपछि नागार्जुन गएका थिए तर अहिलेको भ्रमण र पहिलेको भ्रमणमा फरक छ । यात्राको क्रममा बालाजु बाइपास, नागार्जुन गेट हुँदै यात्राटोली शिखरतर्फ उन्मुख भएर जाने क्रममा घना जङ्गल, स्वयम्भुको टाकुरो, हल चोक परिसर, इचङ्गुनारायण आदिको प्राकृतिक दृश्य सुन्दर देखिएको कुरा व्यक्त गरिएको छ । नागार्जुनको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि मञ्जुश्रीसँग गाँसिएको छ । तिनै कुराहरूको प्रसङ्गमा मञ्जुश्रीको तपस्थली, वनजङ्गल हेर्दै मुड्खु पुगेको कुरा उल्लेख गरिएको छ । प्राकृतिक रूपमा नागार्जुनको परिधिमा बाह्र वटा स-साना थुम्काहरू र सोह्र वटा पानीका मूल छन् । नागार्जुनमा रहेका विभिन्न स्थान र नागार्जुन नाम रहनुमा यसको धार्मिक महत्त्व रहेको बारेमा विभिन्न चर्चा गरिएको छ । नागार्जुनका बारेमा रहेका विभिन्न किम्वदन्तीहरूको पनि रोचक तरिकाले प्रस्तुत गरिएको छ ।

'कालु पाँडेको टाउको खोज्दै दहचोक डाँडोमा' शीर्षकको नियात्रा यस नियात्रासङ्ग्रहको अन्तिम नियात्रा हो । २०६४ चैत्र ९ गते नियात्राकार पन्त, केशव शर्मा, कुमार दाहाल, अर्जुन विरक्ति र शिवप्रसाद भट्टराईको सामुहिक रूपमा गरिएको यात्रा वर्णनमा आधारित नियात्रा हो । यात्राका क्रममा भीमढुङ्गाका मित्र शिवप्रसाद भट्टराईको घरमा खाना खाने र रामकोट हुँदै दहचोक निस्केर काजी कालु पाँडेको समाधि हेर्ने रहेको छ । भीमढुङ्गाको ऐतिहासिक महत्त्व बारे वर्णन, मस्ताराम बाबाको आश्रम, बादलकोट डाँडो, दहचोकको संवत् ११५६ मा निर्मित मन्दिर, पोखरी आदिको दृश्यावलोकन, त्यहाँको रमणीय दृश्यले लेखकको मन जन्मथलोतिर गएको कुरा उल्लेख गरिएको छ । वि.स. १८१४ जेठ १९ गते कीर्तिपुरको युद्धमा वीरगति प्राप्त गरेका कालु पाँडेको समाधि स्थलको अवलोकन गर्नुका साथै त्यहाँबाट देखिने प्राकृतिक रमणीय दृश्यहरूको अवलोकन गरी फर्केको कुराको साथै केही रूपमा नेपालको इतिहासलाई सम्झने कुरा पनि गरिएको छ ।

५.२.२ उद्देश्य

नियात्राकारले नियात्रामा कुनै विषयवस्तुलाई प्रस्तुत गर्ने क्रममा आफ्नो यात्रामा घटेको घटना र अनुभूतिलाई प्रस्तुत गर्दछन् । यस सङ्ग्रहमा सङ्गृहीत नियात्राहरू खासगरी काठमाडौं उपत्यका र त्यसको सेरोफेरोमा अवस्थित विभिन्न स्थानहरूको भ्रमणमा आधारित छन् भने एउटामात्र नियात्रा चीनको भूमिमा अथवा चीनको व्यापारिक क्षेत्र खासा भ्रमणमा आधारित छ । त्यसैले यस नियात्रासङ्ग्रहको समग्रमा उद्देश्य भनेको यात्रा गरेका ठाउँको

प्रकृति चित्रण गर्नु, समाज चित्रण गर्नुका साथै भूगोल, संस्कृति, धर्म, कृषि, उद्योग, व्यापार, व्यवसाय, इतिहास र जनजीवनको बहुरङ्गी र बहुआयामिक चित्र सजीव रूपमा प्रस्तुत गर्नु हो । यो नियात्रासङ्ग्रह राष्ट्रप्रेमले ओतप्रोत भएको नियात्रासङ्ग्रह हो । "बाह्र सूर्यः सोह्र फन्को भित्रका रचनाहरू प्रकृति चित्रणात्मक एवम् समाज चित्रणात्मक गरी मूलतः दुईवटा उद्देश्यको परिपूर्तिमा केन्द्रित छन् र त्यस दृष्टिले ती सफल पनि छन्" (पन्त, २०६४ : घ) । समग्रमा भन्नु पर्दा नियात्राकारले नेपालमा सुषुप्त अवस्थामा रहेका जडिबुटी, पशुपक्षी विभिन्न थरीका बोटविरूवा पर्यटकीय क्षेत्रका दृष्टिले महत्त्वपूर्ण क्षेत्रहरू आदिको विकासबाट नै समग्र नेपालको विकास हुने, देशवासी आ-आफ्नो स्थानबाट लाग्नुपर्ने र नेपालमा रहेका त्यस्ता पर्यटकीय क्षेत्रको प्रचार प्रसार तीब्र रूपमा गर्नुपर्ने धारणा प्रस्तुत गरेका छन् ।

५.२.३ भाषाशैली

कुनैपनि लिखित वा मौखिक कुराको अभिव्यक्तिको माध्यम भाषा हो भने प्रस्तुत गर्ने तरिका शैली हो । नियात्राकार रामप्रसाद पन्त सरल, सहज भाषाशैलीको प्रयोग गर्ने नियात्राकार हुन् । त्यसैले यस कृतिमा उनले सरल, सहज भाषाशैलीको प्रयोग गरेका छन् । यस कृतिमा सामान्य लेख पढ गर्न सक्ने व्यक्तिले पढ्न र बुझ्न सक्ने किसिमको भाषा प्रयोग भएको छ । यस नियात्रासङ्ग्रहमा लेखकले सरल, संयुक्त र मिश्र तीनै प्रकारका वाक्यको प्रयोग गरेका छन् । यस कृतिमा तत्सम्, तद्भव र आगन्तुक तिनै शब्दको सम्मिश्रण भेटाउन सकिन्छ । यस नियात्रासङ्ग्रहमा नियात्राकारले यात्राका क्रममा घटेका वास्तविक घटनाहरू प्रस्तुत गर्ने क्रममा ठाउँ ठाउँमा नेपाली र हिन्दी गीतको प्रयोग गरेर नियात्रालाई रोचक बनाएका छन् । यात्रा गरेका स्थानहरूमा प्रस्तुत स्थानीय भाषाको पनि कहिँकतै प्रयोग पाइन्छ । यस कृतिमा तत्सम् शब्दहरू प्रशस्त मात्रामा भेटीनुका साथै तर्कपूर्ण प्रस्तुतिका लागि संस्कृतका श्लोकहरू पनि प्रस्तुत गरेका छन् । जस्तै :

"सर्वनासे समुत्पन्ने अर्धत्यजति पण्डित" (पन्त, २०६४ : ४३) ।

"अरक्षित तिष्ठति देव रक्षित सुरक्षितं दैव हतं विनयश्यति
जीवत्यनाऽथोकपि विर्सजित कृत प्रयत्नाऽपि गृहे नाजीवति" (पन्त, २०६४ : १०९) ।

"एकाकिना तपो द्धाभ्यां पठन गायन त्रिभिः
चतुर्भि गमनं क्षेत्रं पञ्चभिर्बहुभि रण :" (पन्त , २०६४ : ११४) ।

यस कृतिमा नियात्राकारले देखे भोगेका अनुभवलाई कतै वर्णनात्मक शैली, कतै विवरणात्मक शैली, कतै आत्मपरक शैली र कतै वस्तुपरक शैलीको प्रयोग गरेका छन् ।

५.३ पर्यन्तदेश नियात्रा कृतिको विश्लेषण

नियात्राकार रामप्रसाद पन्तको **पर्यन्तदेश** (२०६६) नियात्रासङ्ग्रह नियात्रा कृतिका रूपमा पाँचौ प्रकाशित कृति हो । यस नियात्रासङ्ग्रह नियात्राकार रामप्रसाद पन्त चिनियाँ सरकारको निम्तोमा 'इकोनोमी एन्ड डिफेन्स सेक्युरिटी' विषयक सेमिनारमा भाग लिन नेपाल सरकारको कर्मचारीका हैसियतले चीनको भू-भागमा गरिएको एक महिनाको यात्रा वर्णनमा आधारित छ । "त्यहाँको भौगोलिक र सांस्कृतिक परिवेशको उत्खनन गर्दै त्यसको नेपाल र नेपालीसँगको तुलना गरेर त्यसबाट प्राप्त चेतनशक्तिलाई अत्यन्त गम्भीर र सचेततापूर्वक साधारण एवम् बौद्धिक जन समुदाय माझ राखिएको कृति हो" (शर्मा, २०७० : ९०) । यस नियात्रासङ्ग्रहमा चीनको भौगोलिक, प्राकृतिक, ऐतिहासिक, भाषा, संस्कृति, सभ्यता आदिको बारेमा जानकारी दिइएको छ । चीनको राजनीतिक अवस्था, त्यहाँको अर्थतन्त्र लगायत चीनले गरेको औद्योगिक विकासका धेरै दृष्टान्तहरू यस सङ्ग्रहभित्र छन् । यस नियात्रासङ्ग्रहमा पन्ध्र वटा नियात्राहरू प्रस्तुत गरिएका छन् । बाहिरी आवरण पृष्ठबाहेक यस नियात्रासङ्ग्रहमा एक सय चौंध पृष्ठ रहेका छन् ।

५.३.१ विषयवस्तु

पर्यन्तदेश नियात्रासङ्ग्रहमा त्रिभुवन विमानस्थलबाट उड्दै देखि चीन देशका नानजिङ, हान्जु, साङ्घाई, आदि कतिपय प्रदेश र त्यहाँको भौगोलिक, प्राकृतिक, ऐतिहासिक, राजनीतिक, अर्थतन्त्र, भाषा, संस्कृति आदि विविध विषयवस्तुका बारेमा वर्णन गरिएको छ ।

'अन्योलपूर्ण यात्राः विस्मयकारी स्वागत' शीर्षकको नियात्रा यस नियात्रासङ्ग्रहको पहिलो नियात्रा हो । यसमा नियात्राकार पन्त सरकारी कर्मचारीको हैसियतले पाएको चीन यात्रा आफ्नो स्वास्थ्यका कारण छेकिने हो कि भन्ने अन्योलपूर्ण अवस्था भएको कुरा व्यक्त गरिएको छ । इकोनोमी एन्ड डिफेन्स सेक्युरिटी विषयक सेमिनारमा भाग लिन करिब एक महिनाको लागि नियात्राकार पन्त र साथी राजेश पौडेल चीनको नानजिङ जान लागेको कुरा उल्लेख गरिएको छ । यात्राको क्रम त्रिभुवन विमानस्थल काठमाडौंबाट सुरूभई चार घण्टाको उडानपछि विमान ग्वान्जाउ प्रान्तको वायुन एयरपोर्टमा केही घण्टाको बसाइपछि

चाइना साउथर्न एयरलाइन्सकै अर्को विमानबाट दुई घण्टाको उडानपछि नानजिङ् एयरपोर्टमा गएको र त्यहाँ लिजिङ नामक आर्मी कमान्ड कलेजकी मेजरबाट गरिएको स्वागत, एयरपोर्ट बाट करिव एक सय किलोमीटरको यात्रा गरी आर्मी कलेजमा पुगेर ओर्लेसम्मका घटनालाई वर्णन गर्नुका साथै त्यहाँको प्राकृतिक सौन्दर्य र भौतिक उन्नतिको बारेमा वर्णन गरिएको छ ।

'एउटै सपनाः एउटै विश्व' शीर्षकको नियात्रामा सेमिनार उद्घाटन हुने दिन नियात्राकार र अन्य सहभागी राष्ट्रका साथीहरू राष्ट्रिय पोशाक लगाएर सुविधा सम्पन्न हलमा कार्यक्रम सञ्चालन हुने क्रममा गएको र त्यहाँ एउटा डिस्प्ले वोर्डमा एउटै सपनाः एउटै विश्व वाक्य लेखिएको र उक्त वाक्यले विश्ववन्धुत्वको भावना र आर्थिक समानता देखाउन खोजेको देखिन्छ । कार्यक्रमको उद्घाटन भएपछि आर्मी कमाण्ड कलेजको निरीक्षण गरेको कुरा उक्त कलेजको निर्माण सन् १९४८ मा जापानलाई च्यालेन्ज दिने गरी निर्माण भएको र सन् १९५३ मा माओत्सेतुङ्बाट उद्घाटन भएको कलेज भव्य भएको र त्यहाँ भएका कोटेसनहरू पनि स्मरणीय र मननीय रहेको कुरा व्यक्त गरिएको छ ।

'सनयातसेनको समाधि र कन्फ्युसस टेम्पल' शीर्षकको नियात्रामा नियात्राकार आफू बसेको ठाउँबाट बसमा पौनेघण्टाको यात्रा गरी याङ्जी नदी पार गरी सनयातसेनको समाधि हेर्न पुगेको प्रसङ्ग उल्लेख गर्दै चीनमा सनयातसेन मध्यममार्गी प्रजातान्त्रिक जनआन्दोलनका योद्धाको रूपमा, महान् चिनियाँ नेताको रूपमा हेर्ने गरेको कुरा वर्णन गरिएको छ र त्यहाँ क्वीङ राजाहरूको तानाशाही राज्य व्यवस्था विरुद्ध देशलाई प्रजातान्त्रिक बाटोमा लैजाने सनयातसेनको मूर्तिको अवलोकनसँगै त्यस ठाउँको शान्त र प्राकृतिक वातावरणको उल्लेख गरिएको छ । त्यहाँबाट ऐतिहासिक पृष्ठभूमि बोकेको सहर फुचुम्पाओतिर गएको र त्यहाँ कन्फ्युसस टेम्पल र अरू टेम्पलहरूको अवलोकन गर्दै उक्त ठाउँलाई वसन्तपुरसँग तुलना गरिएको छ । कन्फ्युसस कुनै नयाँ धर्मका प्रवर्तक नभएर तहसनहस हुँदै गइरहेको आदि धर्मलाई सङ्गठित रूपमा अगाडि बढाउने महात्मा भएको कुरा उल्लेख गरिएको छ ।

'नानजिङ वरपर' शीर्षकको नियात्रामा सेमिनारमा सहभागीहरू आइरन एन्ड स्टिल कम्पनी हेर्न जाने क्रममा यात्राटोली नयाँ नानजिङबाट पुरानो नानजिङ जाने क्रममा बीचमा पर्ने याङजी नदीको प्रसङ्ग उक्त नदी चीनको मात्रै नभएर एसियाकै लामो नदी भएको कुरा उल्लेख गरिएको छ । चीनको विश्व प्रसिद्ध ग्रेटवाल भएजस्तै नानजिङ राजधानीलाई पनि

पहिले विशाल पर्खालले घेरिएको थियो र अहिले पनि त्यसको अवसेस ठाउँ-ठाउँमा देख्न पाइने जस्ता ऐतिहासिक कुराहरूको वर्णन गरिएको छ । सन् १९६८ मा स्थापना भएको आइरन एन्ड स्टिल कम्पनीको निरीक्षण गरी उक्त कम्पनीको बारेमा वर्णन गरिएको छ ।

'मासेकर म्युजियमः दर्दनाक कहानी' शीर्षकको नियात्रामा नानजिङको मध्य सहरमा रहेको प्रसिद्ध हैन्डिक्राफ्ट कम्पनी पुगी त्यहाँको अवलोकन गरेको कुरा वर्णन गरिएको छ । त्यसपछि मासेकर म्युजियम पुग्दा त्यहाँ ठाउँ-ठाउँमा विचित्रका ढुङ्गे मूर्तिहरू कुदिएर राखिएको प्रसङ्ग लगायत ढुङ्गाको पर्खालभित्र म्युजियम भएको कुरा उल्लेख गरिएको छ । दुई तलामुनि रहेको हलमा हेरिएको डकुमेन्ट्रीमा जापानले चीनमाथि आक्रमण गरेको र त्यस क्रममा मारिएका झण्डै तीन लाख चीनियाँको मृत्यु भएको दुःखान्त दृश्य अत्यन्त हृदय विदारक जहाँ १९३७ मा भएको आक्रमणका चित्र देखिन्थे । म्युजियमको ठूलो हललाई खण्ड खण्ड गरेर ती खण्डहरूमा अलग अलग दर्दनाक कहानीले भरिएका चित्रहरू अटीनअटी तर सुरक्षित ढङ्गले टाँसिएका देखिन्थे । यस्ता इतिहासहरू नदोहोरिउन भन्ने कामनासँगै मानवले मानवको हत्या नगरोस् भन्ने कामना व्यक्त गरिएको छ ।

'लभ र रोमान्सको राजधानी हान्जु' शीर्षकको नियात्रा सेमिनार सुरु भएको पन्ध्रौं दिन, अर्थात् नोभेम्बर ३/२००८ नानजिङबाट ३५० किलोमिटर पर रहेको अत्यन्त सुन्दर सहर हान्जु गएको र हान्जु इन्टरनेसनल होटलमा बसी वासलेक (ताल) हेर्न गएको प्रसङ्ग उल्लेख गरिएको छ । वासलेक को सुन्दरता, ताल वरपरको वातावरणको सुन्दरता, डुङ्गामा चढी ताल परिक्रमा गरेको कुरा उल्लेख गरिएको छ । अत्यन्त सफा सुन्दर र व्यवस्थित सहर हान्जु चीनको सबैभन्दा सुन्दर सहर जुन विश्वका सुन्दर दश वटा सहरमध्ये पर्ने लगायत त्यहाँको प्राकृतिक सौन्दर्यको वर्णनसँगै तालको हिसाबले हेर्दा हान्जु हाम्रो पोखरासँग मिल्दोजुल्दो रहेको कुरा व्यक्त गरिएको छ ।

'हान्जुका केही दृश्य/परिदृश्यहरू' शीर्षकको नियात्रा नोभेम्बर ४/२००८ का दिन नियात्राकारले बिहान होन्जाउ इन्टरनेसनल होटेलको ६२२ नम्बर कोठाबाट गोन्जाउ सहरको आँखाले देखिने जति सूक्ष्म दृष्टि गर्दा विभिन्न अनौठो दृश्यहरू देखेको कुरा उल्लेख गरिएको छ । बिहानको खाजा खाई करिब सय वर्ष बाँचेर सन् १८८५ मा मरेका तेह्र श्रीमतीका पति हु सु यान नामक धनाढ्य व्यापारिको ऐतिहासिक घरलाई अवलोकन गरी हङकङ मार्केट जस्तो खुल्ला मार्केटमा गई केही सामग्री किनेको प्रसङ्ग उल्लेख गरिएको छ भने

त्यसैक्रममा देवनागरीमा नेपाली बजार लेखिएको साइन बोर्डदेखि त्यहाँ पुग्दा उमेश श्रेष्ठ नामका नेपाली नागरिकले पसल खोलेको कुरा व्यक्त गरिएको छ ।

'चिया बगान, बाँसको वन र सङडाइनेस्टी सो' शीर्षकको नियात्रामा कार्यक्रममा सहभागी साथीहरू गाइडका साथ श्रृङ्खलावद्ध भ्रमणमा निस्केका छन् । खाना खाई बाह्र बजेपछि बसद्वारा मेइजिङ् टी प्लान्टको भ्रमणमा निस्केको प्रसङ्ग विभिन्न प्राकृतिक दृश्यहरूको अवलोकन गर्दै चिया बगानतिर लागेर ग्रिन टि खाने तरिका, त्यसको प्रयोग र फाइदा एवं मूल्य आदिको जानकारी दिइएको छ । त्यसपछि बाँसको वनभित्र हराएको प्रसङ्ग बाँसबाट उत्पादित अनेक वस्तुको वर्णनसँगै चिनीयाँ भाषा, संस्कृति र इतिहासका विविध पक्षका ऐतिहासिक कुरा उल्लेख गरिएको छ । त्यसपछि पर्यटकीय क्षेत्र सोङचोङ पुगेको कुरा व्यक्त गरिएको छ भने बेलुका साढे छ बजे 'सङडाइनेस्टी सो' हेर्दा बाँसको सहयोगमा चटकेले देखाएको दृश्य एवं स्टेजमा पर्दा खुलेपछि विभिन्न धार्मिक सहिष्णुता, विश्वबन्धुत्वको भाव र विश्वशान्तिको कामना राख्ने चिनीयाँहरूले देखाएको सद्भावलाई देखेर नियात्राकारको मन खुसी भएको कुरासँगै इतिहासका महत्त्वपूर्ण कुरा हेर्न पाएको प्रसङ्ग उल्लेख गरिएको छ ।

'गगनचुम्बी घर र आकासेमार्गहरू' शीर्षकको नियात्रामा नोमेम्बर ५/२००८ को दिन हान्जुलाई छाडेर साङघाईतर्फ लागेको त्यस क्रममा प्राकृतिक वातावरणसँगै मेपलका रुखहरूको सुन्दरताको वार्णनसँगै त्यहाँको सरसफाइ, त्यहाँको सहरीकरण व्यवस्थाको बारेमा चर्चा गरिएको छ । चीन बसाइको क्रममा नियात्राकारलाई सबभन्दा बढी नयाँ निर्माण भइरहेका गगनचुम्बी घरहरू र आकासे मार्गले प्रभाव पारेको कुरा वर्णन गरिएको छ ।

'ओरियन्टल टावर र पानीजहाजको यात्रा' शीर्षकको नियात्रामा हिजो बेलुका हान्जुबाट साङघाई आई एउटा एक्रोव्याटिक सो हेरी न्यू एसिया होटलमा बसेको कुरा उल्लेख गरिएको छ । आज सन् २००८ को नोमेम्बर ६ तारिकका दिन हाङपु रिभरको किनारमा ठडिएको एसियाकै सबैभन्दा अग्लो र विश्वको तेस्रो उच्च टावरमध्ये पर्ने ४६८ मिटर अग्लो ओरियन्टल टावरमा चढी साङ्घाई सहरलाई खुला आँखाले र दूरविनको माध्यमबाट हेरी उक्त टावरको अन्डर ग्राउन्डमा विशाल परिधिभित्र ऐतिहासिक झल्को दिने खालका पटचित्र र मूर्तिकलाका नमुनाहरू हेरेको कुरा उल्लेख गरिएको छ । बेलुका ७ बजे

हाङपु रिभरमा पानी जहाजमा चढी प्राकृतिक वातावरणमा रमाएको र विभिन्न रमणीय दृश्यहरूको अवलोकन गरेको कुरा वर्णन गरिएको छ ।

'सूर्य लुकाइरह्यो साङ्घाइले' शीर्षकको नियात्रा ७ नोभेम्बर २००८ साङघाइको पछिल्लो दिन भएकोले कार्यतालिका अनुसार साङघाइका विभिन्न ठाउँ भ्रमण गर्ने क्रममा गाइड जासिकाले साङघाईको बारेमा र चिनीयाँ जीवनपद्धतिको बारेमा जानकारी दिने क्रममा विशेष गरी साङघाई सन् १९९० पछि विकासको चरम सुलीतिर लम्केको कुरा आधुनिक साङघाईका बारेमा प्रशंसा र चिनीयाँ समाजका विकृतिहरूको बारेमा जानकारी दिइएको छ । यात्राको क्रममा साङ्घाइ कन्ट्रक्सन कम्पनीको भ्रमण गरी चिनीयाँ कम्युनिस्ट पार्टीको कार्यालयको भ्रमण गर्दा सन् १९८३ मा हुनान प्रान्तको सियानचुङमा जन्मेका माओले मृत्युपर्यन्त गरेका कार्यहरू, प्रगति, चार्ट, चित्रहरू आदिको अवलोकन गरी अन्त्यमा किनमेलका लागि योयान मार्केट घुमेपछि साङघाईबाट नानजिङतिर प्रस्थान गर्नुका साथै बिहानदेखि परेको पानीले सूर्यलाई लुकाइरहेको प्रसङ्गको बारेमा उल्लेख गरिएको छ ।

'ओलम्पिक ग्रामदेखि म्याट्रोरेलसम्म' शीर्षकको नियात्रा ११ नोभेम्बर २००८ को दिन क्लास छाडेर घुम्न जाने योजना बनाइएको थियो । आर्मी कलेजबाट एक घण्टाको बस यात्रापछि एरिना ओलम्पिक ग्राममा पुगेर ओर्ली त्यहाँ सन् २००८ को ओलम्पिक खेलको लागि ६.६ हेक्टर जमिन ओगटेर तयार पारिएका पाँच वटा स्टेडियमको भव्यताको वर्णन गरिएको छ । १४५ मिटर अग्लो टावरबाट ओलम्पिक खेल मैदानको सेरोफेरो हेर्दा आनन्द भएको प्रसङ्ग व्यक्त गरिएको छ । यसमा नियात्राकारले त्यहाँ आयोजना हुन लागेको अन्तराष्ट्रिय कुम्भमेला र आफ्नो देशको जीर्णशीर्ण भएको एउटा मात्र रङ्गशालालाई तुलना गर्दछन् । दुई युआन तिरेर घुम्न सकीने म्याट्रोरेलको सौन्दर्य र उसले दिने सुबिधाबारे चर्चा गरिएको छ । तीन तलामाथि पुग्दा बल्ल जमिन सतह भेटिने त्यो भूमिगत रेलले त्यहाँको विकास र समृद्धिको चिनारी दिइरहेको छ । अडिटोरियम हलबाट देखाइएका नानजिङ सहरको विभिन्न दृश्यहरू लगायत ऐतिहासिक महत्त्वका दृश्यहरू हेर्दा नियात्राकारले स्वर्णिम आनन्द भएको कुरा व्यक्त गरेका छन् ।

'स्लेन्डर लेकको उत्कृष्टता र भोजको भव्यता' शीर्षकको नियात्रा १५ नोभेम्बर २००८ शनिवारका दिन चामल र कुकिजका लागि मात्र नभएर विश्वमानै चर्चित याङ्जु युनिभर्सिटी भएको क्षेत्र यान्जु नगरी घुम्ने कार्यक्रम थियो । यात्राको क्रममा स्लेन्डर लेकमा

आइपुगेको र त्यही तालनै यान्जु नदीको मुहान भएको कुरा उल्लेख गरिएको छ । चौबीस वटा पुल रहेको र आठ किलोमीटर लामो तालको प्राकृतिक सौन्दर्यको बारेमा वर्णन गरिएको छ । पूर्व अमेरिकी राष्ट्रपति विल क्विटनले अत्यन्त मन पराएको त्यो ताल भएको ठाउँ र त्यहाँको ऐतिहासिक महत्त्व पनि भएको कुरा उल्लेख गरिएको छ । गाइड क्यामिनको अगुवाइमा र उसको भनाइलाई सुन्दै विभिन्न ठाउँको बारेमा जानकारी लिँदै यान्जु सहरको मध्य भागमा रहेको 'सिवेतित होलिडे होटलमा' भव्य भोज खाएको कुरा उल्लेख गरिएको छ । त्यसपछि १७ औं शताब्दीको उपहारलाई संरक्षण गरेर राखिएको गेयुन रेसिडेन्टको अवलोकन गरी अनौठो ढङ्गबाट निर्माण भएको चुसिच्यासो गार्डेनको सुन्दरताको अवलोकन गरी यान्जु नदीको किनारै किनार विभिन्न स्थानको दृश्यावलोकन गर्दै आर्मी कलेजमा फर्केको कुरा उल्लेख गरिएको छ ।

'छोरीलाई चिठ्ठी' शीर्षकको नियात्रामा नियात्राकारले आफ्नो यात्राका क्रममा भएका घटनाहरूको सारांश पनि छ । नियात्राकारले एकछिन भए पनि चाइना बसाइमा आनन्द लिने, कसैसँग पनि सम्पर्क नगर्ने, कति घरसमाजका कुराहरू लिएर हिँड्ने भन्ने सोचाइले गर्दा एक महिनासम्म घरमा फोन नगरेको प्रसङ्ग छ तर अन्त्यमा फेरि घर सम्झेर छोरीलाई पत्र लेखेको प्रसङ्ग अत्यन्त भावुक र रोचक छ । मानवीय मन पनि कति अचम्मको हुँदो रहेछ, जति नै सुख सुविधाहरू उपलब्ध भए पनि, जति सुकै ऐस आराम मिले पनि मायाको अन्तचेत खुल्दा मन आन्दोलित हुन पुग्दो रहेछ जस्ता मानवीय संवेगहरू व्यक्त गरिएको छ । यसमा चिनीयाँ जनताप्रति, त्यहाँको वातावरण प्रति, त्यहाँको सुन्दरताप्रति लेखक आकर्षित भएको एवं रेसम फिरिरि...नेपाली गीत त्यहाँ पनि लोकप्रिय भएको प्रसङ्ग उल्लेख गरिएको छ । नेपालको राष्ट्रिय पर्व तिहारको 'लक्ष्मीपूजा' साथी राजेशसँगै होटलमै मनाएको र तास पनि खेलेको प्रसङ्गसँगै मेजर साथी सुभाष थापाले गरेको आतिथ्य सत्कारको सम्झना समेत रोचक ढङ्गबाट प्रस्तुत गरिएको छ ।

'त्यो दिन नआएको भए हुन्थ्यो' शीर्षकको नियात्रा यस नियात्रासङ्ग्रहको अन्तिम नियात्रा हो । २० नोभेम्बर २००८ जुन दिन औपचारिक कार्यक्रम सकिएको र सहभागीहरू स्वदेश फर्किन थालेको तर नियात्राकार भने त्यस दिन हवाइ टिकट नपाएका कारण खाली बस्नुपरेको अवस्थामा नेपाली साथीहरूका सामान राख्दा बढी भएको र कसको लैजाने, कसको झिक्ने भन्दा साथीहरू एक आपसमा झगडा गरेको प्रसङ्गले नियात्राकार भावुक

भएका छन् भने उपचारका लागि दोभाषे विनाको प्रेसक्रिप्सन लिएर जाँदा नियम नतोडेको तर आफू भने लज्जित भएको प्रसङ्ग उल्लेख गरिएको छ । अर्को दिन बिहान सिनियर कर्नेलद्वय र अन्य साथी हरूले गरेको बिदाइको प्रसङ्ग सँगै नियात्राकार नानजिङबाट वायुन एयरपोर्ट हुँदै काठमाडौं आएको प्रसङ्ग वर्णन गरिएको छ ।

५.३.२ उद्देश्य

नियात्राको महत्त्वपूर्ण र अनिवार्य तत्त्वका रूपमा उद्देश्य पनि एक हो । प्रस्तुत नियात्रासङ्ग्रह चीन भ्रमणसँग सम्बन्धित भएकोले यस नियात्रासङ्ग्रहको उद्देश्य चीनले गरेको उन्नति, प्रगति र विकास निर्माणका साथै चीनको बारेमा यथार्थ जानकारी गराउनु हो । चीनको इतिहास, त्यहाँको राजनीतिक अवस्था, भौगोलिक अवस्था, प्राकृतिक अवस्था, आर्थिक अवस्थाको बारेमा जानकारी गराउनु, चीनले गरेको औद्योगिक विकासका दृष्टान्तहरू, चिनीयाँ जनताका प्रवृत्तिहरू चीनको अर्थतन्त्रको बारेमा जानकारी गराउनु नै समग्रमा यस नियात्रासङग्रहको उद्देश्य हो । साम्यवादी शासनसत्ता भएको जनगणतान्त्रिक चीन कति सभ्य, सुसंस्कृत र विकसित भइसकेको छ भन्ने कुराका बलिया प्रमाणका रूपमा यी नियात्राहरू प्रस्तुत छन् चीनबाट हामीले धेरै कुरा सिक्नुपर्नेछ भन्ने सन्देशका रूपमा पनि यस नियात्रासङ्ग्रहलाई लिन सकिन्छ ।

५.३.३ भाषाशैली

भाषाशैली नियात्रा विधाको महत्त्वपूर्ण तत्त्व हो । कुनै पनि लिखित वा मौखिक कुराको अभिव्यक्तिको माध्यम भाषा हो भने प्रस्तुत गर्ने तरिका शैली हो । नियात्राकार रामप्रसाद पन्त सरल, सहज भाषाशैलीको प्रयोग गर्ने नियात्राकार हुन् । यस कृतिमा सामान्य लेखपढ गर्न सक्ने व्यक्तिले पढ्न र बुझ्न सक्ने किसिमको भाषा प्रयोग भएको छ । यस नियात्रासङ्ग्रहमा सरल, संयुक्त र मिश्र तिनै प्रकारका वाक्यको प्रयोग भएको छ । यस नियात्रासङ्ग्रहमा तत्सम्, तद्भव र आगन्तुक तिनै शब्दको सम्मिश्रण भेटाउन सकिन्छ । यस नियात्रासङ्ग्रह चीन भ्रमणसँग सम्बन्धित भएकोले प्रशस्त मात्रामा प्रसङ्ग अनुसार ठाउँ ठाउँमा आगन्तुक शब्दको रूपमा चिनीयाँ शब्दको प्रयोग गरिएको छ । पाठकलाई बुझ्न र त्यसको अर्थ थाहा पाउन सजिलो होस् भन्नका लागि पुस्तकको पछाडि त्यस्ता प्रचलनमा आइरहने चिनीयाँ शब्दहरूको अर्थ पनि दिइएको छ ।

५.४ स्मृतिगङ्गाको तीरैतीर नियात्रा कृतिको विश्लेषण

नियात्राकार रामप्रसाद पन्तको **स्मृतिगङ्गाको तीरैतीर** (२०६८) नियात्रासङ्ग्रह नियात्रा कृतिका रूपमा छैठौं प्रकाशित कृति हो । नियात्राकार पन्त नेपाली सेनाको तालुक अड्डाको हैसियतले नेपाली सेनाले जुम्ला, नाग्म-गमगढी राजमार्ग बनाउन गरेको कठिन चट्टान फुटाएर ट्र्याक खोल्ने कार्यको निरीक्षण गर्न गएको समयको आठ दिने भ्रमणको प्रसङ्ग उल्लेख गरिएको छ । यसमा नेपाली सेनाले देखाएको आत्मीय भाव, आतिथ्य भाव र मैत्री भाव लगायत उनले गरेका जटिल, कठिन र बहादुरीपूर्ण कार्यको उल्लेख गरिएको छ । "कर्णाली प्रदेश एक ऐतिहासिक प्रदेश, पौराणिक काल देखिका कुराहरू पाइने प्राकृतिक हिसाबले हेर्ने हो भने पनि अत्यन्त सुन्दर ताल तलैया भएको, बनौषधि भएको क्षेत्र र नेपाललाई अन्तराष्ट्रिय क्षेत्रमा चिनाउन सक्ने विविधताले भरिएको राराताल नै त्यहाँ अवस्थित छ" (शर्मा, २०७० : ११३) । मध्यपश्चिमको अति विकट क्षेत्र कर्णाली अञ्चलका विभिन्न पर्यटकीय क्षेत्र र महत्त्वपूर्ण स्थानको अवलोकनमा यो नियात्रासङ्ग्रह केन्द्रित छ । यसमा नेपाली भाषाको उत्पत्ति भएको ठाउँ कर्णाली सिजाका साथै रारा तालको पनि अवलोकन गरिएको छ । यस सङ्गहमा आवरण पृष्ठ बाहेक एक सय अठार पृष्ठ रहेका छन् ।

५.४.१ विषयवस्तु

स्मृतिगङ्गाको तीरैतीर नियात्रासङ्ग्रहमा कर्णाली अञ्चलका मुगु, जुम्ला, कालिकोट आदि जिल्लाहरूको भ्रमणमा आधारित भएकोले त्यहाँको प्राकृतिक, भौगोलिक, धार्मिक, सांस्कृतिक, आर्थिक र पर्यटकीय विषयवस्तुको बारेमा वर्णन गरिएको छ ।

'उकाली, ओराली र द्यौराली हुँदै सुर्खेततिर' शीर्षकको नियात्रा यस नियात्रा सङ्ग्रहको पहिलो नियात्रा हो । वि.स. २०६८ जेठ २ गते भ्रमणको सिलसिलामा मेजर सञ्जय के.सी. का साथ नियात्राकार पन्त साँझ ५:२० बजे काठमाडौंबाट नेपालगञ्जका लागि उडान गर्दछन् । नेपालगञ्ज पुग्दा गर्मीको अनुभव भएको र त्यहाँ लिन आएका सैनिक हवल्दार ध्रुब लामिछानेको अगुवाइमा यात्रा सुर्खेत तर्फ अगाडि बढेको प्रसङ्ग सँगै बाटोमा पर्ने विभिन्न दृश्यहरूको अवलोकन गर्दै चिसापानी, राष्ट्रिय निकुञ्ज, बबई नदी हुँदै १०१० मिटर अग्लो हर्रेको घाटी छिचोलेर छिन्चु उपत्यका पुगेको, त्यस उपत्यकाको सुन्दरता र कृषियोग्य जमिनको बारेमा वर्णन गरिएको छ । त्यसपछि भेरी नदी तरी विभिन्न

ठाउँको दृश्यावलोकन गर्दै साढे तीन घण्टामा सुर्खेत पुगी होटलमा खाना खाई बसेको प्रसङ्ग उल्लेख गरिएको छ ।

'गोठीकाँडा : भेडेटारको पर्खाइमा' शीर्षकको नियात्रा भ्रमणको दोस्रो दिनको यात्राको वर्णन गरिएको छ । सुर्खेतमा दोस्रो रात बस्न नपरोस् भन्ने कामना गर्दै जुम्लाका लागि सीता एयरको टिकट निश्चित भइरहेको छ तर त्यसको सिट भरिनु र मौसम अनुकूल भएमात्र उडान हुने कुरा गरिएकोले नियात्राकारले बिहान सुनिल पोखरेलको परिवारसँग भेटघाट गरी त्यहाँका दर्शनीय स्थलहरू अवलोकन गर्ने क्रममा देउतीबज्यैको दर्शन र पण्डित भक्तिप्रसाद लम्सालबाट त्यसको जानकारी बुलबुल तालको अवलोकन ऐतिहासिक महत्त्व रहेको काँक्रे बिहारको अवलोकन गरी समय सदुपयोग भएको तर एयरपोर्टबाट आज विमान नउड्ने खबरले गर्दा गोठीकाँडा घुम्न जाने कार्यक्रम अनुसार उक्त १४४० मिटर अग्लो डाँडोमा पुग्दाको प्रसङ्गसँगै त्यहाँबाट देखिने सुर्खेत बजार र वरिपरिको रमणीय दृश्यहरूको अवलोकन गरेको कुरा वर्णन गरिएको छ ।

'आकाशमै फनफनी' शीर्षकको नियात्रा भ्रमणको तेस्रो दिनको यात्राको वर्णन गरिएको छ । यसमा जुम्लाको लागि विमान उड्ने कुरामा आशावादी भएको प्रसङ्गसँगै बिहान सुर्खेतका विभिन्न ठाउँको अवलोकन गर्न मेजर सञ्जय, ध्रुव र नियात्राकार पन्त मोटरसाइकलमा सरकारी कार्यालय, सैनिक एरिया, टुँडिखेल, घन्टाघर, बाङ्गेसिमल, मङ्गलगढी चोक आदि घुमी होटल फर्केको कुरा उल्लेख गरिएको छ । त्यसपछि विमान उड्ने खबरले एयरपोर्टतिर गएको प्रसङ्ग त्यहाँ काङ्ग्रेसका नेता हृदयराम थानी र विद्यार्थी नेता तोपबहादुर राउतसँग भेट भएको कुरा लगायत हावाहुरीले गर्दा विमान उड्न कठिन भए पनि पाइलटको विमान त उड्यो तर प्रतिकूल मौसमका कारण निश्चित ठाउँमा नपुगी आकाशमै फनफनी घुमेर पुनः सुर्खेत विमानस्थलमा फर्काउनु परेको अवस्था व्यक्त गरिएको छ ।

'त्यो भूमि त्यो कला र ती जनता' शीर्षकको नियात्रा भ्रमणको चौथो दिनको यात्राको वर्णन गरिएको छ । यसमा नियात्राकार तीन दिनसम्म सुर्खेतमै वस्नु परेकोले बल्ल आज सुर्खेतबाट विमान २३७० मिटर उचाइमा रहेको जुम्ला विमानस्थलमा अवतरण गर्दा खुसी व्यक्त गरेका छन् । त्यसपछि जुम्ला सदरमुकाम माथि बसेको सेनाको गणमा गएको, त्यहाँबाट जुम्ला बजार ओर्लिइ चन्दननाथको दर्शनार्थ मन्दिरतिर लागेको र त्यसबेला दर्शन

गर्न नपाए पनि त्यहाँका पूजारी चन्द्रमौलेश्वर गिरीसँग चन्दननाथको पौराणिक महत्त्वको बारेमा जानकारी लिइएको कुरा वर्णन गरिएको छ । जुम्ला नेपाली भाषाको उत्पत्ति भएको महत्त्वपूर्ण ठाउँ भएको र यसको आफ्नै इतिहास रहेको साथै जुम्लाखोजको सन्दर्भमा विभिन्न साहित्यकारहरूको पनि सम्झना गरिएको छ । जुम्ला उपत्यका र सिजा उपत्यकाको प्राकृतिक सौन्दर्यताको बारेमा वर्णन गरिएको छ । सिजा उपत्यका छिनासिमदेखि रारालिहीसम्म २५ किलोमिटर बीचको विशाल फाँटको प्राकृतिक सौन्दर्यलाई वर्णन गरिएको छ । सिजाफाँटमा उत्पादन अत्याधिक भएको र पूर्वराजा महेन्द्र र वीरेन्द्रले पनि त्यहाँको चामल मन पराएको कुरा उल्लेख गरिएको छ । यात्राको क्रममा सेरीढुस्का, लाम्रा, तातोपानी, कुडारी, रारालिही, कलात्मक पुल भएको तीलानदी आदि स्थान अवलोकन गर्दै नाग्म पुगेको प्रसङ्गको उल्लेख गरिएको छ ।

'रामकलाको रोटी र सविनाको भात' शीर्षकको नियात्रामा नाग्म-गमगढी ९३ किलोमिटर सडक नाग्मबाट सुरूभई सिजा उपत्यका हुँदै मुगुको सदरमुकाम पुगेर टुङ्गिने प्रसङ्गसँगै उक्त सडक निर्माणमा नेपाली सेनाले गरेको कार्यको बारेमा चर्चा गरिएको छ । यात्राका क्रममा नियात्राकार मेजर सञ्जय के.सी र अन्य सेनाहरूकासाथ नाग्मबाट हीमानदीको किनारै-किनार मोटरमा सिजातिर जाने क्रममा पानी परेकाले कच्ची रोड बिग्रेर कोइरेलीसम्म मात्र पुग्न सकेको, त्यहाँ एउटा घरमा ओतिई रामकला रोकायले बनाएका गहुँका रोटी खाएको कुरा गरिएको छ । बीस किलोमिटर पर गोरुचौर सैनिक क्याम्प पुग्न नसक्ने भएका कारण त्यहाँबाट आधा घण्टा हिडेर २०/२५ घरहरू भएको सानो गाउँ बड्की पुगी एउटा होटलमा बसी घोडामर्सीको चिया खाएको र त्यहाँका प्रतिष्ठित व्यक्ति लङकबहादुर शाहीलाई भेटी उहाँको व्यवस्था अनुसार शिक्षक राजबहादुर शाहीका घरमा खाने बस्ने व्यवस्था भएककोले सविनाले पकाएको मार्सी चामलको भात तरकारी खाएको प्रसङ्ग व्यक्त गरिएको छ ।

'मेरो भाषा, मेरो गौरवः सिजा' शीर्षकको नियात्रा भ्रमणको पाँचौ दिन अर्थात् २०६८ जेठ ६ गते बिहान उठी बड्की गाउँमाथि दृश्यावलोकन गरी सविनाको हातबाट चिया खाई मेजर केसी., मेजर बोहरा, क्याप्टेन शाही र नियात्राकार योजना अनुसार प्राकृतिक वातावरणमा रमाउँदै कति ठाउँमा ओर्लिदै चढ्दै जाच, कोटघर, पाण्डव गुफा कटुवाल डाँडा हुँदै गोरुचौरस्थित सेनाको क्याम्पमा पुगेको प्रसङ्ग प्रस्तुत गरिएको छ । नेपाली भाषा

संस्कृतिको उद्गम स्थल सिजाको स्पर्श गर्दै सिजाको माटोमा भाषा खोज्दै र पुर्खाको इतिहास पल्टाउने क्रममा भाषा संस्कृतिलाई चिनाउने ताम्रपत्र, स्वर्णपत्र, भोजपत्र र शिलालेखहरू यत्रतत्र छरिएका कुरा र सम्पूर्ण इतिहास बोकेको सिजा क्षेत्रको वर्णन गरिएको छ । त्यसपछि कुनौटा, सेरा र चौखीखोलाका शिलालेखहरूको दुर्दशा हेरेको, कनकासुन्दरी माताको दर्शन गरी हाटसिजा हुँदै गोरुचौर फर्केको प्रसङ्ग उल्लेख छ ।

'बोता हुँदै रोतासम्म' शीर्षकको नियात्रा २०६८ जेठ ७ गते नाग्म-गमगढी सडकको बीचमा बसेको सेनाको क्याम्प गोरुचौरबाट रारा जाने क्रममा मेजर केसी मोटर पुग्ने ठाउँसम्म पुग्छन् । त्यसपछि क्याप्टेन बोधिराज शाही उनकी श्रीमती शीताश्मा र सिपाहीहरूका साथ नियात्राकार धौलाभीर डाँडोलाई दायाँ पारेर मोटरमा खाजासहित दाँते ओखर गाउँ, कनकासुन्दरी गाउँ हुँदै बोतामालिका गा.वि.स.मा प्रवेशसँगै मोटरको यात्रा समाप्त हुन्छ । त्यहाँबाट पैदल हिँड्दा नियात्राकारले बाल्यकाल सम्झेको, बोतामालिका गाउँमा रामपति बुढा र रत्नलाल बुढा भेटिएको, कुकुरले झम्टन खोजेको र मेजर केसी सँग विदा भएको प्रसङ्ग व्यक्त गरिएको छ । त्यसपछि उकाली-ओराली गर्दै घोडामा चढेर प्राकृतिक सौन्दर्यको अवलोकन गर्दै नौमुलीको उकालो सँगै जुम्ला जिल्लालाई छाडेर मुगु जिल्लाको रोतासम्म पुगेको रोचक प्रसङ्ग उल्लेख गरिएको छ ।

'चिप्लेटी खेल्दै चुच्चेमाराको चुचुरोमा' शीर्षकको नियात्रा जुम्लाबाट मुगुको रोता पुगेको त्यहाँको सुन्दर घाँसेमैदान देखेर, नियात्राकार दङ्ग छन् । त्यहाँको जङ्गलमा भएका रुखहरूर विभिन्न वनस्पति हरूको बारेमा पूर्णबहादुर विश्वकर्माले जानकारी गराएको प्रसङ्ग उल्लेख गरिएको छ । रोताबाट ३७०० मिटर अग्लो चुच्चेमाराको चुचुरोमा उक्लेर पुनः ३००० मिटर तल ओर्लेर रारा जाने क्रममा केही ठाउँ घोडामा चढेको कुनै ठाउँमा हिँडेको, कुराको साथै गोरुसेन धर्मशाला आदि ठाउँ हुँदै उकालो चढ्ने क्रममा पानी परेर भिजेको प्रसङ्ग, पानी परेर बाटो चिप्लो भएकोले चिप्लिएको प्रसङ्ग लगायत पानीमा भिज्दै चिप्लेटी खेल्दै ३७०० मिटर अग्लो चुच्चोमाराको चुचुरोमा पुगेर दृश्यावलोकन गर्दा आनन्द महशुस भएको कुरा उल्लेख गरिएको छ ।

'छकले पानीदेखि राराको पानीसम्म' शीर्षकको नियात्रामा चुच्चेमाराको चुचुरोबाट घोडामा ओरालो झरेको, सातजना यात्रीहरू रङ्गीचङ्गी गुराँसका फूलहरू फुलेका रमणीय प्राकृतिक वातावरणमा रमाउँदै आधा घण्टामा छकलेपानीको डाँडामा पुगी त्यहाँबाट हरियो

पहाडले घेरिएको रारालाई हेर्दा हरियो कचौरामा भरिएको नीलो पानी जस्तै लागेकोले प्रकृतिभन्दा ठूलो कलाकार कोही नभएको भन्दै उक्त दृश्यबाट मोहित र पूर्ण तृप्ति भएको कुरा व्यक्त गरिएको छ । त्यसपछि एक रूपैयाँको नोटमा अङ्कित चङ्खेली लेकको अवलोकन, रारा पुग्ने मार्गहरू चुच्चेमारा लेक, गुची लेक, घुर्ची लेक, हवाइमार्ग आदिको बारेमा जानकारी पाएको कुरा उल्लेख गरिएको छ । त्यहाँबाट रारा पुग्न तीन, चार घण्टा लाग्ने हुनाले प्राकृतिक दृश्यको अवलोकन गर्दै ओरोलो झरी खत्याड खोला तरी खोलाको किनारै किनार हुँदै रारा पुगेको कुरा उल्लेख गरिएको छ ।

'सौन्दर्यको अनुपम नमूनाः राराताल' शीर्षकको नियात्रा पूर्व-पश्चिम पाँच किलोमिटर लामो रारा ताल हेर्दै नियात्राकारले अहाँ कति सफा, सङ्लो, कञ्चन, अनि निर्मल पानी हेरेर अचम्मित भएको, दङ्ग भएको र तिमीलाई हेर्ने मेरो सपना पूरा भएको जस्ता भाव व्यक्त गरेका छन् । सेनाद्वारा संरक्षित तालमा नुहाउन, कपडा धुन रोक भएको, त्यहाँ रारागुल्मका निमित्त गढपति सन्तोष ढुङ्गेल र ताल्चा एयरपोर्ट क्याम्पका प्राविधिक इ. क्याप्टेनद्वारा स्वागत अभिवादन गरेको कुरा, राराको सुन्दरता देखेर नियात्राकारले प्राकृतिक सौन्दर्य वास्तवमा अवर्णनीय हुन्छ भनेका छन् । रारा तालको संरक्षण र रारा राष्ट्रिय निकुञ्जको संरक्षणको बारेमा कुरा गर्दै राराको मध्यकिनारमा रहेको शम्मरजित गुल्ममा गई चिया नास्ता गरी नुवाइ धुवाइ गरी खाना खाएर रात्रि विश्राम गरेको कुरा उल्लेख गरिएको छ । अर्कोदिन बिहान उठेर प्रकृतिको अनुपम उपहार सुन्दर तालको दृश्य देखेर कवितात्मक शैलीमा राराको सुन्दरता र मोहकताको बारेमा वर्णन गरिएको छ । त्यसपछि रारा राष्ट्रिय निकुञ्जमा प्रमुख संरक्षक दुर्गा पौडेलसँग भेट भई चियानास्ता गरी खतरामुक्त नौकामा बसेर छ जना नौकाविहार गरेको कुरा त्यसैक्रममा राराको गहिराइको बारेमा सबैभन्दा ठूलो काललाई सबैभन्दा सानो राष्ट्रिय निकुञ्जले घेरेको प्रसङ्गसँगै उक्त निकुञ्जमा रहेका विभिन्न वनस्पति, चराचुरुङ्गी आदिको बारेमा चर्चा गर्नूका साथै पल्लो किनार अर्थात् मिलीचौरमा २०२४ सालमा राजा महेन्द्रले पाल टाँगी बसेको कुरा एवम् 'राराकी अप्सरा' कविता लेखेको लगायत तालका विषयमा वृहत चर्चा गरिएको छ । त्यसपछि ११ बजे ब्यारेकमा प्रवेश गरी खाना खाएपछि निकुञ्जको सङ्ग्रालयको अवलोकन गरी त्यहाँबाट बिदा भएको प्रसङ्ग उल्लेख गरिएको छ ।

'रारालाई मुटुमा राखेर ताल्चातिर' शीर्षकको नियात्रा २०६८ जेठ ८ गते जुम्लाबाट मुगुको रारा प्रस्थान गरेको पाँच जनाको टोली राराको पूर्वी किनार हुँदै घना जङ्गल बीचको तेर्सो बाटो हिडेर ताल्चा विमानस्थलतिर लागेको, त्यसै क्रममा पत्रकार, सभासद् मिश्रित एउटा टोली भेटिएको, सामान्य कुराकानी गर्दै, राराको सेरोफेरोको सौन्दर्यमा हराएको, खेलेको र भावनामा बग्न पुगेको कुरा व्यक्त गरिएको छ । बाटोमा ठाकुरनाथ मन्दिरको दर्शन गरेको, मुगालीहरू सांस्कृतिक सम्पदामा इमान्दार रहेको कुरा, २७६० मिटर उचाइमा रहेको ताल्चा विमानस्थल चार घण्टामा पुगी सैनिक क्याम्पमा चिया खाएको, साँझतिर जाडो भएकोले आगो बाल्दै रमाइलो गरेको, गुराँसको जुस र डालेचुकको जुस खाएको, खाना खाइवरी आराम गरेको, अर्कोदिन बिहान उठी बाहिर निस्की बूढाबूढी हिमाल (जुगल हिमाल) हेरेको, कर्णाली अञ्चल विशेष गरी स्याउ खेतीका लागि वरदानै पाएको कुरा लगायत त्यहाँ उत्पादन हुने बालीहरूको बारेमा चर्चा गरेको, कर्णाली अञ्चलका एयरपोर्टहरूको अवस्था र त्यहाँको हावा पानी र भौगोलिक अवस्थाको बारेमा वर्णन गरिएको छ ।

'आकाशमै सकियो मेरो जागिर' शीर्षकको नियात्रा यस कृतिको अन्तिम नियात्रा हो । नियात्राकारले नेपाली सेनासँगको आठदिने सहयात्राबाट अलग्गिदै गरेको मिति २०६८ जेठ ९ गते जागिरे जीवनको अन्तिम दिन भएको र त्यो दिन विशेष गरी जुम्लाको सिजा र मुगुको रारालाई छातिभित्र राखेर ताल्चा विमानस्थलबाट काठमाडौं फर्कदै गरेको प्रसङ्ग व्यक्त गरिएको छ । रारामाथि विमान उड्दा युगान्डाको भिक्टोरिया तालमाथि विमान उडेको अनुभव भएको, विमानबाट देखिने छकलेपानी, सिजा थुम्कोमाथिको कनकासुन्दरी, आमगड, जुम्लाको खलङ्गा, नेपालगञ्ज, सुर्खेत मार्ग आदि विमानबाट दृश्यावलोकन गर्दै नेपालगञ्ज अवतरण गरेको प्रसङ्गसँगै नियात्राकारले बागेश्वरीको दर्शन एंवम् नेपालगञ्ज वरपरका ठाउँहरूमा घुमेको र जानकारी लिएको कुरा वर्णन गरिएको छ । त्यसपछि साढे चार बजे नेपालगञ्जबाट वुद्ध एयरको विमानबाट काठमाडौं उडेको समयमा अर्थात् आकाशमै जागिर पनि समाप्त भएको कुरा उल्लेख गरिएको छ ।

५.४.२ उद्देश्य

प्रस्तुत नियात्रासङ्ग्रहमा नियात्राकारले नेपाली सेनाको तालुक अड्डाको हैसियतले नाग्म-गमगडी राजमार्ग बनाउन नेपाली सेनाले गरेको कठिन कार्यको निरीक्षण गर्न गएको

अवस्थामा रचना गरिएकोले यस नियात्रासङ्ग्रहको उद्देश्य नेपाली सेनाले गरेको बहादुरीपूर्ण, कठिन र जटिल कार्यका साथै सेनाले देखाएको आत्मीय भाव, अतिथ्य भाव र मैत्री भावको बारेमा जानकारी गराउनु हो । प्रस्तुत नियात्रासङ्ग्रह नेपालको मध्यपश्चिमाञ्चलको अति विकट क्षेत्र कर्णाली अञ्चलको विभिन्न महत्त्वपूर्ण स्थानहरूको बारेमा अवलोकन गरी त्यहाँको प्राकृतिक, भौगोलिक, धार्मिक, सांस्कृतिक, आर्थिक, कृषि, पर्यटकीय आदि अवस्थाको बारेमा जानकारी गराउनुका साथै त्यस क्षेत्रको पर्यटकीय स्थलहरूको भ्रमण गर्नुका साथै अरूलाई पनि त्यस क्षेत्रमा सँगसँगै घुमाउनुका साथै त्यस क्षेत्रको वस्तुस्थितिका बारेमा जानकारी गराउनु र उक्त क्षेत्रमा आन्तरिक तथा वाह्य पर्यटक प्रवर्द्धनमा सघाउ पुऱ्याउनु समग्रमा यस नियात्रासङ्ग्रहको उद्देश्य हो ।

५.४.३ भाषाशैली

कुनै पनि लिखित वा मौखिक कुराको अभिव्यक्तिको माध्यम भाषा हो भने प्रस्तुत गर्ने तरिका शैली हो । नियात्राकार रामप्रसाद पन्त सरल, सहज भाषा शैलीको प्रयोग गर्ने नियात्राकार हुन् । त्यसैले यस कृतिमा उनले सरल, सहज र सम्प्रेष्य भाषा शैलीको प्रयोग गरेका छन् । यस कृतिमा सामान्य लेखपढ गर्न सक्ने व्यक्तिले पढ्न र बुझ्न सक्ने किसिमको भाषा प्रयोग भएको छ । यस नियात्रासङ्ग्रहमा लेखकले सरल, संयुक्त र मिश्र तीनै प्रकारका वाक्यको प्रयोग गरेका छन् । यस कृतिमा तत्सम्, तद्भव र आगन्तुक तीनै शब्दको सम्मिश्रण भेटाउन सकिन्छ । यस नियात्रासङ्ग्रहमा नियात्राकारले ठाउँ-ठाउँमा स्थानीय भाषाको प्रयोग गरेका छन् भने सन्दर्भ अनुसार ठाउँ-ठाउँमा व्यङ्गात्मक भाषाशैलीको प्रयोगले गर्दा नियात्रा पढ्न थप रोचक बनेको छ । यस नियात्रासङ्ग्रहमा नियात्राकारले प्रशस्त मात्रामा तत्सम् शब्दहरू प्रयोग गरेका छन्, जस्तै :

"क्षणे क्षणेयन्नवतामुपैति तदेव रूपम् रमणीयतायाः" (पन्त, २०६८ : ९०) ।

"गिर्वाग्वाणी सरस्वती" (पन्त, २०६८ : ११६) ।

"नहुनुभन्दा कानैमामा निको" (पन्त, २०६८ : ११३) जस्ता उखानको पनि प्रयोग गरेका छन् ।

यस कृतिमा नियात्राकारले देखे भोगेका अनुभवलाई कतै वर्णनात्मक शैली कतै विवणात्मक शैली कतै आत्मपरक शैली र कतै वस्तुपरक शैलीको प्रयोग गरेका छन् ।

५.५ निष्कर्ष

रामप्रसाद पन्तका प्रकाशित नियात्रा कृतिहरू नेपाली नियात्रा साहित्यका क्षेत्रमा महत्त्वपूर्ण कृति हुन् । पन्तका वि.स. २०६४-२०६८ सम्म प्रकाशित उत्तरार्द्ध चरणका नियात्रा कृतिहरूलको संक्षेपमा विषयवस्तुका आधारमा र समग्रमा उद्देश्य र भाषाशैलीका आधारमा यस परिच्छेदमा विश्लेषण गरिएको छ । रामप्रसाद पन्तका यस चरणमा प्रकाशित तीन वटा नियात्रा कृतिहरूमध्ये **पर्यन्तदेश** (२०६६) नियात्रा कृति नियात्राकार नेपाल सरकारको कर्मचारीका हैसियतले विभिन्न कार्यक्रममा सहभागी हुन चीन भ्रमणमा गएका बेलामा रचना गरिएको हुनाले यो नियात्रा कृति पूर्ण रूपमा विदेशी भूमिको यात्राको वर्णनमा आधारित छ । **बाह्र सूर्य : सोह्र फन्को** (२०६४) नियात्रा कृतिमा 'तातो पानीको पुनरावृत्ति र खासा भ्रमण' शीर्षकको नियात्रामा चीनको भूमिको र अन्य सबै नियात्राहरू नेपालको भूमिमा आधारित छन् । **स्मृतिगङ्गाको तीरैतीर** (२०६८) नियात्रा कृति पूर्ण रूपमा नेपालको भूमिमा विभिन्न स्थानहरूको भ्रमणमा आधारित छन् ।

बाह्र सूर्य : सोह्र फन्को नियात्रासङ्ग्रहमा एउटा नियात्रा 'तातोपानी पुनरावृत्ति र खासा भ्रमण'शीर्षकको नियात्रामा चीनको भू-मागको यात्रा प्रस्तुत गरिए पनि अरू सम्पूर्ण यात्राहरू स्वदेशमै अझ काठमाडौं वरपरको भू-भागमा केन्द्रित छन् । यस नियात्रासङ्ग्रहमा भूगोल, प्रकृति, समाज, इतिहास, धर्म, संस्कृति, कृषि, उद्योग, व्यापार, व्यवसाय भाषा साहित्य, राजनीति आदि विविध पक्षलाई समेटिएको छ । यस नियात्रासङ्ग्रहको समग्र उद्देश्य भनेको यात्रा गरेको ठाउँको प्रकृति चित्रण गर्नु, समाज चित्रण गर्नुका साथै भूगोल, संस्कृति, धर्म, कृषि, उद्योग व्यापार व्यवसाय इतिहास र जनजीवनको चित्र सजीव रूपमा प्रस्तुत गर्नु हो ।

पर्यन्तदेश नियात्रासङ्ग्रह पूर्ण रूपमा चीनको भू-भागमा गरिएको यात्रामा केन्द्रित रहेको छ । यस नियात्रासङ्ग्रहमा छिमेकी राष्ट्र चीनको भौगोलिक, प्राकृतिक, ऐतिहासिक, भाषा, संस्कृति, राजनीतिक अवस्था अर्थतन्त्र औद्योगिक, विकासका कुराहरूको बारेमा वर्णन गरिएको छ । यस नियात्रासङ्ग्रहको समग्र उद्देश्य भनेको जनगणतान्त्रिक चीन कति सभ्य, सुसंस्कृत र विकसित भइसकेको छ भन्ने कुराको बारेमा जानकारी गराउनु र चीनबाट नेपालीहरूले धेरै कुरा सिक्नुपर्दछ भन्ने सन्देश दिइएको छ ।

स्मृतिगङ्गाको तीरैतीर नियात्रासङ्ग्रह नेपालको मध्यपश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रको अति विकट कर्णाली अञ्चलका मुगु, जुम्ला, कालिकोट आदि जिल्लाहरूको भ्रमणमा

आधारित भएकोले त्यहाँको प्राकृतिक, भौगोलिक, धार्मिक, सांस्कृतिक, आर्थिक र पर्यटकीय क्षेत्रको विषयवस्तुको बारेमा वर्णन गरिएको छ । त्यसैले यस नियात्रासङ्गहको समग्र उद्देश्य भनेको नेपाली सेनाले गरेको विकास निर्माणका कार्यको अवलोकन गर्नुका साथै उक्त क्षेत्रका महत्त्वपूर्ण स्थानहरूको बारेमा जानकारी गराउनुका साथै आन्तरिक तथा वाह्य पर्यटक प्रवर्द्धनमा सघाउ पुऱ्याउनु रहेको छ ।

रामप्रसाद पन्त सरल, सहज भाषाशैलीको प्रयोग गर्ने नियात्राकार हुन् । त्यसैले माथि उल्लेख गरिएका तीन वटा नियात्रासङ्ग्रहमा सामान्य लेखपढ गर्न सक्ने व्यक्तिले बुझ्न सक्ने सरल, सहज र सम्प्रेष्य भाषाशैलीको प्रयोग गरिएको छ । नियात्राकार पन्त संस्कृत साहित्यका विद्यार्थी भएका कारण उनको लेखनमा संस्कृतको केही प्रभाव देख्न सकिन्छ । पन्तका नियात्रा कृतिहरूमा तत्सम्, तद्भव र आगन्तुक तिनै खाले शब्दहरूको सम्मिश्रण भेटाउन सकिन्छ । रामप्रसाद पन्तका विदेशी यात्राको भ्रमणमा आधारित नियात्राहरूमा आगन्तुक शब्दहरूको बाहुल्यता देखिन्छ । जस्तैः **पर्यन्तदेश** नियात्रासङ्ग्रहमा चिनीयाँ शब्दहरूको प्रयोग गरेको पाइन्छ । पन्तका नियात्राहरूमा स्थान अनुरूप ठाउँ-ठाउँमा स्थानीय भाषाशैलीको प्रयोगका साथै कहीकँतै व्यङ्गात्मक भाषाशैलीको प्रयोग पनि देखिन्छ । कहीकँतै हाम्रो जनजिभ्रोमा प्रचलित उखानहरूको प्रयोग पनि भेटिन्छ । पन्तले नियात्राहरूमा आफूले देखे भोगेका अनुभवलाई कतै वर्णनात्मक शैली कतै विवरणात्मक शैली र कतै आत्मपरक शैली र कतै वस्तुपरक शैलीको प्रयोग गरेका छन् ।

छैटौं परिच्छेद
सारांश तथा निष्कर्ष

६.१ सारांश

पहिलो परिच्छेदमा शोध परिचय प्रस्तुत छ । दोस्रो परिच्छेदमा नियात्रा विश्लेषणका आधारहरू दिइएको छ । नियात्रा नेपाली साहित्यका विविध विधामध्ये सबैभन्दा कान्छो विधा हो । नियात्रा शब्द यात्रामा 'नि' उपसर्ग लागेर बनेको हो । यात्रा साहित्यका लागि यो शब्द संस्कृत वा हिन्दी भाषामा प्रचलित छैन । नियात्रा शब्द २०२५ सालमा बालकृष्ण पोखरेलले तारानाथ शर्माको **बेलाइततिर बरालिँदा** (२०२६) नामक कृतिको भूमिका लेख्ने क्रममा प्रथम पटक प्रयोग गरेका हुन् । विश्व साहित्यमा नै यात्रामा केन्द्रित भएर लेख्ने साहित्यको स्वरूप अठारौं शताब्दी देखि विस्तार हुन थालेको हो । यात्रा गर्ने र त्यसबाट प्राप्त ज्ञानका आधारमा केही लेख्ने वा यात्राको महत्त्वमा प्रकाश पार्ने चलन पूर्वमा धेरै पुरानो हो । नेपाली साहित्यमा यात्रा साहित्य लेखनको प्रारम्भ विन्दुका रूपमा पूर्ण प्रकाश नेपाल यात्रीद्वारा अन्वेषित र सम्पादित **राजा गगनिराजको यात्रा** (१५५०) लाई मानिदै आएको छ । नेपाली साहित्यमा यात्रा साहित्य लेखनका क्रममा यात्रासाहित्य, यात्रानिबन्ध, यात्रावृत्त, यात्राविवरण, यात्रासंस्मरण, भ्रमणवृत्तान्त र नियात्रा आदि अनेक नाम प्रचलित छन् । भारतीय विद्वानका दृष्टिमा, पाश्चात्य विद्वानका दृष्टिमा, नेपाली विद्वानका दृष्टिमा आ-आफ्ना इच्छा अनुसारका नाम चलन गरेर यात्रा साहित्यलाई पीरिभाषित गरेका छन् । अन्य विधामा जस्तै : नियात्रामा पनि विधा तत्त्वको आवश्यकता पर्दछ । तीन दशक समय मात्रै पार गरेको नियात्राका तत्त्वहरू हालसम्म यही नै हुन् भनि कथा, उपन्यास, कविता विधामा जस्तो निदृष्ट भइसकेको पाइँदैन । विभिन्न विद्वान्हरूका नियात्राका तत्त्व सम्बन्धी धारणा र साहित्यका अन्य विधाहरूमा जस्तै आधारभूत तत्त्वहरूलाई आधार बनाउँदा नियात्राका तत्त्वहरू विषयवस्तु उद्देश्य र भाषाशैलीका आधारमा रामप्रसाद पन्तका सङ्गृहीत नियात्राहरूको विश्लेषण चौथो परिच्छेदमा गरिएको छ ।

तेस्रो परिच्छेदमा रामप्रसाद पन्तको संक्षिप्त जीवनी, व्यक्तित्व र नियात्रा लेखनको विकासक्रमलाई प्रस्तुत गरिएको छ । रामप्रसाद पन्तको जन्म वि.स. २०१० पौष २३ गतेका दिन गुल्मी जिल्लाको दार्सिङ्वासमा भएको हो । उनको बाल्यकाल आफ्नो मामाघर हुँगामा बित्यो । मध्यमवर्गीय परिवारमा जन्मिएका रामप्रसाद पन्तले हुँगा, थोर्गा र अर्चलेमा

अनौपचारिक अध्ययन गरेपश्चात् औपचारिक अध्ययनका निम्ति वनारस पुग्दछन् । वनारसबाट संस्कृत साहित्यमा शास्त्री गरेपछि वि.स. २०३९ सालमा त्रि.वि. बाट नेपालीमा स्नातकोत्तर गरेपछि उनको औपचारिक अध्ययन स्थगन हुन गयो । नियात्राकार रामप्रसाद पन्तका दुई छोरा र एक छोरी छन् । उनले वि.स. २०४५ साल देखि वि.स. २०६८ सालसम्म अनवरत रूपमा नेपाल सरकारले प्रशासनिक फाँटमा रहेर काम गरेका छन् । यसका साथै उनले विभिन्न क्षेत्रमा रहेर काम गर्दै आएका छन् । उनी कतै सामाजिक, धार्मिक, प्रशासनिक, साहित्यिक आदि क्षेत्रमा पनि लागेको पाइन्छ ।

पन्तको प्रथम प्रकाशित कृति **विरानो वस्तीमा** (२०४४) नामक उपन्यास हो । वि.स. २०३९ सालमा ने.रा. बैङ्कबाट प्रकाशित **मिर्मिरे,** (वर्ष ३९ अङ्क ३९) मा 'आफ्नो मान्छे' कथा नै रामप्रसाद पन्तको प्रथम रचना हो । नियात्रा विधामा बढी चर्चित भएका रामप्रसाद पन्त नियात्राकार अलवा उपन्यासकार, कथाकार, कवि, संस्मरणकार पनि हुन् । यस्ता स्रष्टा रामप्रसाद पन्तका पन्ध्रवटा कृतिहरू प्रकाशित छन् र कतिपय प्रकाशनको प्रतीक्षामा रहेका छन् । यिनका कृतिहरूमा गाउँले परिवेश, विद्रोह चेतना, सन्देश, सामाजिक यथार्थता, प्रकृति चित्रण जस्ता कुराको सम्मिश्रण पाइन्छ । मूलतः उनका उपन्यासहरूमा समाजको यथार्थ चित्रण, चेतना र विद्रोहलाई विषयवस्तु बनाएर प्रस्तुत गरिएको छ । उनका कथाहरूमा मनोवैज्ञानिक पक्षलाई स्वादिलो किसिमले प्रस्तुत गरिएको छ । उनका अधिकांश कविताहरूमा सामाजिक यथार्थता पाइन्छ । समाजमा हुने गरिबी अन्याय, विभेदलाई यिनले आफ्नो कवितामा सरल तरिकाले प्रस्तुत गरेका छन् ।

रामप्रसाद पन्तका नियात्राहरू स्वदेश र विदेश दुबै ठाउँको वर्णनमा आधारित छन् । स्वदेशका नियात्राहरू आत्मपरक ढाँचामा र विदेश भ्रमणमा आधारित नियात्राहरू वस्तुपरक ढाँचामा यथार्थमूलक प्रवृत्तिमा लेखिएको पाइन्छ । पन्तको नियात्रा लेखनको सुरुवात वि.स. २०५२ सालबाट थालेका र २०५८ सालबाट पुस्तकाकार कृतिका रूपमा प्रकाशित हुन थालेका उनका **जापान भ्रमणका केही सम्झनाहरू** (२०५८) **यात्रा र अनुभूति** (२०६०) र **पेट्रोनास टावरको सेरोफेरो** (२०६३) नियात्रासङ्ग्रहहरू पूर्वाद्ध चरण र त्यसपछिका **बाह्र सूर्यः सोह्र फन्को** (२०६४) **पर्यन्तदेश** (२०६६) र **स्मृतिगङ्गाको तीरैतीर** (२०६८) नियात्रासङ्ग्रहहरू उत्तरार्द्ध चरण गरी विभाजन गरिएको छ । पन्तका पूर्वाद्ध चरणका नियात्राहरू केही कमजोर र फितला देखिएका छन् भने उत्तरार्द्ध चरणका नियात्राहरू बढी खारिएका र माझिएका छन् ।

चौथों परिच्छेदमा नियात्राकार रामप्रसाद पन्तको सङ्गृहीत पूर्वार्द्ध चरणका नियात्रा कृतिको विश्लेषण रहेको छ भने पाँचौ परिच्छेदमा नियात्राकार पन्तको उत्तरार्द्ध चरणका नियात्रा कृतिको विश्लेषण रहेको छ । पन्तको **जापान भ्रमणका केही सम्झनाहरू** (२०५८) पहिलो प्रकाशित नियात्रा कृति हो । उनले यस कृतिको प्रकाशन गराएपछि नियात्राकार रामप्रसाद पन्तका रूपमा परिचित भएका हुन् । पन्तका वि.स. २०६९ सम्मका प्रकाशित नियात्रा कृतिहरूको संक्षेपमा विषयवस्तुका आधारमा र समग्रमा उद्देश्य र भाषाशैलीका आधारमा विश्लेषण गरियो । पन्तका प्रकाशित छवटा नियात्रा कृतिहरूमध्ये **जापान भ्रमणका केही सम्झनाहरू, पेट्रोनास टावरको सेरोफेरो र पर्यन्तदेश** नियात्रा कृतिहरू पूर्ण रूपमा विदेशी भूमिको यात्राको वर्णनमा आधारित छन् भने **यात्रा र अनुभूति, बाह्र सूर्य : सोह्र फन्को** र **स्मृतिगङ्गाको तीरैतीर** नियात्रा कृतिहरू नेपालको विभिन्न स्थानहरूको भ्रमणमा आधारित छन् ।

जापान भ्रमणका केही सम्झनाहरू (२०५८) नियात्रा कृतिमा सङ्गृहीत चौबीस वटा नियात्राहरू पूर्ण रूपमा जापान भ्रमणसँग सम्बन्धित छन् । यस कृतिमा जापानको भौगोलिक, प्राकृतिक, आर्थिक, शैक्षिक, सांस्कृतिक, औद्योगिक, धार्मिक, प्रशासनिक, ऐतिहासिक आदि विविध विषयवस्तुहरूको बारेमा वर्णन गरिएको छ । यस नियात्रा कृतिको समग्र उद्देश्य भनेको जापानको वस्तुस्थितिको बारेमा जानकारी गराउनु र जापानी जनताहरूले गरेको उन्नति र प्रगतिहरूको बारेमा नेपाली जनताहरूलाई शिक्षा दिनु र राष्ट्र निर्माणमा समर्पित हुन सकुन् भन्ने रहेको छ । यस सङ्ग्रहमा सरल, सहज र सम्प्रेष्य भाषाशैलीको प्रयोग गरिएको छ भने आगान्तुक शब्दका रूपमा जापानी शब्दहरूको प्रयोग अधिक मात्रमा गरिएको छ ।

यात्रा र अनुभूति (२०६०) नियात्रा कृतिमा सङ्गृहीत चौध वटा नियात्राहरू मध्ये 'गया तीर्थयात्रा : यात्रा कि जात्रा' शीर्षकको नियात्रा भारतको भूमिमा र अरू सबै नियात्राहरू नेपालको भूमिमा भएको यात्राको वर्णन गरिएको छ । यस नियात्रा कृतिमा नेपाल र भारत दुबै देशका महत्त्वपूर्ण धार्मिक तीर्थस्थलहरूको भ्रमणका साथै सामाजिक, सांस्कृतिक, प्राकृतिक, भौगोलिक, ऐतिहासिक, शैक्षिक आदि विविध विषयवस्तुको बारेमा वर्णन गरिएको छ । यस नियात्रा कृतिको समग्र उद्देश्य विभिन्न स्थानहरूमा यात्रा गरी नयाँ अनुभव र अनुभूति सङ्गाल्दै धार्मिक महत्त्वको बारेमा जानकारी गराउनु हो । यस सङ्ग्रहमा

तत्सम् तद्भव र आगन्तुक तिनै शब्दहरूको सम्मिश्रण भेटिन्छ । प्रसङ्ग अनुसार ठाउँ-ठाउँमा संस्कृतका नीति श्लोकहरूको प्रयोग गरिएको छ ।

पेट्रोनास टावरको सेरोफेरो (२०६३) नियात्रा कृतिमा सङ्गृहीत चौध वटा नियात्राहरू पूर्ण रूपमा मलेसियाको भ्रमणमा आधारित रहेकोले त्यहाँको विभिन्न स्थानहरूको बारेमा वर्णन गर्नुका साथै धार्मिक, शैक्षिक, आर्थिक, राजनीतिक, प्रशासनिक, औद्योगिक, वातावरणीय आदि विविध विषयवस्तुको बारेमा यथार्थ चित्रण गरिएको छ । यस नियात्रा कृतिको समग्र उद्देश्य भनेको मलेसियाको वस्तुस्थिति, विकासका साथै शिक्षास्तर, संस्कृति, अनुशासन र शिष्टताको बारेमा जानकारी गराउनु र विकसित देश निर्माण गर्नका लागि दीर्घकालीन योजना बनाएर लक्ष्य पूरा गर्दै जानुपर्ने सुझाव दिइएको छ । यस कृतिमा तत्सम्, तद्भव र आगन्तुक तीनै शब्दहरूको सम्मिश्रण भेटाउन सकिन्छ । आगन्तुक शब्दका रूपमा मलेसियन शब्दहरू प्रशस्त मात्रामा प्रयोग गरिएको छ ।

बाह्र सूर्य सोह्र फन्को (२०६४) नियात्रा कृतिमा सङ्गृहीत सोह्र वटा नियात्राहरू मध्ये 'तातोपानी पुनरावृत्ति र खासा भ्रमण' शीर्षकको नियात्रामा चीनको भू-मागको यात्रा प्रस्तुत गरिए पनि अरू सम्पूर्ण यात्राहरू स्वदेशमै अझ काठमाडौं वरपरको भू-भागमा केन्द्रित छन् । यस नियात्रा कृतिमा भूगोल, प्रकृति, समाज, इतिहास, धर्म, संस्कृति, कृषि, राजनीति आदि विषयवस्तुलाई समेटिएको छ । यस नियात्रा कृतिको समग्र उद्देश्य भनेको यात्रा गरेको ठाउँको प्रकृति चित्रण, समाज चित्रण गर्नुका साथै भूगोल, संस्कृति, धर्म, कृषि, उद्योग, इतिहास र जनजीवनको चित्र सजीव रूपमा प्रस्तुत गर्नु हो । यस कृतिमा सरल, सहज र सम्प्रेष्य भाषाशैलीको प्रयोग गरिएको छ । सन्दर्भ अनुसार ठाउँ-ठाउँमा संस्कृतका श्लोकहरूको प्रयोग गरिएको छ ।

पर्यन्तदेश (२०६६) नियात्रा कृतिमा सङ्गृहीत पन्ध्र वटा नियात्राहरू पूर्ण रूपमा चीनको भू-भागमा गरिएको यात्रामा केन्द्रित रहेका छन् । यस नियात्रा कृतिमा छिमेकी राष्ट्र चीनको भौगोलिक, प्राकृतिक, ऐतिहासिक, भाषा, संस्कृति, राजनीतिक अवस्था, अर्थतन्त्र, औद्योगिक, विकासका कुराहरूको बारेमा वर्णन गरिएको छ । यस कृतिको समग्र उद्देश्य भनेको जनगणतान्त्रिक चीन कति सभ्य, सुसंस्कृत र विकसित भइसकेका छ भन्ने कुराको ज्ञान हासिल गराउनु र चीनबाट नेपालीहरूले धेरै कुरा सिक्नुपर्नेछ भन्ने सन्देश दिइएको छ ।

यस कृतिमा तत्सम्, तद्भव र आगन्तुक तीनै शब्दहरूको सम्मिश्रण भेटाउन सकिन्छ । आगन्तुक शब्दको रूपमा चिनीयाँ शब्दहरूको अत्याधिक प्रयोग गरिएको छ ।

स्मृतिगङ्गाको तीरैतीर (२०६८) नियात्रा कृतिमा सङ्गृहीत बाह्र वटा नियात्राहरू नेपालको मध्यपश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रको सुर्खेत, मुगु, जुम्ला, कालिकोट आदि जिल्लाहरूको भ्रमणमा आधारित भएकोले त्यहाँको प्राकृतिक, भौगोलिक, धार्मिक, सांस्कृतिक, आर्थिक, ऐतिहासिक विषयवस्तुहरूको बारेमा वर्णन गरिएको छ । यस नियात्रा कृतिको समग्र उद्देश्य भनेको नेपाली सेनाले गरेको नाग्म-गमगढी मोटर बाटो निर्माण कार्यको निरीक्षण गर्नुका साथै आन्तरिक तथा वाह्य पर्यटक प्रवर्द्धनमा सघाउ पुऱ्याउनु रहेको छ । यस कृतिमा तत्सम्, तद्भव र आगन्तुक तीनै शब्दहरूको सम्मिश्रण भेटाउन सकिन्छ । प्रसङ्ग अनुसार ठाउँ-ठाउँमा स्थानीय भाषाशैलीको प्रयोग गरिएको छ ।

रामप्रसाद पन्तका नियात्राहरूमा आफूले घुमेका स्थान त्यहाँको प्राकृतिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, धार्मिक, ऐतिहासिक तथा विभिन्न ठाउँका दृश्यहरूलाई यथार्थ रूपमा वर्णन गरेका छन् । पन्तका नियात्राको शैली वर्णनात्मक र विवरणात्मक प्रस्तुतिमा आधारित छन् । पन्तले आफ्ना नियात्राहरूमा कतै आत्मपरक शैली र कतै वस्तुपरक शैलीको प्रयोग गरेका छन् । हाम्रो नेपाली समाजमा प्रचलित विभिन्न उखानहरूको प्रयोगले नियात्रा रोचक बनेका छन् । नियात्राकार पन्तले नियात्रा लेखनका क्रममा अधिकांश नेपाली भाषामा सामान्य बोलीचाली र प्रचलित शब्दहरूको प्रयोग गरेता पनि ठाउँ अनुसार स्थानीय भाषाको प्रयोगका साथै विदेश यात्राको क्रममा लेखिएका नियात्राहरूमा स्थान अनुसार आगन्तुक शब्दहरूको प्रयोग गरिएको छ । पन्त संस्कृत साहित्यका विद्यार्थी भएका कारण नियात्रामा तत्सम् शब्दको बाहूल्यता पनि देखिन्छ ।

६.२ निष्कर्ष

रामप्रसाद पन्तको साहित्यिक लेखनको विकास कथा विधाबाट भएको पाइन्छ । पन्तको साहित्यिक व्यक्तित्वमा नियात्राकार व्यक्तित्व प्रमुख रहेको छ । उनको नियात्रा लेखनको सुरूवात २०५२ सालतिर **पेट्रोनास टावरको सेरोफेरो** नियात्रा कृतिको रचना भएको भए पनि प्रकाशनका दृष्टिले भने उनको पहिलो नियात्रा कृति **जापान भ्रमणका केही सम्झनाहरू** (२०५८) हो । उनले **जापान भ्रमणका केही सम्झनाहरू** नामक कृतिको प्रकाशन गराएपछि नियात्राकार रामप्रसाद पन्तका रूपमा परिचित भएका हुन् । पन्तका

पहिले विभिन्न पत्र पत्रिकामा फुटकर रूपमा प्रकाशित भएका र नभएका नियात्राहरू पुस्तककार कृतिका रूपमा प्रकाशित छन् । उनका छ वटा नियात्रा कृतिहरू प्रकाशित छन् भने अन्य नियात्रा कृतिहरू पनि प्रकाशनका क्रममा रहेका छन् । उनका यी रचनाहरूले उनलाई यात्रा साहित्यका क्षेत्रमा स्थापित र उत्कृष्ट नियात्राकारका रूपमा परिचित गराएका छन् ।

रामप्रसाद पन्तका प्रकाशित छ वटा नियात्रा कृतिहरूमध्ये तीन वटा नियात्रा कृतिहरू **जापान भ्रमणका केही सम्झनाहरू** नियात्रा कृतिमा जापानको, **पेट्रोनास टावरको सेरोफेरो** नियात्रा कृतिमा मलेसिया र **पर्यन्तदेश** नियात्रा कृतिमा चीनको भूमिलाई आधार बनाएर लेखिएका छन् । यी नियात्रा कृतिहरू नियात्राकार पन्त नेपाल सरकारको कर्मचारीका हैसियतले विभिन्न कार्यक्रममा सहभागी हुन विदेश गएको समयमा रचना गरिएका हुन् । त्यस्तै पन्तका अन्य नियात्रा कृतिहरू अन्तर्गत **यात्रा र अनुभूति** नियात्रा कृतिमा 'गया तीर्थयात्रा : यात्रा कि जात्रा !' शीर्षकको नियात्रामा भारतको भूमिको यात्रा प्रस्तुत गरिएको छ भने अन्य सबै नियात्राहरूमा नेपालको भूमकिो यात्रा प्रस्तुत गरिएको छ । **बाह्र सूर्य : सोह्र फन्को** नियात्रा कृतिमा 'तातेपानीको पुनरावृत्ति र खासा भ्रमण' शीर्षकको नियात्रामा चीनको भूमिको यात्रा प्रस्तुत गरिएको छ भने अन्य नियात्राहरूमा नेपालको भूमिको यात्रा प्रस्तुत गरिएको छ । **स्मृतिगङ्गाको तीरैतीर** नियात्रा कृति पूर्ण रूपमा नेपाली भूमिको यात्रा प्रस्तुत गरिएको छ । उनले आफ्ना विदेशी भ्रमणको नियात्रामा सन्दर्भ मिलाएर स्वदेशसँग तुलना गरेका छन् । नियात्राकारको वाह्य शरीर विदेशी भूमिमा भए पनि उनले नेपाली जनता र राष्ट्रलाई झल्झली सम्झिएका हुन्छन् । पन्त आफू जहाँ रहे पनि प्रकृतिको चित्रण गरेका हुन्छन् भने प्रकृतिको सौन्दर्यमा रमाएका हुन्छन् । उनका नियात्राहरू समाजमा व्याप्त विकृति र विसङ्गतिलाई व्यङ्गात्मक रूपमा प्रस्तुत गरेका छन् । उनले ठाउँ ठाउँका दृश्यहरूलाई चित्रात्मक रूपमा प्रस्तुत गर्ने गरेका छन् । उनका विदेश यात्राको भ्रमणमा आधारित नियात्राहरूले नेपाली जनताहरूलाई शिक्षा दिने र सन्देश दिने काम गरेका छन् भने स्वदेश भ्रमणमा आधारित नियात्राहरूले महत्त्वपूर्ण स्थलहरूको जानकारी गराउनुका साथै आन्तरिक र वाह्य पर्यटन प्रवर्द्धनमा सघाउ पुऱ्याएका छन् ।

रामप्रसाद पन्तका नियात्रात्मक प्रवृत्तिलाई हेर्ने हो भने समकालीन नियात्राकारका माझमा सशक्त रूपमा देखिएका छन् । उनका नियात्रामा प्रयुक्त प्रवृत्तिहरूलाई खोतल्दा

नियात्रा लेखनका आधारमा निम्न प्रवृत्तिहरू ठम्याउन सकिन्छ । जस्तै : विषयवस्तुगत विविधता, प्रकृतिप्रेम, राष्ट्रप्रेम, तुलनात्मकता, चित्रात्मकता, व्यङ्ग्यात्मकता, आत्मियता, भावनात्मकता, कारुणिकता, निजात्मकता, ज्ञानमूलकता, वास्तविक यथार्थता, आध्यात्मिकता, सामाजिक चित्रण, सवल भाषाशैली विन्यास आदि । समग्र नियात्राहरू वर्णनात्मक र विवरणात्मक शैलीमा आधारित रहेका छन् । पाठकलाई प्रशस्त ज्ञान र सन्देश दिन पन्तका नियात्रा सफल छन् । स्वदेश केन्द्रित नियात्राहरूमा महत्त्वपूर्ण स्थानहरूको बारेमा जानकारी गराउनु र सुषुप्त अवस्थामा लुकेर रहेका चिजलाई सूचनाका रूपमा व्यक्त गर्नु रहेको छ । विदेश केन्द्रित स्थान र विषयवस्तुमा आधारित नियात्राहरू पनि राष्ट्रप्रेम, प्रकृतिप्रेम, स्वदेशको अनेक सन्दर्भ र पक्षहरूलाई तुलना गर्दै वर्णन गरिएकाले पनि पन्तका यी कृतिहरू नेपाली यात्रा साहित्यका एक उल्लेख्य कृतिका रूपमा रहेका छन् ।

६.३ सम्भाव्य शोधशीर्षक

रामप्रसाद पन्तका नियात्रामा निम्न शीर्षकहरूमा अध्ययन गर्न सकिन्छ :

(क) रामप्रसाद पन्तका नियात्रामा प्रकृतिचित्रण

(ख) रामप्रसाद पन्तका नियात्रामा सामाजिक पक्ष

सन्दर्भ सामग्री सूची

अधिकारी, हरि (२०६७), 'पर्यन्तदेश नियात्रासङग्रहमा', **नेपाल** राष्ट्रिय साप्ताहिक, वर्ष ११, अङ्क २, पृ. ५४-५५ ।

अर्याल, गोकर्ण (२०६५), 'आन्तरिक पर्यटनमा सघाउने नियात्राहरू' **मधुपर्क**, वर्ष ४१ अङ्क ११, पूर्णाङ्क ४७८, चैत्र, पृ. १९ ।

अर्याल, दुर्गाप्रसाद (२०६७),' बाह्र सूर्य : सोह्र फन्को संक्षिप्त अध्ययन', **मिर्मिरे,** वर्ष ३९, अंक २ जेठ पृ.८-१७।

अज्ञात, कपिल (२०५८), 'नेपाली यात्रा साहित्यको उद्‌भव र विकास', **समकालीन साहित्य**, वर्ष ११, अङ्क ३, पूर्णाङ्क ४१, पृ. २०९-२१७।

आचार्य, उमेश शास्त्री (सन् १९८३), **हिन्दी गद्य साहित्यका विकासक्रम**, जयपुर : देवनागर प्रकाशन ।

आचार्य, सुधिसुधा (२०६५), 'बाह्र सूर्यः सोह्र फन्को', **राजधानी**, भाद्र, २ सोमबार,पृ. ६ ।

इन्साइक्लोपीडिया ब्रिटानियका, (सन् १९९८), भोलुम २३, फिप्टि एडिसन, किआगो : इन्क ।

उपाध्याय, वेदव्यास (२०६६), *'नेपाली यात्रा साहित्यको प्रवृत्तिगत विश्लेषण र मूल्याङ्कन',* विद्यावारिधि शोध प्रबन्ध, त्रि.वि., कीर्तिपुर ।

खनाल, विमल (२०६८), *'रामप्रसाद पन्तको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व',* अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, त्रि.वि., कीर्तिपुर ।

गौतम, श्रीमती प्रिया (२०५४), *'यात्राकार तारानाथ शर्मा',* अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, त्रि.वि., रत्नराज्यलक्ष्मी क्याम्पस, काठमाडौं ।

घिमिरे, भानु (२०५८), 'नेपाली यात्रा निबन्धमा देखा परेका प्रमुख मोड र प्रवृत्ति', **समकालीन साहित्य**, वर्ष ११, अङ्क ३, पृ. २१४-२२९ ।

ढकाल, रजनी (२०६८), 'समकालीन नेपाली यात्रा संस्मरणका प्रवृत्तिहरू' **दोभान**, वर्ष १२, अङ्क ३, पृ. २१४-२२९ ।

दीक्षित, कमल (२०१४, सम्पा.), **जङ्गबहादुरको वेलायत यात्रा**, ललितपुर : मदनपुरस्कार पुस्तकालय ।

निर्मोही, व्यास (२०६१), 'नियात्रा साहित्यको सिर्जनात्मक स्वरूप ', **मधुपर्क**, वर्ष ३७, अङ्क ४, पूर्णाङ्क ४२३, पृ. ५५-५९ ।

नेपाल, पूर्णप्रकाश, यात्री (२०३९, सम्पा.), **राजा गगनिराजको यात्रा**, काठमाडौँ : नेशनल रिसर्च एसोयिसन् ।

पन्त, रामप्रसाद (२०५८), **जापान भ्रमणका केही सम्झनाहरू**, काठमाडौँ : दा.वा.प्र. ।

.... (२०६०), **यात्रा र अनुभूति**, काठमाडौँ : दा.वा.प्र. ।

.... (२०६३), **पेट्रोनास टावरको सेरोफेरो**, काठमाडौँ : दा.वा.प्र. ।

.... (२०६४), **बाह्र सूर्यः सोह्र फन्को**, काठमाडौँ : दा.वा.प्र. ।

.... (२०६६), **पर्यन्तदेश**, काठमाडौँ : दा.वा.प्र. ।

.... (२०६८), **स्मृतिगङ्गाको तीरैतीर,** काठमाडौँ : दा.वा.प्र. ।

पोखरेल, वालकृष्ण र अन्य (२०४०, सम्पा.), **नेपाली बृहत शब्दकोश**, काठमाडौँ : ने.रा.प्र.प्र. ।

प्रधान, प्रमोद (२०६२), 'नेपाली यात्रा साहित्यः विकास प्रक्रिया', काठमाडौँ : ने.रा.प्र.प्र., असोज ११ मा आयोजित गोष्ठी पत्र, ३ ।

प्रधान, प्रमोद (२०६६), **नेपाली निबन्धको इतिहास,** काठमाडौँ : रत्नपुस्तक भण्डार ।

भट्टराई, इन्द्रप्रसाद (२०५८), *'सम्झनाका तरेलीहरू',* अप्रकाशित स्नातकोत्तर सृजनापत्र, त्रि.वि., रत्नराज्यलक्ष्मी क्याम्पस, काठमाडौँ ।

भट्टराई, यादव (२०६१), 'पन्तको यात्रा र अनुभूति', **रोडम्याप**, वर्ष १, अङ्क ७, पृ. ६१ ।

राई, वीरेन्द्रबहादुर (२०६१), *'नेपाली नियात्रा परम्परामा घनश्याम राज कर्णिकारको योगदान',* अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, त्रि.वि. कीर्तिपुर ।

शर्मा, ठाकुर (२०६५), 'बाह्र सूर्य : सोह्र फन्को', **जनमत**, वर्ष २५, अङक ९ साहित्यिक अङक १३४ पृ.१५-१७ ।

शर्मा, तारानाथ (२०३४), **बेलाइततिर बरालिँदा**, तेस्रो संस्करण, काठमाडौँ : सभा प्रकाशन ।

.... (२०५६), **नेपाली साहित्यको इतिहास**, चौथो संस्करण, काठमाडौँ : अक्षर प्रकाशन ।

शर्मा, भण्डारी ठाकुर (२०७०), **साहित्ययात्राका पदचाप**, काठमाडौँ : दा.व.प्र. ।

शर्मा, मुक्तिनाथ (२०६४), 'पेट्रोनास टावरको सेरेफेरोको कुरा', **छलफल**, वर्ष २५, अङ्क ३५, पृ. ६ ।

शर्मा, मोहनराज र दयाराम श्रेष्ठ (२०५६), **नेपाली साहित्यको सङ्क्षिप्त इतिहास**, पाँचौ संस्करण, काठमाडौँ : साझा प्रकाशन ।

सिंहल, ओमप्रकाश (सन् १९८१), **गद्यकी नई दिशाएँ**, दिल्ली : पिताम्बर प्रकाशन ।

सुवेदी, राजेन्द्र (२०४९), **स्रष्टा सृष्टि : द्रष्टा दृष्टि**, दोस्रो संस्करण, ललितपुर : साझा प्रकाशन ।

क्षेत्री, जमुनाकुमारी (२०६५), *'जुनका पाँइला'*, अप्रकाशित स्नातकोत्तर सृजनापत्र, त्रि.वि. कीर्तिपुर ।

त्रिपाठी, वासुदेव (२०३५), 'सैद्धान्तिक र ऐतिहासिक परिप्रेक्ष्यमा नेपाली यात्रा साहित्यको रूपरेखा', जनरल अफ ह्युमानिटिज् एण्ड सोसियल साइन्स, भोल्युम १, काठमाडौँ : त्रि.वि. कीर्तिपुर, पृ. २३ ।